

S. THOMÆ AQUINATIS

OPUSCULA SELECTA

I

S. THOMÆ AQUINATIS

Doctoris Angelici, Ord. Præd.

OPUSCULA SELECTA

AD FIDEM OPTIMARUM EDITIONUM

DILIGENTER RECUSA

OPEM FERENTE QUODAM SACRÆ THEOLOGIE PROFESSORE

TOMUS PRIMUS

OPUSCULA THEOLOGICA DECEM CONTINENS



PARISIIS'

SUMPTIBUS ET TYPIS P. LETHIELLEUX, EDITORIS

4, VIA CASSETTE, ET VIA RHEDONENSI, 73

—
1884

MONITUM EDITORIS

Nemo certe mirabitur, si in hac *Bibliotheca theologica selecta* Divi Thomæ Aquinatis *Opuscula* principem locum teneant. Cum tota ratio nostræ Collectionis eo spectet, ut de diversis theologiæ capitibus scripta perfectiora probatioraque in lucem prodeant, ut facile in manus veniant auditorum eorumque omnium qui theologicis disciplinis incumbunt, religioni nobis duceremus aurea Thomæ *Opuscula* prætermitti. Licet enim plurimi sint Scholæ doctores, iique oppido sapientes et præstantes ingenio, nullus tamen cum Scholæ Angelo jure conferri potest. « Hujus doctrina præ cæteris, ex-
« cepta canonica, habet proprietatem verborum, modum dicendorum, veritatem sententiarum, ita ut nunquam qui
« eam tenuerint inveniantur a veritatis tramite deviasse, et
« qui eam impugnaverit, semper fuerit de veritate suspectus (Innocentius VI, in *sermone de S. Thoma*). » Longum esset commemorare sive angelicæ doctrinæ excellentiam, sive singularia præconia quibus sanctissimi viri sapientiam Romani Pontifices prosecuti sunt. Libet tamen Leonis PP. XIII, nunc feliciter regnantis, quædam verba proferre. In Epistola encyclica quæ incipit *Æterni Patris* (d. 4 augusti 1879), item recentius in Litteris Apostolicis quibus agitur de S. Thoma Aquinate patrono cœlesti studiorum optimorum cooptando, Angelici præceptoris doctrinam doctissimus Pontifex magnificentissime extollit. « Sane, inquit, præclara
« lumina animi et ingenii, quibus ad imitationem sui jure
« vocet alios, in eo (Thoma Aquinate) sunt omnia : doctrina
« uberrima, incorrupta, apte disposita, obsequium fidei et
« cum veritatibus divinitus traditis mira consensio ; integritas vitæ cum splendore maximarum virtutum. — Doctrina quidem est tanta, ut sapientiam a veteribus defluentem, maris instar, omnem comprehendat. Quidquid est
« vere dictum aut prudenter disputatum a philosophis ethnicorum, ab Ecclesiæ Patribus et Doctoribus, a summis viris
« qui ante ipsum floruerunt, non modo ille penitus dignovit,
« sed auxit, perfecit, digessit tam luculenta perspicuitate formarum, tam accurata disserendi ratione, et tanta proprie-

« tate sermonis, ut facultatem imitandi posteris reliquisse,
 « superandi potestatem ademisse videatur. Atque illud est
 « permagnum, quod ejus doctrina, cum instructa sit atque
 « apparata principiis latissime patentibus (1), non ad unius
 « duntaxat, sed ad omnium temporum necessitates est apta,
 « et ad pervincendos errores perpetua vice renascentes
 « maxime accommodata. Eadem vero, sua se vi et ratione
 « confirmans, invicta consistit, atque adversarios terret
 « vehementer. — Neque minoris æstimanda, christianorum
 « præsertim hominum judicio, rationis et fidei perfecta con-
 « venientia. Evidenter enim S. Doctor demonstrat, quæ ex
 « rerum genere naturalium vera sunt, ab iis dissidere non
 « posse, quæ, Deo auctore, creduntur; quam ob rem sequi
 « et colere fidem christianam non esse humilem et minime
 « generosam rationis servitutem, sed nobile obsequium, quo
 « mens ipsa juvatur et ad sublimiora eruditur; denique intel-
 « ligentiam et fidem a Deo ambas proficisci, non simulta-
 « tum secum exercendarum causa, sed ut sese amicitiae vin-
 « culo colligatæ mutuis officiis tueantur. Cujus convenientiæ
 « mirabilisque concordiae cunctis beati Thomæ scriptis ex-
 « pressa imago perspicitur. In his enim excellit atque emi-
 « net modo intelligentia, quæ quod vult, præeunte fide, con-
 « sequitur in pervestigatione naturæ; modo fides, quæ ra-
 « tionis ope illustratur ac defenditur, sic tamen ut suam
 « quæque inviolate teneat et vim et dignitatem; atque, ubi
 « res postulat, ambæ quasi fœdere icto ad utriusque inimi-
 « cos debellandos conjunguntur (*Litteræ Apostol.* D. 4 aug.
 1880). » Hæc Leo P. XIII, ad instaurationem veteris sapien-
 tiæ promovendam. Ut igitur expectationi votisque tanti Pon-
 tificis respondeamus, necnon pro viribus studentium utilitati
 consulamus, præcipua D. Thomæ Opuscula in forma quam
 vocant *in-8°* denuo edere statuimus. Sæpius equidem sæculo
 hoc nostro *Summa theologica* Angelici Doctoris atque ejus-
 dem egregium opus *Contra Gentiles* typis excusa sunt. At
 vero Opuscula theologica et philosophica vix, nisi in col-

(1) Eandem doctrinæ thomisticæ proprietatem jam notaverat Bossuetus, de Aquinate ita scribens : « Il y a une telle liaison entre ses principes, qu'on apprend de lui comme de saint Augustin à mettre les vérités en ordre, et à résoudre quantité de questions par un petit nombre de principes également certains et féconds (*Lettres inédites*, pag. 6, Paris, 1863). »

lectione omnium operum sancti Doctoris, inveniri possunt. In his tamen Opusculis, omnibus fatentibus, exquisitæ ac penitioris scientiæ thesauros D. Thomas effundit. Non raro quæ in *Summis* breviter proposita sunt aut etiam silentio transita, in Opusculis copiose traduntur, perpoliuntur. Ita fit ut S. Doctor, suiipsius fidelis et optimus interpres, cumulate mentem satiet, lectoremque studiosum ad reconditiorem veritatis intelligentiam informet.

Quæ in nostra collectione novis typis describantur Thomæ Opuscula omnino authentica sunt. Volumen primum secundum et tertium opuscula theologica continent.

In hoc primo volumine sequentia opuscula prodeunt :

1° *Compendium Theologiæ* ad Fratrem Reginaldum (opusc. II in edit. romana ann. 1570 sqq.);

2° *Declaratio quorundam articulorum contra Græcos* (opusc. III);

3° *De duobus præceptis caritatis et decem legis præceptis* (opusc. IV);

4° *De perfectione vitæ spiritualis* (opusc. XVIII);

5° *De articulis Fidei et sacramentis Ecclesiæ* (opusc. V);

6° *Officium de festo Corporis Christi* (opusc. LVII);

7° *Expositio super Symbolum Apostolorum* (opusc. VI);

8° *Expositio Orationis dominicæ* (opusc. VII);

9° *Expositio Salutationis angelicæ* (opusc. VIII).

10° *Contra errores Græcorum* (opusc. I).

In Opusculorum partitione ordinem logicum doctrinæ, quantum fieri potuit, secuti sumus. Sæpe plurima Opuscula idem argumentum pertractant, licet non semper sub eodem respectu neque eadem disputandi ratione. Cæterum erit admodum utile de eadem materia plures locos inter se conferre, ut eximii Auctoris sententia perfectius intelligatur, ac tandem doctrina magis plena comparetur atque distincta. Quæ enim in uno loco sanctus Thomas raptim attingit vel circumscripte et paucis proponit, in alio fusius evolvit, obscura illustrat, lacunas explet, limatioribus verbis utitur. Hæc omnia diligens lector experientia comprobabit.

Nihil omisimus ut hujus editionis textus quam emendatissime excuderetur. Ne aliquid tandem desiderandum superesset, iis qui sese in disciplinam et clientelam Doctoris Angelici tradiderunt, peramanter suademus ut vitæ S. Thomæ

Aquinatis florem delibent apud Jacobum Echardum *Scriptores Ord. præd.* tom. I, cujus eruditum commentarium nosmetipsi, aliquando et alio loco, in lucem edere, propositum decretumque habemus.

Reliquum est ut de quadam quæstione hermeneutica pauca dicamus. In *Compendio theologiæ*, cap. ccxxiv (al. ccxxii), et in *Expositione Salutationis Angelicæ*, cap. i, S. Thomas de conceptione B. Virginis Mariæ eo modo loquitur, qui pluribus non visus est cum dogmate a Pio P. IX nuper definito convenire. Certe nemini dubitandum est quin si Angelicus nostra ætate scripsisset, diligentissime ac dilucide expressisset insigne Deiparæ privilegium. Quidnam autem revera senserit S. Doctor de immaculatæ Virginis Conceptione, non est facile definire. De hac salebrosa quæstione legi possunt Joannes a S. Thoma, *De approbatione doctrinæ S. Thomæ*, disp. II, art. II, et H. Hurter, *Theolog. dogmat. compend.* tom. II, nn. 467-470, qui mentem Angelici Doctoris, ut nobis videtur, prudentissime exquirunt.

Liceat tandem verbum facere de opusculo quod in hoc volumine decimo loco ponitur, inscribiturque *Contra errores Græcorum*. Eo in opere plurima de fidei dogmata (de Processione Spiritus sancti, de Romani Pontificis primatu, de Purgatorio, etc.) egregie exponuntur ac vindicantur. Fatendum tamen est sanctum Doctorem non semel sub nomine Patrum græcorum plurima attulisse testimonia, quæ recentiores critici unanimi consensu inter spuria rejiciunt. Hæc Thomas sua ætate legebat in quibusdam codicibus, imo in opusculo quod ipsi Urbanus P. IV mittendum curaverat. Non nisi latinam versionem sanctus Doctor vidit, eamque non una vice minus accuratam significat. Numquid eidem est vitio vertendum, quod horum testimoniorum authenticam ad examen non vocaverit, aut fraudem statim deprehenderit? Cæterum in postremo opere, *Summa videlicet theologica*, prædictas auctoritates nusquam affert Aquinas. Lege De Rubeis, *De gestis et scriptis S. Thomæ* dissert. XVII, cap. II, Venetiis, 1750, pag. 197 sq.

Faxit Deus ut labor a nobis susceptus fovendo optimarum disciplinarum studio inserviat, necnon in Ecclesiæ utilitatem divinique nominis gloriam cedat!

III

DE DUOBUS PRÆCEPTIS CHARITATIS

ET DECEM LEGIS PRÆCEPTIS

(Ed. Rom. Opusculum IV.)

Tria sunt homini necessaria ad salutem, scilicet scientia credendorum, scientia desiderandorum, et scientia operandorum. Primum docetur in Symbolo, ubi traditur scientia de articulis fidei. Secundum, in oratione Dominica. Tertium autem in lege. Nunc autem de scientia operandorum intendimus, ad quam tractandam quadruplex lex invenitur. Prima, dicitur lex naturæ, et hæc nihil aliud est nisi lumen intellectus insitum nobis a Deo, per quod cognoscimus quid agendum, et quid vitandum. Hoc lumen, et hanc legem dedit Deus homini in creatione, sed multi credunt excusari per ignorantiam, si hanc legem non observant. Sed contra eos dicit Propheta in Psal. iv : *Multi dicunt, quis ostendit nobis bona?* quasi ignorent quid sit operandum : sed ipse ibidem respondet : *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*, lumen scilicet intellectus, per quod nota sunt nobis agenda. Nullus enim ignorat quod illud quod nollet sibi fieri, non faciat alteri et cætera talia. Sed licet Deus in creatione dederit homini hanc legem, scilicet naturæ, diabolus tamen in homine superseminavit aliam legem, scilicet concupiscentiæ. Quousque enim in primo homine anima fuit subdita Deo, servando divina præcepta, etiam caro fuit subdita in omnibus animæ, vel rationi. Sed postquam diabolus per suggestionem retraxit hominem ab observantia divinorum præceptorum, ita etiam caro fuit inobediens rationi. Et inde accidit quod licet homo velit bonum secundum rationem, tamen ex concupiscentia ad contrarium inclinatur. Et hoc est quod Apost. dicit Roman. vii : *Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ*. Et inde est quod frequenter lex concupiscentiæ legem naturæ, et ordinem rationis corrumpit, et ideo subdit Apostolus : *Captivantem me in lege peccati* etc. Quia ergo lex naturæ per legem concupiscentiæ destructa erat, oportebat quod homo reduceretur ad opera virtutis, et retraheretur a vitiis, ad quæ necessaria erat lex Scrip-

turæ. Sed sciendum quod homo retrahitur a malo, et inducitur ad bonum ex duobus. Primo, timore : primum enim propter quod aliquis maxime incipit peccatum vitare, est consideratio pœnæ inferni, et extremi judicii. Et ideo dicitur Eccles. i : *Initium sapientiæ timor Domini*, et ibidem : *Timor Domini expellit peccatum*. Licet enim ille qui ex timore non peccat, non sit justus, inde tamen incipit justificatio. Hoc ergo modo retrahitur homo a malo, et inducitur ad bonum per legem Moysi, quam quidem irritantes morte puniebantur. Hebræ. x : *Irritam quis faciens legem Moysi sive ulla miseratione duobus, vel tribus testibus moritur*. Sed quia modus iste est insufficiens, et lex quæ data erat per Moysen hoc modo, scilicet per timorem retrahebat a malis, insufficiens fuit. Licet enim coercuerit manum, non coercerat animum, ideo est alius modus retrahendi a malo, et inducendi ad bonum, modus scilicet amoris : et hoc modo fuit data lex Christi, scilicet lex evangelica, quæ est lex amoris. Sed considerandum est, quod inter legem timoris et legem amoris triplex differentia invenitur : et primo, quia lex timoris facit suos observatores servos, lex vero amoris facit liberos. Qui enim operatur solum ex timore, operatur per modum servi : qui vero ex amore, per modum liberi, vel filii. Unde Apos. ii. Corin. iii : *Ubi spiritus Domini, ibi libertas*, quia scilicet tales ex amore ut filii operantur. Secunda differentia est, quia observatores primæ legis ad bona temporalia introducebantur. Isa. i : *Si volueritis, et audieritis me, bona terræ comedetis* : sed observatores secundæ legis, in bona cœlestia introducuntur Mat. xix : *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*, et Mat. iii : *Pœnitentiam agite*, etc. Tertia differentia est, quia prima gravis. Act. xv : *Cur tentatis imponere jugum super cervicem nostram, quod neque nos, neque patres nostri portare potuerunt* : secunda autem levis, Matt. ii : *Jugum enim meum suave est, et onus meum leve*. Apos. Ro. viii : *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum*.

Sicut ergo jam prædictum est, quadruplex lex invenitur, et prima quidem lex naturæ, quam Deus homini in creatione infundit : secunda lex concupiscentiæ : tertia lex Scripturæ : quarta est lex charitatis et gratiæ quæ est lex Christi. Sed manifestum est quod non omnes possunt scientiæ insudare, et propterea a Christo data est lex brevis, ut ab omnibus posset sciri, et nullus propter ignorantiam possit ab ejus observantia excusari, et hæc est lex divini amoris, Apos. Rom. ix : *Verbum brevialum faciet*

Dominus super terram. Sed sciendum quod hæc lex debet esse regula omnium actuum humanorum. Sicut enim videmus in artificialibus, quod unumquodque opus tunc bonum et rectum dicitur, quando regulæ cœquatur, sic etiam quodlibet humanum opus rectum est et virtuosum, quando regulæ divinæ dilectionis concordat : quando vero discordat ab hac regula, non est bonum, nec rectum, aut perfectum. Ad hoc autem quod actus humani boni reddantur, oportet quod regulæ divinæ dilectionis concordent. Sed sciendum, quod hæc lex, scilicet divini amoris, quatuor efficit in homine valde desiderabilia. Primo, causat in eo spirituales vitam. Manifestum est enim, quod naturaliter amatum est in amante, et ideo qui Deum diligit, ipsum in se habet. 1. Jo. iv : *Qui manet in charitate in Deo manet, et Deus in eo.* Natura etiam amoris est, quod amantem in amatum transformat ; unde si vilia diligimus et caduca, viles et instabiles efficimur. Oseæ i : *Facti sunt abominabiles sicut quod dilexerunt* : Si autem Deum diligimus, divini efficimur, quia ut dicitur. 1. Cor. iv : *Qui adhæret Domino, unus spiritus est* : sed sicut Augus. dicit, sicut anima est vita corporis, ita Deus est vita animæ, et hoc manifestum est. Tunc enim dicimus corpus per animam vivere, quando habet operationes proprias vitæ, et quando operatur et movetur : anima vero recedente, corpus nec operatur, nec movetur. Sic etiam tunc anima operatur virtuose et perfecte, quando per charitatem operatur, per quam habitat Deus in ea, absque charitate vero non operatur I. Joan. iii : *Qui non diligit, manet in morte.* Considerandum est autem, quod si quis habet omnia dona Spiritus Sancti absque charitate, non habet vitam. Sive enim sit gratia linguarum, sive sit donum fidei, vel quidquid sit aliud, sine charitate vitam non tribuunt. Si enim corpus mortuum induatur auro, et lapidibus pretiosis, nihilominus mortuum manet, hoc est ergo primum quod efficit charitas. Secundum quod facit charitas est divinorum mandatorum observantia. Greg. : *Nunquam est Dei amor otiosus.* Operatur enim magna si est : si vero operari renuit, amor non est : unde manifestum signum charitatis est promptitudo implendi divina præcepta. Vidimus enim amantem propter amatum magna et difficilia operari. Joan. xiv : *Si quis diligit me, sermonem meum servabit.* Sed considerandum quod qui mandatum et legem divinæ dilectionis servat, totam legem implet. Est autem duplex modus divinorum mandatorum. Quædam enim sunt affirmativa, et hæc quidem implet charitas quia plenitudo legis quæ consistit

in mandatis, est dilectio qua mandata servantur. Quædam vero sunt prohibitoria, hæc etiam implet charitas, quia *non agit perperam*, ut dicit Apos. I. Corin. XIII. Tertium quod facit charitas est, quia est præsidium contra adversa. Habenti enim charitatem nulla adversa nocent, sed in utilia convertuntur. Rom. VIII : *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*, immo etiam adversa et difficilia suavia videntur amanti, sicut et apud nos manifeste videmus. Quartum vero est, quod ad facilitatem perducit. Solum enim charitatem habentibus æterna beatitudo promittitur. Omnia enim absque charitate insufficientia sunt II. Tim. IV : *In reliquo posita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi in illa die justus iudex. Non solum autem mihi, sed et iis qui diligunt adventum ejus*. Et sciendum quod solum secundum differentiam charitatis est differentia beatitudinis, et non secundum aliquam aliam virtutem. Multi enim magis abstinentes fuerunt, quam Apostoli, sed ipsi in beatitudine omnes alios excellunt propter excellentiam charitatis. Ipsi enim fuerunt primitias spiritus habentes, sicut dicit Apos. Rom. VIII. Unde differentia beatitudinis est ex differentia charitatis, et sic patent quatuor, quæ in nobis efficit charitas. Sed præter illa quædam alia efficit quæ prætermittenda non sunt. Primo enim efficit peccatorum remissionem : et hoc manifeste videmus ex nobis. Si enim aliquis aliquem offendit, et ipsum postea intime diligit, propter dilectionem sibi offensam laxat. Sic et Deus diligentibus se peccata dimittit. I. Pet. IV : *Charitas operit multitudinem peccatorum*, et bene dicit, operit, quia scilicet a Deo non videntur ut puniat; sed licet dicat, quod operit multitudinem, tamen Salomon dicit Proverb. X, quod *universa delicta operit charitas*, et hoc maxime manifestat Magdalenæ exemplum. Lucæ VII : *Dimissa sunt ei peccata multa*, et causa subditur, *quoniam dilexit multum*. Sed forte dicet aliquis : Sufficit ergo charitas ad delenda peccata, et non est necessaria pœnitentia? Sed considerandum quod nullus vere diligit, qui non vere pœnitet. Manifestum est enim, quod quanto magis aliquem diligimus, tanto magis dolemus si ipsum offendimus, et hic est unus charitatis effectus. Item, causat cordis illuminationem. Sicut enim dicit Job. XXXVII : *Omnes involvimur tenebris*. Frequenter enim nescimus quid agendum, vel desiderandum, sed charitas docet omnia necessaria ad salutem : ideo dicitur I. Joan. II : *Unctio ejus docet vos de omnibus*. Et hoc ideo est, quia ubi charitas, ibi Spiritus Sanctus qui novit omnia, qui deducit nos in viam rectam, sicut

dicatur in Psal. cxxxviii. Ideo dicitur Eccl. ii : *Qui timetis Deum, diligite illum, et illuminabuntur corda vestra*, scilicet ad sciendum necessaria ad salutem. Item, perficit in homine perfectam lætitiā. Nullus enim vere gaudium habet, nisi existens in charitate. Quicumque enim aliquid desiderat, non gaudet, nec lætatur, nec quietatur donec illud adipiscatur. Et accidit in rebus temporalibus quod non habitum appetatur, et habitum despicitur. Et tædium generat. Sed non sic est in spiritualibus, immo qui Deum diligit, habet ipsum : et ideo animus diligentis et desiderantis quietat in eo. *Qui enim manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo*, ut dicitur I Joan. iv. Item, efficit pacem perfectam. Accidit enim in rebus temporalibus, quæ frequenter desiderantur, sed ipsis habitis adhuc animus desiderantis non quiescit, immo uno habito, aliud appetit. Eccle. lvii : *Cor autem impii quasi mare fervens, quod quiescere non potest*. Item ibidem. *Non est pax impiis*, dicit Dominus. Sed non sic accidit in charitate circa Deum. Qui enim diligit Deum, pacem perfectam habet, Psal. cxviii : *Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum*. Et hoc ideo est, quia solus Deus sufficit ad implendum desiderium nostrum. Deus enim major est corde nostro, sicut dicit Apos. Et ideo dicit Aug. in primo confessionum : *Fecisti nos, Domine, ad te, et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te*. Psal. cii : *Qui replet in bonis desiderium tuum*. Item, facit charitas hominem magnæ dignitatis. Omnes enim creaturæ ipsi divinæ majestati serviunt. Omnia enim ab ipso sunt facta, sicut artificialia subserviunt artifice : sed charitas de servo facit liberum et amicum. Unde ait Dominus, Apos. Joan. xv : *Jam non dicam vos servos, sed amicos*. Sed numquid Paulus non servus? sed et alii Apostoli qui se servos scribunt? sed sciendum, quod duplex est servitus. Prima est timoris, et hæc est pœnosa, et non meritoria. Si enim aliquis a peccato abstinet solum timore pœnæ, non meretur ex hoc, sed adhuc est servus. Secunda est amoris. Si enim quis operatur non timore justitiæ, sed amore divino, non sicut servus operatur, sed sicut liber, quia voluntarie; et ideo dicit : *Jam non dicam vos servos*. Et quare? Ad hoc respondet Apos. Ro. viii : *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum. Timor enim non est in charitate*, sicut dicitur. I Joan. iv. Habet enim pœnam, sed charitas delectationem. Item, charitas facit non solum liberos, sed etiam filios, ut scilicet *filii Dei nominemur et simus*, ut dicitur I Joa. iii. Tunc enim ex-

traneus efficitur alicujus filius adoptivus, quando acquiritur sibi jus in hæreditate Dei, quæ est vita æterna, quia ut dicitur. Ro. viii : *Ipsè spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei. Si autem filii, et hæredes : hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi.* Sap. v. Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei.

Ex jam dictis patent utilitates charitatis. Postquam igitur tam utilis est, studiose laborandum est ad acquirendam eam et retinendam. Sed sciendum, quod nullus a se charitatem habere potest, immo solius Dei est donum. Unde Joannes dicit, i. Joan. iv : *Non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos,* quia videlicet non propterea ipse nos diligit, quia nos prius dilexerimus eum, sed hoc ipsum quod diligimus eum, causatur in nobis ex dilectione ipsius. Considerandum etiam, quod licet omnia dona sint a patre luminum, istud tamen donum, scilicet charitatis, omnia alia dona superexcellit. Omnia enim alia sine charitate et Spiritu Sancto habentur, cum charitate vero necessario Spiritus Sanctus habetur. Apos. Rom. v : *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis.* Sive enim sit donum linguarum, sive scientiæ, sive prophetiæ, absque gratia et Spiritu Sancto non habentur. Sed licet charitas sit donum divinum, ad ipsam tamen habendam requiritur dispositio ex parte nostra. Et ideo sciendum, quod duo specialiter ad acquirendam charitatem necessaria sunt, et duo ad augmentum charitatis jam acquisitæ. Ad acquirendam igitur charitatem primum est diligens divini verbi auditio : et hoc manifestum est satis ex his quæ sunt apud nos. Audientes enim bona de aliquo, in ejus dilectionem accendimur. Sic et Dei verba audientes, accendimur in amorem ipsius. Psal. cxviii : *Ignitum eloquium tuum vehementer, et servus tuus dilexit illud.* Item, Psal. civ : *Eloquium Domini inflammavit eum.* Et propterea illi duo discipuli divino amore æstuantes dicebant, Lucæ xxiv : *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, et aperiret nobis Scripturas?* Unde et Actuum x, legitur, quod *prædicante Petro Spiritus Sanctus in auditores divini verbi cecidit.* Et hoc frequenter accidit in prædicationibus, quod qui duro corde accedunt, propter verbum prædicationis ad divinum amorem accenduntur. Secundum est bonorum continua cogitatio. Psal. xxxviii : *Concaluit cor meum intra me.* Si ergo vis divinum amorem consequi, mediteris bona. Durus enim nimis esset qui divina beneficia quæ consecutus est, pericula etiam quæ

evasit, et beatitudinem quæ sibi a Deo repromittitur cogitans ad divinum amorem non accenderetur : unde Aug. : *Durus est animus hominis, qui etsi dilectionem nolit impedire, saltem non velit rependere.* Et universaliter, sicut cogitationes malæ destruunt charitatem, ita bonæ eam acquirunt, nutriunt, et conservant : unde jubemur Isa. I : *Auferte mala cogitationum vestrarum ab oculis meis.* Sapien. I : *Perversæ cogitationes separant a Deo.* Sunt autem et duo, quæ habitam charitatem augment. Primum est cordis separatio a terrenis. Cor enim perfecte in diversa ferri non potest. Unde nullus valet Deum et mundum diligere. Et ideo quanto magis ab amore terrenorum noster animus elongatur, tanto magis firmatur in dilectione divina. Unde Aug. dicit in lib. LXXXIII quæst : *Charitatis venenum est spes adipiscendorum, aut retinendorum temporalium.* Nutrimentum ejus est imminutio cupiditatis : perfectio, nulla cupiditas, quia radix omnium malorum est cupiditas. Quisquis igitur charitatem nutrire vult, instet minuendis cupiditatibus. Est autem cupiditas amor adipiscendi, aut obtinendi temporalia. Hujus imminuendæ initium est Deum timere, qui solus timeri sine amore non potest. Et propter hoc ordinatæ fuerunt religiones, in quibus, et per quas a mundanis et corruptibilibus animus trahitur, et erigitur ad divina : quod signatur, II Machab. I, ubi dicitur : *Refulsit sol, qui prius erat in nubilo.* Sol, id est, intellectus humanus est in nubilo, quando deditus est terrenis : sed refulget, quando a terrenorum amore elongatur et retrahitur. Tunc enim splendet, et tunc divinus amor in eo crescit. Secundum est firma patientia in adversis. Manifestum est enim quod quando gravia pro eo quem diligimus, sustinemus, amor ipse non destruitur, immo crescit. Cant. 8 : *Aquæ multæ,* id est tribulationes multæ, *non poterunt extinguere charitatem.* Et ideo sancti viri qui adversitates pro Deo sustinent, magis in ejus dilectione firmantur : sicut artifex illud artificium magis diligit, in quo plus laboravit. Et inde est quod fideles quanto plures afflictiones pro Deo sustinent, tanto magis elevantur in amore ipsius. Gen. VII : *Multiplicatæ sunt aquæ,* id est, tribulationes, *et elevaverunt arcam in sublime,* id est Ecclesiam, vel animam viri justi.

De dilectione Dei.

Interrogatus Christus ante passionem a legisperitis, quod esset maximum et primum mandatum, dixit, Mat. XXII : *Diliges Domi-*

num *Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua; hoc est maximum et primum mandatum.* Et vere istud est majus, et nobilius, et utilius inter omnia mandata, sicut satis manifestum est; in hoc enim omnia mandata implentur. Sed ad hoc quod illud præceptum dilectionis possit perfecte impleri, quatuor requiruntur. Primum est divinorum beneficiorum rememoratio, quia omnia quæ habemus, sive animam, sive corpus, sive exteriora, habemus a Deo. Et ideo oportet quod sibi de omnibus serviamus, et eum diligamus corde perfecto. Nimis enim ingratus est, qui cogitans alicujus beneficia, eum non diligit. Hæc recogitans David dicebat. I Paralipom. xxix : *Tua sunt omnia, et quæ de manu tua accepimus, dedimus tibi, etc.* Et immo in ejus laudem dicitur Eccl. xxxvii : *De omni corde suo laudavit Dominum, et dilexit Deum qui fecit illum.* Secundum est divinæ excellentiæ consideratio. Deus enim major est corde nostro, I Joan. iii. Unde si toto corde et viribus ei serviamus, adhuc non sufficimus. Eccl. xxxiii : *Glorificantes Dominum quantumcumque potueritis, supervalebit adhuc. Benedicentes Dominum exaltate illum quantum potestis : major est enim omni laude.* Tertium est mundanorum et terrenorum abdicatio. Magnam enim injuriam Deo facit, qui aliquid ei adæquat. Isa. xl : *Cui similem fecistis Deum?* Tunc autem alia Deo adæquamus, quando res temporales et corruptibiles simul cum Deo diligimus : sed hoc est omnino impossibile. Propterea dicitur Isa. xxviii : *Coangustatum est stratum ita ut alter decadat, et pallium breve utrumque operire non potest.* Ubi cor hominis assimilatur strato arcto, et pallio brevi. Cor enim humanum arctum est in respectu ad Deum. Unde quando alia ab eo in corde tuo recipis, ipsum expellis. Ipse enim non patitur consortem in anima, sicut nec vir in uxore. Et ideo dicit ipse Exod. xx : *Ego sum Deus tuus zelotes.* Nihil enim vult quod diligamus quantum eum, aut præter eum. Quartum est omnimoda peccatorum vitatio. Nullus enim potest diligere Deum in peccato existens. Mat. vi : *Non potestis Deo servire et mammonæ :* unde si in peccato existis, Deum non diligis. Sed ille diligebat, qui dicebat, Isa. xxxviii : *Memento quomodo ambulaverim coram te in veritate, et in corde perfecto.* Præterea dicebat Elias III Regum. xviii : *Quousque claudicatis in duas partes?* Sicut claudicans nunc illic inclinatur, sic et peccator nunc peccat, et nunc Deum quærere nititur. Et ideo Dominus dicit Joelis ii : *Convertimini ad me in toto corde vestro.* Sed contra istud præceptum duo genera homi-

num peccant. Illi scilicet homines, qui vitando unum peccatum, ut puta luxuriam, aliud committunt, ut usuram. Sed nihilominus damnantur, quia *qui offendit in uno, factus est omnium reus*, ut dicitur Jacob. II. Item, sunt aliqui qui confitentur quædam, quædam non, vel quantum ad diversos confessionem dividunt. Sed isti non merentur, immo peccant in hoc, quia Deum decipere intendunt, et quia divisionem in sacramento committunt. Quantum ad primum dicit quidam : impium est a Deo dimidiam sperare veniam. Quantum ad secundum, Psal. LXI : *Effundite coram illo corda vestra*, quia videlicet omnia sunt in confessione revelanda.

Jam ostensum est quod homo se Deo dare tenetur. Nunc considerandum est quid homo de se Deo dare debeat. Debet enim homo Deo dare quatuor, scilicet cor, animam, mentem, et fortitudinem. Et ideo dicitur Mat. XII : *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua, et ex tota virtute, id est, fortitudine tua*. Sciendum est autem quod per cor intelligitur hic intentio. Est autem intentio tantæ virtutis, quod omnia opera ad se trahit. Unde quæque bona mala intentione facta, in mala convertuntur. Lucæ XI : *Si oculus tuus, id est, intentio, nequam fuerit, totum corpus tenebrosum erit*, id est, congeries bonorum operum tuorum tenebrosa erit. Et propterea in omni opere nostro intentio ponenda est in Deo. Apost. I Corin. X : *Sive ergo manducatis, sive bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite*. Sed bona intentio non sufficit, immo oportet quod adsit bona voluntas, quæ per animam significatur. Frequenter enim aliquis bona intentione operatur, sed inutiliter, cum bona voluntas desit : ut si quis furetur ut pascat pauperem, est quidem recta intentio, sed deest rectitudo debitæ voluntatis, unde nullum malum bona intentione factum excusatur, Rom. III : *Qui dicunt, faciamus mala ut veniant bona, quorum damnatio justa est*. Tunc autem adest bona voluntas intentioni, quando ipsa voluntas voluntati divinæ concordat, quando quotidie postulamus dicentes. *Fiat voluntas tua* etc. Et Psal. XXXIX : *Ut facerem voluntatem tuam, Deus meus, volui*. Et propter hoc dicit, in tota anima tua. Anima enim in Scriptura frequenter pro voluntate accipitur, ut Hebræor. X : *Quod si subtraxerit se, non placebit animæ meæ*, id est voluntati meæ. Sed aliquando est bona intentio, et bona voluntas, sed in intellectu quandoque aliquod peccatum habetur : et ideo totus intellectus dandus est Deo. Apost. II Corinth. X : *In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi*.

Multi enim in opere non peccant, sed tamen volunt ipsa peccata cogitare frequenter, contra quos dicitur Isa. I : *Auferte malum cogitationum vestrarum*. Sunt etiam multi qui in sua sapientia confidentes, nolunt fidei assentire, et tales non dant mentem Deo ; contra hos dicitur Proverb. III : *Ne innitaris prudentiæ tuæ*. Sed adhuc istud non sufficit, immo totam virtutem et fortitudinem Deo dare oportet. Psal. LVIII : *Fortitudinem meam ad te custodiam*. Aliqui enim sunt qui fortitudinem suam tribuunt ad peccandum, et in hoc suam potentiam manifestant, contra quos dicitur Isa. 5 : *Væ qui potentes estis ad bibendum vinum* etc. Aliqui ostendunt potentiam suam, vel virtutem in nocendo proximis, cum deberent eam ostendere in subveniendo ipsis. Proverb. XXIV : *Erue eos qui ducuntur ad mortem* etc. Igitur ad diligendum Deum danda sunt ista Deo, scilicet intentio, voluntas, mens, fortitudo.

De dilectione proximi.

Interrogatus Christus quod esset maximum mandatum, uni interrogationi duas responsiones dedit. Et prima fuit : *Diliges Dominum Deum tuum*, de quo dictum est. Secunda vero fuit : *Et proximum tuum sicut te ipsum*. Ubi considerandum est, quod qui hoc servat, totam legem implet. Apost. Romanor. XIII : *Plenitudo legis est dilectio*. Sed sciendum quod ad dilectionem proximi quatuor nos inducunt. Primo, divinus amor, quia sicut dicitur I Joan. IV : *Si quis dixerit, quoniam diligo Deum, et fratrem suum oderit, mendax est*. Qui enim dicit se diligere aliquem, et filium ejus, vel ejus membra odio habet, mentitur. Omnes autem fideles filii, et membra Christi sumus. Apost. I Corinth. XII : *Vos estis corpus Christi, et membra de membro*. Et ideo qui odit proximum, non diligit Deum. Secundum est divinum præceptum. Christus enim in recessu suo inter omnia alia præcepta, hoc præceptum discipulis præcipue commendavit dicens, Joan. XV : *Hoc est præceptum meum, ut diligatis invicem* etc. Nullus enim præcepta divina servat, qui proximum odit : unde istud est signum observantiæ divinæ legis, dilectio proximi, unde Dominus Joan. XIII : *in hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem*. Non dicit in suscitatione mortuorum, non in aliquo evidenti signo, sed hoc est signum, *si dilectionem habueritis ad invicem*. Et hoc beatus Joannes recte considerabat : unde dicebat, I Joan. III : *Nos scimus quoniam translati sumus de morte*

ad vitam. Et quare : *Quoniam diligimus fratres. Qui non diligit, manet in morte.* Tertium est, naturæ communicatio. Sicut enim dicitur, Ecclesiast. XIII : *Omne animal diligit simile sibi.* Unde cum omnes homines sint similes in natura, invicem se diligere debent : et ideo odire proximum non solum est contra divinam legem, sed etiam contra legem naturæ. Quartum utilitatis consecutio : omnia enim alterius alii sunt utilia per charitatem, hæc enim est quæ unit Ecclesiam, et omnia communia facit. Psal. CXVIII : *Particeps ego sum omnium timentium te, etc.*

Diliges proximum tuum sicut teipsum. Istud est secundum præceptum legis, et est de dilectione proximi. Quantum autem proximum diligere debeamus, jam dictum est. Et dicendum restat de modo dilectionis, qui quidem innuitur cum dicitur, sicut teipsum. Circa quod verbum quinque considerare possumus, quæ in dilectione proximi servare debemus. Primum est, quia debemus eum diligere vere sicut nos : quod facimus, si propter seipsum diligimus, non propter nos. Ideo notandum, quod triplex est amor, quorum duo non sunt veri, tertius autem verus. Primus est, qui est propter utile. Eccles. VI : *Est amicus socius mensæ, et non permanebit in die necessitatis.* Sed certe iste non est verus amor. Deficit enim deficiente utilitate, et tunc nolumus bonum proximo, sed potius bonum utilitatis volumus nobis. Est et alius amor, qui est propter delectabile, et hic etiam non est verus, quia deficiente delectabili, deficit. Et ideo nolumus bonum propter hoc principaliter proximo, sed potius bonum suum nobis volumus. Tertius est amor, qui est propter virtutem, et iste solus est verus. Tunc enim non diligimus proximum propter bonum nostrum, sed propter suum. Secundum est, quod debemus diligere ordinate, ut scilicet non diligamus eum supra Deum, vel quantum Deum, sed juxta sicut teipsum debes diligere. Cantico. II : *Ordinavit in me charitatem.* Hunc ordinem docuit Dominus Matth. X, dicens : *Qui amat patrem, aut matrem plus quam me, non est me dignus. Et qui amat filium, aut filiam super me, non est me dignus.* Tertium est, quod debemus eum diligere efficaciter. Non enim te solum diligis, sed etiam procuras studiose tibi bona, et vitas mala. Sic quoque debes facere proximo. I Joan. III : *Non diligamus verbo, neque lingua, sed opere et veritate.* Sed certe illi pessimi sunt, qui ore diligunt, et corde nocent, de quibus Psalm. XXVII : *Loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum.* Apost. Romanor. XII : *Dilectio sine simulatione.* Quartum, quod debemus eum diligere

perseveranter, sicut et te perseveranter diligis. Proverb. xvii: *Omni tempore diligit qui amicus est, et frater in angustiis comprobatur*, scilicet tam tempore adversitatis, quam prosperitatis, immo tunc, scilicet tempore adversitatis maxime probatur amicus, ut dicitur ibidem. Sed sciendum, quod duo sunt quæ juvant ad amicitiam conservandam. Primum est patientia. *Vir enim iracundus suscitatur rixas*, ut dicitur Proverb. xxv. Secundum est humilitas, quæ causatur primum, scilicet patientiam. Prov. xiii: *Inter superbos semper jurgia sunt*. Qui enim considerat magna de se, et despicit alium, non potest defectus illius pati. Quintum est, quod eum debemus diligere juste, et sancte, ut scilicet eum non diligamus ad peccandum, quia nec te sic debes diligere, cum Deum ex hoc amittas. Unde Joan. xv: *Manere in delectione mea*, de qua dilectione dicitur Ecclesiastic. xxiv: *Ego mater pulchræ dilectionis*.

Diliges proximum tuum sicut teipsum. Hoc præceptum Judæi et Pharisæi male intelligebant, credentes quod Deus præciperet diligendos amicos, et odiendos inimicos. Et ideo per proximos intelligebant tantum amicos. Hunc autem intellectum intendit Christus reprobare dicens, Matthæi v: *Diligite inimicos vestros* etc. Sciendum autem, quod quicumque odit fratrem suum, non est in statu salutis, I. Joan. ii: *Qui odit fratrem suum in tenebris est*. Est autem attendendum, quod etiam in hoc invenitur quædam contrarietas. Nam sancti aliquos oderunt. Psal. cxxxviii: *Perfecto odio oderam illos* etc. Et in Evangelio Lucæ xiv: *Si quis non odit patrem suum, et matrem* etc. Et ideo sciendum, quod in omnibus factis nostris factum Christi debet esse nobis exemplum. Deus enim diligit et odit, quia in quolibet homine duo sunt considerata, scilicet natura et vitium. Natura quidem in omnibus hominibus diligi debet, vitium vero odiri: unde si quis vellet hominem esse in inferno, odiret naturam. Si quis vero vellet ipsum esse bonum, odiret peccatum, quod semper odiendum est. Psal. v: *Odisti omnes qui operantur iniquitatem*, etc. Sapient. xi: *Diligis, Domine, omnia quæ sunt, et nihil odisti eorum quæ fecisti*. Ecce ergo quod Deus diligit et odit, diligit naturam, et odit vitium. Sciendum etiam quod homo aliquando sine peccato potest malum facere, quando scilicet sic facit malum, ut velit bonum, quia et Deus sic facit. Sicut cum homo infirmatur, convertitur ad bonum qui in sanitate erat malus. Item, in adversitate aliquis convertitur et est bonus, qui in prosperitate erat malus, juxta illud Isa. xxviii: *Vexatio intel-*

lectum dabit auditui. Item, si desideras malum tyranni destruentis Ecclesiam, in quantum desideras bonum Ecclesiæ per destructionem tyranni. Unde II Machabæor. I : *Per omnia benedictus Deus qui tradidit impios.* Et hoc omnes debent velle non solum voluntate, sed etiam opere. Non enim est peccatum suspendere justo malos. Ministri enim Dei sunt tales, secundum Apostolum Rom. XIII. Et servant isti dilectionem quia pœna fit aliquando propter castigationem, aliquando propter bonum melius et divinius. Est enim majus bonum unius civitatis, quam vita unius hominis. Sed sciendum quod non sufficit non velle malum, sed oportet velle bonum, scilicet emendationem suam, et vitam æternam. Duobus enim modis quis vult bonum alterius. Uno modo generaliter, in quantum est creatura Dei, et participabilis vitæ æternæ; alio modo, specialiter, in quantum est amicus vel socius : a generali autem dilectione nullus excluditur. Debet enim quilibet pro quolibet orare, et cuilibet in necessitate ultima subvenire. Sed non teneris cum quolibet habere familiaritatem, nisi peteret veniam, quia tunc esset amicus, et si refutares, haberes odio amicum. Unde Matth. VI, dicitur : *Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et pater vester cœlestis delicta vestra : si autem non dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra.* Et in oratione Dominica quæ ponitur Matth. VI, dicitur : *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.*

Diliges proximum tuum sicut te ipsum. Dictum est quod tu peccas, si non parcis veniam postulanti, et quod perfectionis est si tu eum ad te revocas, licet non tenearis. Sed ad hoc ut eum trahas ad te, multæ rationes inducunt. Prima est propriæ dignitatis conservatio; diversæ enim dignitates diversa signa habent. Nullus autem propriæ dignitatis signa dimittere debet. Inter omnes autem dignitates majore est, quod quis sit Filius Dei : hujus autem dignitatis signum est, si diligis inimicum, Matth. V : *Diligite inimicos vestros, ut sitis filii Patris vestri qui in cœlis est.* Si enim diligis amicum, non est hoc signum filiationis divinæ : nam *Publicani et Ethnici hoc faciunt*, ut dicitur Matth. V. Secunda est victoriæ acquisitio. Omnes enim hoc naturaliter desiderant : oportet ergo quod vel trahas cum qui te offendit ad dilectionem bonitate tua, et tunc vincis : vel quod alius trahat te ad odium, et tunc perdis, Roman. XII : *Noli vinci a malo, sed vince in bono malum.* Tertia est multiplicis utilitatis consecutio. Aquirat enim ex hoc amicos. Roman. XII : *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum :*

si sitit, potum da illi, hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput ejus. Augustin : Nulla major provocatio ad amorem, quam prævenire amando. Nullus enim est ita durus, qui et si dilectionem nolit impedire, nolit tamen rependere, quia, ut dicitur Eccle. vi : *Amico fideli nulla comparatio* ; Prover. xvi : *Cum placuerint Domino vitæ hominis, inimicos quoque ejus convertet ad pacem.* Quarta est, quia ex hoc preces tuæ facilius exaudiuntur, unde super illud Jerem xv : *Si steterint Moyses et Samuel coram me,* dicit Gregor. : Quod fecit potius de istis mentionem, quia rogaverunt pro inimicis. Similiter, Christus ait Lucæ xxiii : *Pater, dimitte illis.* Item, Beatus Stephanus orando pro inimicis magnam utilitatem fecit Ecclesiæ, quia Paulum convertit. Quinta est peccati evasio, quam maxime desiderare debemus. Aliquando enim peccamus, nec Deum quærimus, et Deus trahit nos ad se vel infirmitate, vel aliquo hujusmodi. Oseæ : *Sepiam viam tuam spinis.* Sic fuit tractus beatus Paulus, Psal. cxviii : *Erravi sicut ovis que perii, quære servum tuum, Domine.* Cantic. i : *Trahe me post te, et cæter.* Hoc autem consequimur, si inimicum ad nos trahimus primo remittentes, quia, ut dicitur Lucæ vi : *Eadem mensura qua mensi fueritis, remetietur vobis.* Et ibidem : *Dimittite, et dimitte-mini.* Et Matth. v : *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Nulla est enim major misericordia, quam offendenti dimittere.

De primo præcepto legis.

Non habebis Deos alienos, Exod. xx. Sicut jam dictum est, tota lex Christi dependet a charitate. Charitas autem pendet ex duobus præceptis, quorum unum est de dilectione Dei, reliquum de dilectione proximi, et de istis duobus jam dictum est. Nunc autem sciendum, quod Deus dando legem Moysi, dedit decem præcepta in duabus tabulis lapideis scripta, quorum tria in prima tabula scripta pertinent ad amorem Dei, septem vero scripta in secunda tabula pertinent ad amorem proximi : et ideo tota lex fundatur in duobus præceptis. Primum autem, quod pertinet ad amorem Dei est : *Non habebis Deos alienos.* Et ad hujus intellectum sciendum est, quod antiqui multipliciter hoc præceptum transgrediebantur. Quidam enim colebant dæmonia. Psal. xcv : *Omnes dii gentium dæmonia.* Hoc autem est maximum omnium peccatorum et horribile. Nunc quoque multi transgrediuntur hoc præceptum,

omnes scilicet qui divinationibus et sortilegiis intendunt. Hæc enim, secundum Augustinum, fieri non possunt, quin aliquod pactum cum diabolo contrahatur. I Corinth. x : *Nolo vos fieri socios dæmoniorum*, et iterum ibidem : *Non potestis mensæ Domini participes esse, et mensæ dæmoniorum*. Alii colebant cælestia corpora, credentes astra esse Deos. Sapien. xiii : *Solem et lunam rectores orbis terrarum Deos putaverunt* : et ideo Moyses prohibuit Judæis, quod non levarent oculos, nec adorarent solem, et lunam, et stellas. Deuteron. iv : *Custodite sollicite animas vestras..... ne forte elevatis oculis ad cælum videas solem, et lunam, et omnia astra cæli, et errore deceptus adores ea et colas quæ creavit Dominus Deus tuus in ministerium cunctis gentibus*. Item dicitur Deuteron. v. Contra hoc præceptum peccant Astrologi, qui dicunt hæc esse animarum rectores, cum tamen propter hominem facta sint, cujus solus Deus rector est. Alii vero colebant inferiora elementa, Sapien. xv : *Aut ignem, aut spiritum Deos putarent*. In quorum errorem inciderunt homines qui inferioribus male utuntur nimis ea dilligentes. Apost. Ephes. v : *Aut avarus, quod est idolorum servitus*. Alii errantes colebant homines, vel aves, vel alios, vel seipsos, quod quidem contingit ex tribus. Primo ex carnalitate. Sapien. xiii : *Acerbo luctu dolens pater rapti cito sibi filii fecit imaginem, et illum qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tanquam Deum colere cœpit, et constituit inter servos suos sacra et sacrificia*. Secundo, ex adulatione : cum enim quidam aliquos, quos non potuerunt honorare in præsentia, curaverunt in absentia honorare, faciendo scilicet eorum imagines et colendo loco eorum. Sapien. xiv : *Quem honorare volebant, fecerunt ut illum qui aberat tanquam præsentem colerent*. Tales sunt quicumque diligunt, et venerantur homines plus quam Deum, Matth. xvi : *Qui diligit patrem, aut matrem plus quam me, non est me dignus*. Psal. cxlvi. *Nolite confidere in principibus, neque in filiis hominum, in quibus non est salus*. Tertio, ex præsumptione. Quidam enim ex præsumptione fecerunt se vocari Deos, sicut patet Judith. iii, de Nabuchodonosor. Ezech. xxviii : *Elevatum est cor tuum, et dixisti, Deus ego sum* : et hoc faciunt, qui plus suo sensui quam Dei præceptis credunt. Isti enim se pro Diis colunt. Sequentes enim delectationes carnis, corpus suum pro Deo colunt. Apostol. Philip. iii : *Quorum Deus venter est*. Ab his ergo omnibus cavere oportet.

Non habebis Deos alienos etc. Sicut dictum est, primum præ-

ceptum legis est hoc, prohibemur non colere nisi unum Deum. Et ad hoc etiam inducimur quinque rationibus. Prima sumitur ex Dei dignitate, quæ, si auferatur, fit Deo injuria, sicut potest videri ex consuetudine hominum. Cuilibet enim dignitati debetur reverentia : unde proditor regis est, qui aufert quod exhibere teneretur : et hoc quidam Deo faciunt, Rom. I : *Mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis* : et hoc summe Deo displicet. Isa. XLVIII : *Gloriam meam alteri non dabo, et laudem meam sculptilibus*. Et considerandum quod hæc Dei dignitas est, scilicet quod omnia sciat : unde Deus dicitur a videndo, hoc enim est unum signum deitatis. Isa. XLI : *Annuntiate quæ ventura sunt in futurum, et sciemus quia dii estis vos*, Hebræor. IV : *Omnia nuda et aperta sunt oculis ejus*. Hanc autem dignitatem auferunt divinatores, contra quos dicit, Isa. VIII : *Numquid non populus a Deo suo requirit visionem pro vivis ac mortuis*? Secunda ratio sumitur ex ejus largitate. Omne enim bonum habemus a Deo : et hoc etiam ad dignitatem Dei pertinet, quod factor et dator est omnium bonorum; Psalm. CXIII : *Aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate* : et hoc importatur in hoc nomine, Deus, quod dicitur a distributione, id est, dator rerum, quia omnia replet sua bonitate. Nimis ergo ingratus es, si hoc ab illo tibi collatum non recognoscis, immo facis tibi alium Deum, sicut Filii Israel educti de Ægypto fecerunt idolum. Oseæ II : *Vadam post amatores meos*. Hoc etiam fit quando quis in alio quam in Deo spem ponit, hoc est, quando adjutorium ab alio petit, Psal. XXXIX : *Beatus vir cujus est nomen Domini spes ejus*. Apost. ad Galat IV : *Cum cognoveritis Deum, quomodo convertimini iterum ad infirma, et egena elementa? Dies observatis, et menses, et tempora, et annos*. Tertia ratio sumitur ex promissi firmitate. Abrenuntiavimus enim diabolo, et fidem promissimus soli Deo : unde non debemus ipsam infringere. Hebræor. X : *Irritam quis faciens legem Moysi sine ulla miseratione, duobus vel tribus testibus, moritur, quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, et spiritui gratiæ contumeliam fecerit*? Rom. VII : *Vivente viro vocabitur adultera si fuerit cum alio viro; et talis debet comburi*. Væ ergo peccatori ingredienti terram duabus viis, claudicantibus in duas partes. Quarta ratio est ex dominii diabolici gravitate. Jerem. VI : *Servietis diis alienis die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem*. Non enim qui-

escit in uno peccato, sed potius nititur ad aliud ducere : *Qui facit peccatum, servus est peccati : ideo non de facili quis egreditur de peccato.* Gregor. Peccatum quod per pœnitentiam non diluitur, mox suo pondere in aliud trahit. Contrarium est de dominio divino, quia prœcepta ejus gravia non sunt. Matth. XII : *Jugum enim meum suave est, et onus meum leve.* Satis enim reputatur quis facere, si tantum facit pro Deo, quantum fecit pro peccato. Rom. VI : *Sicut exhibuistis membra vestra servire immunditiæ et iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra servire justitiæ in sanctificationem.* Sed de servis diaboli dicitur Sapien. V : *Lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, et ambulavimus vias difficiles,* et Ierem. IX : *Ut inique agerent, laboraverunt.* Quinta est ex præmii sive muneris immensitate. In nulla enim lege talia promittuntur præmia, sicut in lege Christi : Saracenis enim promittuntur fluvii lactis et mellis, Judæis terra promissionis, sed Christianis, Angelorum gloria. Matth. XXII : *Erunt sicut Angeli Dei in cælo.* Hoc considerans Petrus ait Joan. VI : *Dominus ad quem ibimus ? verba vitæ æternæ habes.*

De secundo præcepto legis.

Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum. Exod. XX. Hoc est secundum præceptum legis : et sicut non est nisi unus Deus quem debemus colere, ita non est nisi unus quem debemus maxime venerari, et primo quantum ad nomen, unde : *Non assumes etc.* Sciendum quod vanum dicitur tripliciter, aliquando enim dicitur falsum. Psal. XI : *Vana locuti sunt,* etc. Assumis ergo nomen Dei in vanum, quando assumis illud ad confirmationem falsitatis. Zach. VIII : *Juramentum mendax ne diligatis.* Idem. XIII : *Non vives, quia locutus es mendacium in nomine Domini.* Talis autem facit injuriam Deo, sibi ipsi, et omnibus hominibus : Deo quidem, quia cum jurare per Deum nihil aliud sit, nisi invocare ejus testimonium, cum juras falsum, aut credis Deum nescire verum, et sic ponis ignorantiam in Deo, cum tamen *omnia nuda et aperta sint oculis ejus,* ut dicitur ad Hebræos. IV, aut quod diligat mendacium, cum tamen odiat ipsum. Psal. V : *Perdes omnes qui loquuntur mendacium :* aut derogas potentiæ, quasi non possit testimonium reddere, vel quasi non possit de eo punire. Item, facit injuriam sibi ipsi, obligat enim se judicio Dei. Nihil est autem aliud dicere : « Per Deum ita est », nisi quod Deus puniat me, si non

est ita. Item, injuriatur aliis hominibus. Nulla enim inter aliquos societas durare potest, nisi credant sibi invicem. Dubia autem juramentis confirmantur, Hebræor. vi : *Omnis controversiæ finis ad confirmationem est juramentum.* Injuriatur ergo Deo, crudelis est sibi, et noxius est hominibus. Aliquando dicitur vanum inutile, Psal. xciii : *Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt* : et ideo confirmando vanitatem assumitur nomen Dei in vanum. In veteri enim lege prohibitum fuit ut non juraretur falsum. Deuteron. v : *Non usurpabis nomen Dei tui frustra* etc. sed Christus prohibuit non nisi in necessitate jurare : et ideo dicitur, Matth. v : *Audistis quia dictum est antiquis : Non jurabis. Ego autem dico vobis : Nolite jurare omnino.* Et hujus ratio est, quia in nulla parte ita fragiles sumus, sicut in lingua, quia *eam nullus domare potuit*, sicut dicitur Jacob. iii, et ideo de levi posset homo dejerare, Matth. v : *Sit sermo vester, est est, non non*, et iterum : *Ego autem dico vobis : Nolite jurare omnino.* Et nota quod juramentum est sicut medicina, quæ non semper accipitur, sed in necessitate, et ideo ut dicitur Mat. v : *Quod his amplius est, a malo est.* Ecclesiast. xxiii : *Jurationi non assuescat os tuum, multi enim casus in illa. Nominatio vero Dei non sit assidua in ore tuo, et nominibus sanctorum ne admiscearis, quoniam non eris immunis ab eis.* Aliquando autem dicitur vanum, peccatum, vel injustitia. Psal. iv : *Filii hominum usquequo gravi corde? ut quid diligitis vanitatem?* Qui ergo jurat pro peccato faciendo, assumit nomen Dei sui in vanum. Justitiæ vero partes sunt, facere bonum, et dimittere malum. Si ergo juras facere furtum, vel aliud hujusmodi, hoc contra justitiam est : et quamvis non sit servandum hoc juramentum, tamen sic jurans perjurus est. Talis fuit Herodes contra Joannem, Mar. vi. Similiter contra justitiam facit, qui jurat non facere bonum, sicut non intrare Ecclesiam, vel religionem : et hoc etiam juramentum non est servandum, et tamen perjurus est jurans. Non est ergo jurandum de falso, non de inutili, non etiam de injustitia : et ideo dicitur Jere. iv : *Et jurabis, Vivit Dominus in veritate, et in judicio, et in justitia.* Vanum dicitur aliquando fatuum, Sapient. xiii : *Vani sunt omnes homines, in quibus non est scientia Dei.* Qui ergo accipiunt nomen Dei stulte, sicut blasphemi, assumunt nomen Dei in vanum. Levit. xxiv : *Qui blasphemaverit nomen Domini morte morietur.*

Non assumes nomen domini Dei tui in vanum. Sciendum quod nomen Dei sumitur ad sex. Primo quidem, ad dicti confirmatio-

nem, sicut in juramento, et in hoc confitemur quod prima veritas non est nisi in Deo : in hoc autem sit reverentia Deo. Unde in lege præcipitur, Deut. iv, quod non juretur, nisi per Deum : contrarium faciunt qui aliter jurant. Exod. xxiii : *Non jurabis nomina deorum exterorum.* Et quamvis aliquando juretur per creaturas, tamen sciendum quod in omnibus his non juratur nisi per Deum. Cum enim juras per animam tuam, vel caput tuum, idem est quod eam obligare pœnæ infligendæ a Deo. Apost. ii. Cor. i : *Testem Deum invoco in animam meam.* Item, cum juras per Evangelium, juras per Deum qui dedit Evangelium, et ideo peccant qui jurant per Deum de facili, aut per Evangelium. Secundo sumitur ad sanctificationem. Baptismus enim sanctificat. Apostol. i. Corinth. iv : *Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi.* Hoc autem non habet virtutem nisi in invocatione Trinitatis. Jere. xiv : *Tu autem in nobis es, Domine, et nomen sanctum tuum invocatum est super nos.* Tertio, sumitur ad adversarii expulsionem, unde ante baptismum abrenuntiatur diabolo Isa. iv. *Tantummodo invocetur nomen tuum super nos, aufer opprobrium nostrum.* Et ideo si redis ad peccata, nomen Dei sumitur in vanum. Quarto, sumitur ad ejusdem nominis confessionem Apost. Rom x : *Quomodo invocabunt, in quem non crediderunt?* Et iterum : *Omnis enim quicumque invocavit nomen Domini, salvus erit.* Confitemur autem primo ore ad manifestandum gloriam Dei. Isa. xliii : *Omnis qui invocat nomen meum, in gloriam meam creavi eum ;* ergo si dicis aliquid contra gloriam Dei, assumis nomen Dei in vanum. Confitemur secundo opere, cum ea operamur quæ gloriam Dei manifestant. Matth. v : *Videant opera vestra bona, et glorificent patrem vestrum qui in cælis est.* Contrarium faciunt quidam, de quibus dicit Apost. Rom. ii : *Nomen Dei per vos blasphematur inter gentes.* Quinto, assumitur ad defensionem. Proverb. xviii : *Turris fortissima nomen Domini, ad ipsam currit justus, et exaltabitur.* Marci ult. : *In nomine meo dæmonia ejicient.* Actuum iv : *Non est aliud nomen sub cælo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri.* Sexto, sumitur ad operis completionem. Apost. Colossen. iii : *Omne quodcumque facitis in verbo, aut opere, omnia in nomine Domini nostri Jesu Christi facite.* Psal. cxxiii : *Adjutorium nostrum in nomine Domini.* Sed quia aliquando aliquis indiscrete incipit, sicut accidit in voto quod non adimpletur, tunc etiam in vanum nomen Domini assumitur. Unde Ecclesiast. iv : *Si quid vovisti Deo, ne moreris red-*

dere. Psal. LXXV : *Vovete etc. Displicet enim ei infidelis et stulta promissio.*

De tertio præcepto legis.

Memento ut diem sabbati sanctifices. Exod. xx. Hoc est tertium mandatum legis, et convenienter. Primo enim debemus Deum venerari corde : unde præcipitur, quod non colatur nisi unus Deus, unde : *Non habebis Deos alienos.* Secundo ore, unde : *Non assumes.* Tertio opere, et hoc est : *Memento,* etc. Voluit enim ut esset certus dies, in quo intenderent homines ad servitium Dei. Habetur autem hoc præceptum quinque rationibus. Primo enim datum fuit ad destructionem erroris. Prævidit enim Spiritus Sanctus quod futuri erant aliqui dicturi mundum semper fuisse, II Pet. iii : *Venient in novissimis diebus in deceptiones illusores juxta proprias concupiscentias ambulantes, dicentes : Ubi est promissio, aut adventus ejus? Ex quo enim patres dormierunt, omnia sic perseverant ab initio creaturæ ; latet enim eos hoc volentes, quod cæli erant prius et terra.* Voluit ergo Deus ut custodiretur unus dies in memoriam, quod Deus omnia creavit in sex diebus, et in septimo quievit a novis creaturis, condendis, et hanc rationem ponit Dominus in lege, dicens : *Memento ut diem sabbati sanctifices,* sed Judæi in memoriam primæ creationis colebant sabbatum : Christus autem veniens fecit novam creationem, per primam enim homo terrenus, per secundam homo cœlestis effectus est. Gal. iv : *In Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura,* et hæc nova creatura est per gratiam, quæ incepit in resurrectione. Rom. iv : *Quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus.* Et quia resurrectio facta est in Dominica, ideo celebramus illum diem, sicut Judæi sabbatum propter primam creationem. Secundo, datum fuit ad instructionem fidei Redemptoris. Caro enim Christi in sepulchro corrupta non fuit : unde dicit Psal. xv : *Caro mea requiescet in spe.* Item, ibi. *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem :* unde voluit sabbatum observari, ut sicut sacrificia significabant mortem Christi, ita quies sabbati requiem carnis ejus : sed nos ista sacrificia non servamus, quia adveniente re et veritate, debet cessare figura, sicut adveniente sole cessat umbra. Servamus tamen in veneratione Virginis gloriosæ, in qua remansit tota fides tali dio in

morte Christi. Tertio, datum fuit ad roborandum, sive figurandum veritatem promissionis. Promittitur enim nobis quies. Isa. xiv : *Et erit in die illa, cum requiem dederit tibi Deus a labore tuo, et a concussione tua, et a serviute dura qua ante servisti.* Item, Isaiaë. xxxii : *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, et in tabernaculis fiduciæ, et requie opulenta.* Et nota quod expectamus requiem de tribus, de labore præsentis vitæ, de tentationum concussione, et de diaboli serviute. Hanc Christus repromisit venientibus ad se dicens, Mat. ii : *Venite ad me omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum suave est, et onus meum leve.* Invenimus autem quod Dominus operatus est sex diebus, et in septimo quievit, quia primo oportet facere opera perfecta. Eccles. i : *Modicum laboravi, et inveni mihi multam requiem.* Plus enim incomparabiliter excedit tempus æternitatis totum tempus præsens, quam mille anni diem unum. Quarto, datum fuit hoc præceptum ad inflammationem amoris. Sapien. ix : *Corpus quod corrumpitur, aggravat animam,* et ideo homo semper ad terrena inferius tendit, nisi conetur erigere se ab eis, et ideo oportet habere certum tempus ad hoc : unde aliqui toto tempore hoc faciunt. Psal. xxxiii : *Benedicam Dominum in omni tempore ; semper laus ejus in ore meo.* Apost. i. Thesal. v : *Sine intermissione orate,* et hi continue sabbatum habent : aliquid hoc faciunt in aliqua parte temporis. Psal. cxviii : *Septies in die laudem dixi tibi.* Alii ne omnino alienarentur a Deo oportuit quod haberent aliquem diem determinatum, ne nimis tepescat in eis amor Dei, Isa. lviii : *Si vocaveris sabbatum delicatum, tunc delectaberis super Domino.* Job xxviii : *Tunc super omnipotentem deliciis afflues, et elevabis ad Deum faciem tuam.* Non enim ad ludendum ordinetur talis dies, sed ad laudandum, et orandum Dominum Deum. Unde Aug. dicit, quod minus malum est tali die arare, quam ludere. Quinto, datum fuit ad opera pietatis respectu subditorum. Aliqui enim crudeles sibi et suis, non cessant continue operari propter lucrum, et hoc habent Judæi maxime, quia avarissimi sunt, Deuteron. v : *Observa diem sabbati, ut requiescant servus tuus, et ancilla tua sicut et tu ;* et post : *Non facies in eo quidquam operis tu, et filius et filia, servus et ancilla, bos et asinus, et omne jumentum tuum, et requiescat servus et ancilla tua sicut et tu.* Propter prædicta ergo prædictum mandatum datum fuit.

Memento ut diem sabbati sanctifies. Dictum est quia sicut Judæi celebrant sabbatum, sic nos Christiani Dominicam, et alia principalia festa. Videamus ergo quomodo ista servare debemus. Et sciendum, quod non dicit : *Custodi sabbatum*, sed *Memento*, etc. Sanctum autem accipitur duobus modis, aliquando enim est sanctum idem quod purum. Apost. I Cor. vi : *Sed abluti estis, sed sanctificati estis*, etc. aliquando dicitur sanctum res consecrata ad cultum Dei, ut locus, tempus, vestes, et vasa sacra. Istis ergo duobus modis debemus festa celebrare, quia et pure, et mancipando se divino servitio. In isto ergo præcepto duo considerantur. Primo quidem in festo quid cavendum sit, secundo quid faciendum. Debemus autem cavere tria. Primo corporalem operam. Jerem. xvii : *Sanctificabis sabbatum, ut non facias in eo opus servile* : unde et in lege dicitur, Leviti. xxiii : *Omne opus servile non facietis in eo*. Opus autem servile est opus corporale : nam opus liberum est animæ, sicut intelligere, et hujusmodi, ad quod opus homo constringi non potest. Sed sciendum, quod opera corporalia possunt fieri in sabbatho propter quatuor. Primo, propter necessitatem : unde Dominus excusavit discipulos evellentes spicas in sabbato, ut dicitur Matth. xii. Secundo, propter Ecclesiæ utilitatem : unde dicitur in Evangelio Matth. xii, quod sacerdotes faciebant omnia quæ erant necessaria in templo in die sabbati. Tertio, propter proximi utilitatem ; unde Dominus curavit in die sabbati habentem manum aridam, et confutavit Judæos reprehendentes eum, ponens exemplum de ove, Matth. xii. Quarto propter superioris auctoritatem : unde Dominus præcepit Judæis, ut circumciderent in die sabbati, ut dicit. Joan. vii. Secundo, debemus cavere culpam. Jerem. vii : *Custodite animas vestras, et nolite portare pondera in die sabbati*. Onus autem animæ, vel pondus malum est peccatum. Psalm. xxxvii : *Sicut onus grave gravatæ sunt super me*. Peccatum autem opus servile est, quia ut dicitur. Joan. viii : *Qui facit peccatum, servus est peccati*. Unde cum dicitur : *Omne opus servile non facietis in eo*, potest intelligi de peccato : et ideo contra præceptum hoc facit quis, quando in sabbato peccat, quia operando et peccando Deus offenditur. Isa. i : *Sabbatum, et festivitates alias non feram*, et quare? quia *iniqui sunt cætus vestri. Calendas vestras, et solemnitates vestras odovit anima mea, facta sunt mihi molesta*. Tertio, debemus cavere negligentiam. Eccl. xxiii : *Multam malitiam docuit otiositas*. Jeron. ad Rusticum. Semper aliquid boni operis facito, ut te diabolus

inveniat occupatum : et ideo non est bonum custodire nisi principalia festa, si in aliis debeat homo esse otiosus. Psal. LXXXV : *Honor regis judicium diligit, scilicet discretionem.* Unde I Machab. II. dicitur, quod *Judæi quidam occultati erant, et inimici irruerunt super eos, qui credentes quod se non possent in sabbato defendere, victi et occisi sunt*; ita accidit multis, qui otiosi sunt in festis, Threno. I : *Viderunt eam hostes, et deriserunt sabbatum ejus*, sed tales debent facere sicut illi Judæi fecerunt : unde I. Machab. II. dicitur : *Quicumque venerit ad nos in bello in die sabbatorum, pugnemus.*

Memento ut diem sabbati sanctifices. Sicut dictum est, homo diem festum debet sanctificare, et dictum est, quod sanctum dicitur duobus modis, quia et quod mundum est, et quod Deo consecratum est. Item, dictum est a quibus tali die abstinere debemus : nunc dicendum est in quibus occupari debemus, et sunt tria. Primo, in faciendis sacrificiis : unde Num. XXVIII, dicitur, quod *Deus præcepit, quod quolibet die unus agnus mane, et alius vespere debeat offerri, sed in sabbato debent duplicari*, et significat, quod in sabbato debemus offerre Deo sacrificium, et de omnibus quæ habemus I Paralip. XXIX : *Tua sunt omnia, et quæ de manibus tuis accepimus, dedimus tibi*, unde primo debemus ultro offerre animam nostram, dolendo de peccatis. Psal. L : *Sacrificium Deo spiritus contribulatus*, et orando pro beneficiis. Psal. CXXX : *Dirigatur, Domine, oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo.* Factus est enim dies festus ad habendam spiritualem lætitiā, quam facit oratio, unde et tali die multiplicari debent preces. Secundo, corpus nostrum affligere, et hoc jejunando. Ro. XII : *Obsecro vos per misericordiam Dei, ut exhibeatis membra vestra hostiam viventem Deo, sanctam.* Laudando, Psal. XLIX : *Sacrificium laudis honorificabit me* : unde in tali die cantus multiplicantur. Tertio, res tuas sacrificare, et hoc dando eleemosynas. Heb. XIII : *Beneficentiæ autem et communionis nolite oblivisci : talibus enim hostiis promeretur Deus*, et hoc in duplo magis, quam in aliis diebus, quia tunc est communis lætitia. Nehem. VIII : *Mittite partes his qui non paraverunt sibi, quia sanctus dies Domini est.* Secundo in verborum Dei studiis, sicut et Judæi faciunt hodie, Act. XIII : *Voces Prophetarum quæ per omne sabbatum leguntur* : unde et Christiani, quorum justitia debet esse perfectior, debent tali die convenire ad prædicationes, et ad officium Ecclesiæ. Joan. VIII : *Qui est ex Deo, verba Dei audit.* Item, loqui utilia. Apost. Eph. IV :

Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus ad ædificationem. Ista enim duo utilia sunt animæ peccatoris, quia immutant cor ejus in melius. Jeron. xxiii : *Verba mea sunt quasi ignis ardens dicit Dominus, et quasi malleus conterens petram.* Contrarium autem accidit etiam imperfectis non loquentibus utilia, vel audientibus Apost. I Cor. xv : *Corrumpunt bonos mores colloquia mala.* Evigilate justī, et nolite peccare, et Psal. cxviii : *In corde meo abscondi eloquia tua.* Eloquium enim Dei instruit ignorantem. Psal. ibidem : *Lucerna pedibus meis* etc. et inflammat tepescentem. Psalm. civ : *Eloquium Domini inflammavit eum.* Tertio in divinorum exercitiis : hoc autem perfectorum est. Psal. xxxv : *Vacate et videte, quoniam suavis est Dominus,* et hoc propter quietem animæ : sicut enim corpus fatigatum quietem desiderat, ita et anima. Locus autem animæ Deus, et Psalm. xxx : *Esto mihi in Deum protectorem, et in locum refugii.* Heb. iv : *Itaque relinquitur sabbatismus populo Dei,* etc. Sap. viii : *Intrans in domum meam, quiescam cum illa.* Sed antequam ad hanc quietem perveniat anima, oportet tres quietes præcedere. Prima, ab inquietudine peccati. Isa. lvii : *Cor autem impiī quasi mare fervens, quod quiescere non potest.* Secunda, a passionibus carnis, quia *caro concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem,* ut dicitur. Gal. v. Tertia, ab occupationibus mundi. Lucæ x : *Martha, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima :* et tunc post hæc anima libere quiescit in Deo. Isa. lviii : *Si vocaveris sabbatum delicatum, tunc delectaberis super Domino.* Propterea sancti omnia dimiserunt, quia *hæc est pretiosa margarita, quam qui invenit homo abscondit, et præ gaudio illius vadit, et vendit universa quæ habet, et emit eam,* ut dicitur Matth. xiii. Hæc enim requies vita æterna, et delectatio æterna est. Psal. cxxxī : *Hæc requies mea in sæculum sæculi, hic habitabo quoniam elegi eam,* ad quam nos perducatur, etc.

De quarto præcepto legis.

Honora patrem tuum, etc. Perfectio hominis consistit in dilectione Dei et proximi, et ad dilectionem Dei pertinent tria præcepta, quæ scripta fuerunt in prima tabula : ad dilectionem vero proximi septem, quæ sunt in secunda tabula. Sed sicut dicitur I Joan. iii : *Non debemus diligere verbo, neque lingua, sed opere et veritate.* Homo enim sic diligens debet duo facere, scilicet fu-

gere malum, et facere bonum : unde quædam sunt in præceptis inducentia ad bonum, alia autem sunt prohibentia facere malum. Et sciendum, quod cavere a malo faciendo est in potentia nostra, sed facere cuilibet bonum non possumus, et ideo dicit beatus Aug. quod nos omnes debemus diligere, sed non omnibus tenemur benefacere, sed inter omnes debemus benefacere conjunctis nobis : quia *si quis suorum, et maxime domesticorum curam non habet, infidelis est.* I ad Tim. v. Inter omnes autem propinquos sunt nobis propinquiore pater et mater, et ideo dicit Ambrosius : *Primo debemus diligere Deum, secundo patrem et matrem* : et hoc est quod dicit : *Honora patrem tuum, et matrem tuam.* Et hujusmodi rationem reddit Phil. qui dicit, quod ex magno beneficio recepto ab eis non possumus eis respondere ex æquali : et ideo bene potest pater offensus expellere filium, sed non e converso. Dant autem parentes filio tria. Primo stabilimentum quoad esse, Eccles. vii : *Honora patrem tuum, et gemitus matris tuæ non obliviscaris. Memento quoniam nisi per illos natus non fuisses.* Secundo nutrimentum, sive fulcimentum quoad necessaria vitæ. *Nudus enim intrat filius in hunc mundum,* ut dicitur. Joan. i. Sed a parentibus sustentatur. Tertio documentum. Hebræor. xii : *Patres quidem carnis nostræ eruditores habuimus* etc. Eccles. vii : *Filii tibi sunt, erudi illos* : et debent parentes dare duo documenta filiis, et cito, quia ut dicitur Proverb. xxii : *Adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea,* et Threnor. iii : *Bonum est viro cum portaverit jugum ab adolescentia sua* : et sunt illa quæ docuit Tobias filium suum, Tobie iv, scilicet timorem Domini, et abstinere ab omni peccato : et hoc est contra illos qui delectantur in malitiis filiorum, sed sicut dicitur Sapien. iv : *Ex iniquis omnes filii qui nascuntur testes sunt nequitie adversus parentes* : unde Deus punit peccatum parentum in filio, ut dicitur. Exod. xxix. Igitur filii a parentibus habent esse, nutrimentum, et disciplinam : et quia esse habemus ab eis, debemus magis revereri quam dominos, a quibus solum res, præterquam Deum a quo habemus animam Eccles. iii : *Qui timet Dominum, honorat parentes, et quasi homini serviet his, qui se genuerunt, in opere, et sermone, et omni patientia. Honora patrem tuum et matrem tuam, ut superveniat tibi benedictio a Deo.* Et in hoc etiam honoras teipsum, quia sicut dicitur Eccles. iii : *Gloria hominis ex honore patris sui et dedecus filii pater sine honore.* Item, quia dant nobis nutrimentum in pueritia, et nos debemus eis dare in senectute.

Eccles. iii : *Fili suscipe senectam patris tui, et non contristes eum in vita illius, et si defecerit sensu, veniam da, et ne spernas eum in tua virtute. Quam malæ fœmæ est qui derelinquit patrem, et est maledictus a Deo qui exasperat matrem.* Ad confusionem illorum qui contra faciunt, ponit Cassiodorus in epistolis lib. II, quod ciconiæ cum parentes earum pennas senio cogente laxaverunt, nec ad proprios cibos idonei possunt inveniri, plumis suis genitorum membra foventes, escis corpora laxa reficiunt, et pia vicissitudine juvenes reddunt, quod a parentibus parvuli susceperunt. Item tertio, qui docuerunt nos, debemus eis obedire. Colossen. v : *Filii, obedite parentibus vestris, nisi scilicet in his quæ sunt contra Deum.* Jeronymus ad Helionorum. Solum pietatis genus est in hac re esse crudelem. Lucæ xiv : *Si quis non odit patrem suum, et matrem, non potest meus esse discipulus,* Deus enim verior pater est; Deuteron. xxxii : *Numquid non ipse est pater tuus, qui possedit, et fecit, et creavit te?*

Honora patrem tuum, etc. Inter omnia præcepta huic tantum adjungitur, *ut sis longævus super terram.* Et ratio hujus est, ne credatur non deberi præmium honorantibus parentes, quia est naturale. Sed sciendum, quod honorantibus parentes, quinque desiderabilia promittuntur. Et primum est gratia in præsentī, gloria in futuro, quæ maxime desiderantur. Ecclesiast. v : *Honora patrem tuum, ut superveniat tibi benedictio a Deo,* etc. Contrarium debetur maledicentibus, et etiam in lege maledicuntur a Deo, ut dicitur Deuter. xxvii, et Lucæ xvi, dicitur : *Qui in modico iniquus est, et in majori iniquus est.* Sed vita naturalis quasi nihil est in comparatione ad vitam gratiæ. Si ergo non recognoscis beneficium vitæ naturalis quam habes a parentibus, indignus es vita gratiæ quæ major est, et per consequens vita gloriæ, quæ maxima est. Secundum desiderabile est vita : *Unde ut sis longævus super terram.* Dicitur Eccles. iii : *Qui honorat patrem suum vita vivet longiore.* Et nota quod vita longa est quando est plena, et quæ non mensuratur tempore, sed actione, secundum Philosophum. Tunc autem plena est vita, quando est virtuosa : et ideo virtuosus et sanctus diu vivit, quamvis cito moriatur corporaliter, ideo dicitur Sap. iv : *Consummatus in brevi, explevit tempora multa : placita enim erat Deo anima illius.* Optime autem mercatur ille, qui tantum facit una die, quantum alius in uno anno. Et nota quod aliquando accidit, quod longior vita causa est mortis corporalis et spiritualis, sicut accidit Judæ. Præmium

ergo est vita corporalis : sed contrarium, scilicet mortem acquirunt illi, qui injuriant parentibus. Habemus enim ab eis vitam, sicut milites a rege feudum : et ideo sicut dignum est quod illi amittant pro proditione feudum, ita isti propter injuriam illatam parentibus vitam. Prov. xxx : *Oculum qui subsannat patrem, et qui despicit partum matris suæ, suffodiant eum corvi de torrentibus, et comedant eum filii aquilæ.* Per filios aquilæ intelliguntur reges et principes, per corvos officiales : et si aliquando non puniuntur corporaliter, mortem tamen spiritualem effugere non possunt. Propterea pater non debet potestatem multam dare filiis. Eccles. xxxiii : *Dum adhuc superes et aspiras, non immulet te omnis caro.* Item iv. cap : *Filio et mulieri, fratri et amico non des potestatem super te in vita tua, et ne dederis illis possessionem in vita tua, ne forte pœniteat te.* Tertium est habere filios sibi gratos et acceptos. Naturaliter enim pater thesaurizat filiis, sed non e converso. Eccl. iii : *Qui honorat patrem suum, jucundabitur in filiis.* Matth. vii : *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.* Quartum est habere famam laudabilem. Eccles. iii : *Gloria hominis ex honore patris sui,* et iterum : *Quam malæ famæ est qui derelinquit patrem.* Quintum est habere divitias. Eccl. v : *Benedictio patris firmat domos filiorum, maledictio autem matris eradicat fundamenta.*

Honora patrem, etc. Notandum quod non solum dicitur aliquis pater ratione carnalis generationis, sed quibusdam aliis rationibus aliqui dicuntur patres, et cuilibet eorum debetur aliqua reverentia. Dicuntur enim patres Apostoli, et alii Sancti per doctrinam et exemplum fidei, Apost. I Corinth. iv : *Nam si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres : nam in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui.* Et ideo dicitur, Eccles. xlv : *Laudemus viros gloriosos et parentes nostros in generatione sua,* laudemus autem non ore, sed imitatione : et hoc fit si non invenitur in nobis contrarium ejus quod laudamus. Heb. xiii : *Mementote Præpositorum vestrorum, quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem.* Dicuntur etiam Prælati patres, et isti venerandi sunt, sunt enim Dei ministri. Luc. x : *Qui vos audit, me audit : et qui vos spernit, me spernit,* et ideo debemus eos honorare obediendo. Apost. Hebr. xxxiii : *Obedite Præpositis vestris, et subjacete eis, et decimas præbendo.* Proverb. iii : *Honora Dominum de tua substantia, et de præmistiis frugum tuarum da pauperibus.* Item, Reges et Principes iv. Re-

gum v : *Pater, et si rem grandem dixisset tibi Propheta, certe facere debueras*, qui dicuntur patres, quia debent intendere bonum populi. Et istos honoramus per subjectionem. Ro. XIII : *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit*. Et hoc non solum timore, sed amore : nec solum propter rationem, sed etiam propter conscientiam. Et ratio hujus est, quia secundum Apostolum ibidem *omnis potestas a Deo est* : et ideo reddendum est debitum, quia *cui tributum, tributum* etc. Prov. XXIV : *Time Dominum, fili mi, et Regem*. Item, benefactores. Eccles. IV : *Esto pupillis misericors ut pater*. Etenim proprium patris, Eccles. XXIX : *Gratiam fidejussoris ne obliviscaris* : ingratum enim accidit illud, Sap. XV : *Ingrati spes tanquam hybernalis glacies tabescet*. Item, ætate, Deut. XXXII : *Interroga patrem tuum, et annuntiabit tibi, majores tuos, et dicent tibi*, Leviti : XIX : *Coram cano capite consurge, et honora personam senis*. Eccles. XXXII : *In medio magnatorum loqui non præsumas, et ubi sunt senes non multum loquaris*. Ibidem : *Audi tacens, et pro reverentia accedet tibi bona gratia* : Omnes igitur isti venerandi sunt : quia omnes portant quodammodo similitudinem patris, qui in cœlis est, et de istis dicitur : *Qui vos spernit, etc.*

De quinto præcepto legis.

Non occides. In lege divina per quam ordinamur ad dilectionem Dei et proximi, præcipitur non solum facere bonum, sed etiam declinare a malo. Inter alia autem majus malum quod possit fieri proximo, est occidere eum, et hoc prohibetur cum dicitur : *Non occides*. Circa quod præceptum tripliciter est erratum. Quidam enim dixerunt, quod non licet occidere etiam bruta animalia. Sed hoc falsum est, quia non est peccatum uti illis, quæ sunt subdita hominis potestati. Est etiam naturalis ordo quod plantæ sint in nutrimentum animalium, et quædam animalia in nutrimentum aliorum, et omnia in nutrimentum hominum. Genes. IX : *Quasi olera virentia tradidi vobis omnia*. Philosophus etiam dicit in politica, quia venatio est sicut justum bellum. Apost. I Corin. X : *Omne quod in macello venit, manducate*, etc. Ergo non occides homines. Quidam dixerunt hic prohibitum esse homicidium hominis omnino : unde homicidas dicunt esse judices sæculares, qui condemnant secundum leges aliquos, contra quos dicit Augustinus, quod Deus per hoc præceptum non abstulit sibi potes-

tatem occidendi. Unde Deut. xxxii : *Ego occidam, et vivere faciam.* Est ergo licitum illis, qui mandato Dei occidunt, quia tunc Deus facit. Omnis enim lex mandatum Dei est. Proverbiorum viii : *Per me Reges regnant, et legum conditores justa decernunt.* Et Apostolus Romanorum xiii : *Si malum feceris, time : non enim sine causa gladium portat, Dei enim minister est.* Moysi quoque dicitur, Exod. xxi : *Maleficos non patieris vivere.* Id enim quod licitum est, Deo licitum est, et ministris ejus per mandatum ipsius. Constat autem quod Deus non peccat, cum sit actor legum, infligendo mortem propter peccatum. Roma. vi : *Stipendia peccati mors,* ergo nec minister ejus. Est ergo sensus : « Non occides propria auctoritate ». Alii vero dixerunt, quod per hoc quod dicitur, non occides, prohibetur, non occidere alium : unde dicebant quod licitum erat occidere seipsum. Sic enim invenitur de Samsone, Judicum. xv, 1, et de Catone, et de quibusdam virginibus quæ se in flammam injecerunt, sicut recitat Aug. in i. de civit. Dei. Sed ad hoc respondet Aug. ibidem dicens : Qui se occidit, hominem utique occidit, si ergo hominem non licet occidere, nisi auctoritate Dei : ergo nec seipsum nisi vel auctoritate Dei, vel instinctu Spiritus Sancti, sicut dicitur de Samsone, ergo *non occides.* Sciendum est etiam, quod hominem occidere contingit multipliciter. Primo manu. Isa. i : *Manus vestra sanguine plenæ sunt :* quod quidem est non solum contra charitatem qua præcipitur, ut diligas proximum sicut teipsum, I Joan. iii : *Omnis homicida non habet vitam æternam in se manentem :* verum etiam contra naturam, quia ut dicitur Eccl. xiii : *Omne animal diligit sibi simile.* Unde Exod. xxi : *Qui percusserit hominem volens occidere, morte moriatur.* Et hic quidem crudelior est lupo, de quo dicitur in quarto animalium, quod si lupo detur caro lupi, non comedit. Item, ore, et hoc fit dando consilium alicui, contra aliquem provocando, accusando, et detrahendo. Psal. lvi : *Filii hominum, dentes eorum arma et sagittæ, et lingua eorum gladius acutus.* Tertio, adjutorio. Proverb. i : *Fili mi, ne ambulos cum eis : pedes enim illorum ad malum currunt, et festinant ut effundant sanguinem.* Item, consensu. Roma. i : *Digni sunt morte non solum qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus.* Consentis autem quodammodo, quando potes impedire. Prov. xxiv : *Erue eos qui ducuntur ad mortem :* et iterum si vires suppetunt, sed dimittis negligentia, vel avaritia. Amb. Pasco fame morientem : si non paveris, occidisti. Et sciendum, quod aliqui occidunt solum corpus, de quo dictum est.

Alii animam auferendo vitam gratiæ, trahendo scilicet ad peccatum mortale. Joan. viii : *Ille homicida erat ab initio*, in quantum scilicet traxit ad peccatum. Alii autem utrumque, et hoc dupliciter. Primo in destructione prægnantium ; occiduntur enim pueri in corpore et in anima : secundo interficiendo seipsum.

Non occides, etc. Christus dat in Evangelio Matth. v, quamdam doctrinam quæ est, quod justitia nostra debet esse major justitia legis : unde docet perfectius servari mandata legis a christianis, quam Judæi servaverunt : et ratio hujus est, quia majori labore acquiritur major merces, II. Corin. ix : *Qui parce seminat, parce et metet*. In lege enim promittebantur temporalia et terrena. Isa. i : *Si volueritis, et audieritis me, bona terræ comeditis* : sed in lege nostra promittuntur cœlestia et æterna : ergo justitia quæ est observantia mandatorum, debet abundare, cum major expectetur merces. Inter alia autem præcepta facit mentionem de isto dicens, Matth. v : *Auditis, quod dictum est antiquis : Non occides. Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit judicio, id est, pœna quam lex adjudicavit*. Exod. xxi, ubi dicitur : *Si quis per industriam occiderit proximum suum, et per insidias, ab altari meo avelles eum ut moriatur*. Debet autem quilibet quinque modis ab ira cavere. Primo, ne cito provocetur. Jacob. i : *Sit omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, et tardus ad iram* etc. Et ratio hujus est, quia ita peccatum est, et punitur a Deo. Sed numquid omnis ira est contraria virtuti? Circa hoc duplex est opinio. Stoici enim dixerunt, quod nulla passio cadit in sapientem, immo volebant, quod vera virtus esset in quiete mentis. Peripatetici autem dixerunt, quod ira cadit in sapientem, sed moderata, et est opinio verior. Et patet primo auctoritate, quia in Evangeliiis invenimus istas passiones Christo attributas, in quo fuit fontalis plenitudo sapientiæ. Secundo patet ratione : nam si omnes passiones virtuti contrarientur, essent aliquæ potentiæ animæ, quæ essent frustra, immo quæ essent homini in nocumentum, quia non haberent aliquos actus convenientes : et sic irascibilis et concupiscibilis frustra datæ essent homini. Et ideo dicendum est, quod aliquando ira est vis, aliquando non, accipitur enim ira tripliciter. Primo, prout est in solo judicio rationis absque commotione animi, et ista non dicitur proprie ira, sed judicium. Sic enim Dominus puniens malos, iratus dicitur. Mich. vii : *Iram Domini portabo, quoniam peccavi ei*. Secundo accipitur prout est passio, et ista est

in appetit usensitivo, et est duplex : quia aliquando ordinatur ratione, et continetur sub terminis rationis, quando scilicet quis irascitur quando debet, et quantum debet, et pro quo debet, et hujusmodi. Et tunc est actus virtutis, et dicitur ira per zelum. Unde Philoso. dicit, quod mansuetudo non est nullo modo irasci. Ista ergo ira non est peccatum. Est et tertia quæ refugit iudicium rationis, et ista semper est peccatum, sed aliquando veniale, aliquando est mortale, et hoc distinguitur ex eo quod ad iram incitat, quod aliquando est veniale, aliquando est mortale. Mortale duplex, vel ex genere, vel ex circumstantiis. Homicidium autem videtur esse actus peccati mortalis ex suo genere, quia directe ordinatur contra præceptum divinum; et ideo consensus in homicidium est peccatum mortale ex genere, quia si actus est mortalis, et consensus in actum erit mortalis. Aliquando autem peccatum mortale est ex genere, sed tamen motus non est peccatum mortale, quia est sine consensu : sicut si ascendit motus concupiscentiæ ad fornicandum, et non consentitur, non est peccatum mortale, similiter ira. Est enim motus ad injuriam illatam vindicandam : hæc enim est proprie ira. Si ergo iste motus est taliter in passione, ita quod ratio deducatur, tunc est peccatum mortale. Si autem usque ad consensum non pervertitur ratio, tunc et si consensus adhibeatur, non est peccatum mortale. Quod ergo dicit : *Qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio*, intelligendum est de motu tendente in nocumentum, qui motus est peccatum mortale; ita quod sit ibi consensus. Eccl. ult. : *Cuncta quæ fiunt, adducet Deus in iudicium pro omni errato sive bonum, sive malum*. Secunda ratio, quare debemus non provocari cito ad iram est, quia omnis homo diligit libertatem, et odit servitutem. Non est autem iracundus dominus sui ipsius. Prov. xxvii : *Impetum concitati spiritus ferre quis poterit?* Ibidem : *Grave saxum, et onerosa arena, sed ira stulti utroque gravior*. Secundo cavere debet ne diu in ira permaneat. Psal. iv : *Irascimini, et nolite peccare*. Ephes. iv : *Sol non occidat super iracundiam vestram*. Et rationem hujus assignat in Evangelio Dominus. Matth. v : *Esto consentiens adversario tuo cito dum es in via cum eo, ne forte tradat te ministro, et in carcerem mittaris. Amen dico tibi non exies inde donec reddas novissimum quadrantem*. Tertio, cavere debet ne ira procedat. Primo in corde, quod sit quando pervenit ad odium. Est enim differentia inter iram et odium, quia ira subita est, odium vero diuturnum. Et ideo est mortale peccatum, primo Joani III.

Qui odit fratrem suum, homicida est : et ratio hujus est quia et se interficit spoliando se charitate, et alium. Aug. in regula : Lites aut nullas habeatis, aut quam celerrime finiatis, ne ira crescat in odium, et trabem faciat de sestuca, et animam faciat homicidam. Prov. xv : *Vir iracundus provocat rixas*. Gen. xlix : *Maledictus furor eorum, quia pertinax : et indignatio eorum, quia dura*. Quarto, cavere debet ne procedat in verbo. Prov. xii. *Fatuus statim indicat iram suam* : et potest indicare duobus modis, injuriando scilicet, et superbe loquendo. Quantum ad primum dicit Dominus, Matth. v : *Qui dixerit fratri suo, Fatue, reus erit gehennæ ignis*. Quantum ad secundum dicitur ibidem : *Qui autem dixerit, Racha, reus erit concilio*. Prov. xv : *Responsio mollis frangit iram, sermo durus suscitatur furorem*. Quinto, cavere debet ne procedat in opere. In omni enim opere nostro duo debemus observare, scilicet facere justitiam, et misericordiam, et ira utrumque impedit. *Ira enim viri justitiam Dei non operatur*, ut dicit Jacob. i. Quamvis enim velit tamen non potest. Unde Philo-sop. quidam dixit cuidam, qui eum offenderat : « Punirem te, nisi essem iratus. » Proverb. xxvii : *Ira non habet misericordiam, nec erumpens furor*. Gen. xlix : *In furore suo occiderunt virum* : et propter hoc Christus non solum docuit nos cavere ab homicidio, sed ab ira. Bonus enim medicus non tantum tollit malum quod apparet, sed etiam radicem removet infirmitatis, ne scilicet recidivet. Et ideo vult nos abstinere a principiis peccatorum, et ita ab ira, quæ est principium homicidii.

De sexto præcepto legis.

Non mœchaberis etc. Post prohibitionem homicidii prohibetur adulterium, et congrue, quia vir et uxor sunt quasi unum corpus. Erunt, inquit Dominus Gen. ii, duo in carne una. Et ideo post injuriam quæ infertur personæ, nulla major est quam illa quæ infertur conjunctæ : prohibetur autem adulterium uxori et viro. Sed prius dicendum est de uxoris adulterio, quia majus peccatum videtur committere. Committit autem tria peccata gravia uxor mœchando, quæ insinuantur Eccl. xxiii : *Mulier omnis relinquens virum suum primo in lege altissimi incredibilis fuit, et secundo virum suum dereliquit, tertio adulterio fornicata est* etc. Primo ergo peccat per incredulitatem, quia legi incredibilis sit. Dominus enim prohibuit adulterium. Item, facit contra Dei ordi-

nationem, Matth. XIX : *Quos Deus conjunxit, homo non separet*. Item, contra Eccles. statuta, vel sacramentum. Fit enim matrimonium in facie Ecclesiæ, et ideo adducitur Deus quasi in testem et fidejussorem de servanda fide. Malac. II : *Dominus testificatus est inter te et uxorem pubertatis tuæ, quam tu despexisti*, ergo peccatur contra legem, contra statutum, et contra sacramentum Dei. Secundo, peccat per proditorem, quia dereliquit virum. Apo. I Corinth. VII : *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir* : ideo etiam nec castitatem servare potest sine consensu viri : et ideo si mœchatur, proditorem committit dum seipsam alteri tradit, sicut servus dans se alteri domino. Prov. II : *Reliquit ducem pubertatis suæ, et pacti Dei sui oblita est*. Tertio, per furti commissionem, quia ex alieno viro constituit sibi filios, et hoc maximum furtum est, quia totam hæreditatem dat alienis filiis. Et nota, quod ista deberet studere, quod filii intrarent religionem, vel aliquid aliud facerent, ita quod in bonis viri non succederent. Est ergo mulier mœchans, sacrilega, proditrix, furatrix. Viri vero peccant non minus quam uxores, licet sibi quandoque blandiantur, quod patet ex tribus. Primo, ex æqualitate quam habet. Nam *vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier*, ut dicitur. I Corin. VII. Et ideo neuter potest aliquid facere sine alterius consensu quantum ad matrimonium. Et ad hoc significandum Deus non de pede, vel capite, sed de costa mulierem formavit. Et ideo matrimonium nunquam statum perfectum habuit, nisi in lege Christi : quia Judæus unus plures habebat uxores, sed uxor non plures viros, et ideo non erat æqualitas. Secundo, ex viri fortitudine, quia propria passio mulierum est concupiscentia. I Pet. III : *Viri similiter cohabitantes secundum scientiam quasi infirmiori vasculo muliebri impartientes honorem*. Et ideo si petis ab uxore, quod tu non vis servare, frangis fidem. Tertio, ex ejus auctoritate, quia vir est caput mulieris : unde mulieres non debent loqui in Ecclesia, sed domi viros interrogare, ut dicitur I Corinth. XIV. Est ergo vir doctor mulieris, et ideo Deus præceptum dedit viro. Magis autem peccat sacerdos quam laicus, et episcopus quam sacerdos, si non servant quæ debent, quia docere alios ad ipsos pertinet. A simili, si vir mœchatur, frangit fidem non servando ea quæ debet. Sed tamen uxores attendant ad id quod Christus dicit Matth. XXIII : *Omnia quæcumque dixerint vobis, servate et facite, secundum opera vero eorum nolite facere*.

Non mœchaberis. Sicut dictum est, Deus tam viris quam mulie-

ribus prohibuit adulterium. Sed sciendum, quod licet aliqui credant adulterium esse peccatum, tamen non credunt simplicem fornicationem esse peccatum mortale, contra quos Apost. Heb. XIII : *Fornicatores et adulteros judicabit Deus*. I Cor. VI : *Nolite errare, neque fornicarii, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores regnum Dei possidebunt* : a regno autem Dei non excluditur aliquis nisi per peccatum mortale, ergo est peccatum mortale. Sed forte dices : Non est ratio quare sit peccatum mortale, cum non detur corpus uxoris, sicut in adulterio. Dico quia si non detur corpus uxoris, datur tamen corpus Christi quod sibi datum fuit et consecratum in baptismo. Si ergo nullus debet facere injuriam uxori, multo magis nec Christo. I Cor. VI : *Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi. Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit*. Est ergo hæresis dicere fornicationem simplicem non esse peccatum mortale. Et ideo sciendum, quia in isto præcepto, *Non mæchaberis*, prohibetur non solum adulterium, sed omnis carnalis corruptio, præter eam quæ est matrimonii. Ulterius autem sciendum, quia alii dicunt commistionem viri et uxoris non esse sine peccato, quod est hæreticum. Apost. Heb. XIII : *Sit honorabile connubium in omnibus, et torus immaculatus*. Talis autem conjunctio aliquando non solum sine peccato est, sed etiam est meritum vitæ æternæ habentibus charitatem : aliquando est cum peccato veniali, aliquando cum mortali : Quando enim est cum intentione procreandæ prolis, tunc est opus virtutis : quando autem cum intentione reddendi debitum, tunc est etiam opus justitiæ. Quando autem est causa exercendæ libidinis, tunc est cum veniali, quando scilicet non excedit limites matrimonii. Quando autem excedit, ut scilicet si posset, extenderet se ad aliam, tunc est mortale. Sciendum autem quod adulterium et fornicatio prohibentur propter multa. Primo enim perimit animam. Proverb. VI : *Qui adulter est, propter cordis inopiam perdet animam suam*. Et dicit, propter cordis inopiam, quod est quando caro dominatur spiritui. Secundo, privat vita : talis enim *secundum legem debet mori*, ut dicitur Levit. XX et Deut. XXII. Et quod aliquando non puniatur corporaliter, est in malum suum, quia pœna corporalis, quæ cum patientia toleratur, est in remissionem peccatorum, punietur tamen postea in vita futura. Tertio, consumit substantiam suam, unde Lucæ XV, de filio prodigo dicitur, quia *dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose*. Eccles. IX : *Ne des fornicariis animam tuam in ullo, ne perdas te et hæredita-*

tem tuam. Quarto, vilificat prolem. Sap. III : *Filii adulterorum in consummatione erunt, et ab iniquo toro semen exterminabitur : et siquidem longæ vitæ erunt, in nihilum computabuntur, et sine honore.* I Corinth. VII : *Alioquin filii vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt.* Nunquam etiam habent honorem in Ecclesia, si clerici sine dedecore haberi possunt. Quinto, privat honorem, et specialiter mulieres. Eccl. IX : *Omnis mulier quæ est fornicaria, quasi stercus in via conculcabitur.* Et de viro dicitur, Proverb. VI : *Turpitudinem et ignominiam congreget sibi, et opprobrium illius non delebitur.* Gregorius etiam dicit, quod peccata carnalia sunt majoris infamiæ et minoris culpæ quam spiritualia. Et ratio hujus est, quia est commune cum bestiis. Psal. XLVIII : *Homo cum in honore esset, non intellexit ; comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis.*

De septimo præcepto legis.

Non furtum facies. Dominus prohibuit principaliter in lege sua injuriam proximi, et primo injuriam in propriam personam, ibi : *Non occides* : secundo, in persona conjuncta, ibi : *Non mæchaberis* : tertio, in rebus, hic : *Non furtum facies.* Et sciendum, quia in hoc præcepto prohibetur omne male ablatum. Committitur enim furtum multis modis. Primo occulte accipiendo, Matth. XXIV : *Si sciret pater familias, qua hora fur venturus esset : et hoc vituperabile est, quia est proditio quædam.* Eccles. V : *Super furem enim est confusio.* Secundo, violenter auferendo : et hæc est major injuria. Job : *Vim fecerunt deprædantes pupillos.* Inter istos sunt mali principes et reges. Soph. III : *Principes ejus in medio ejus quasi leones rugientes,* etc. Isti enim faciunt contra intentionem Domini volentis justum regnum, et dicentis, Proverb. VIII : *Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt.* Et aliquando talia faciunt per modum furti. Aliquando per violentiam, Isa. : *Principes tui infideles,* etc., quæ sequuntur. Aliquando condendo leges, et statuendo ad lucrandum tantum. Isa. X : *Væ qui condunt leges iniquas.* Et Aug. dicit, quod omnis mala donatio furtum est, unde dicit : *Quid regna nisi latrocinia ?* Tertio mercedem non solvendo, Levi. XIX : *Non morabitur opus mercenarii apud te usque mane :* et hoc intelligitur, quod homo cuiuslibet dare debet quod suum est, sive principi, sive prælato, sive clerico etc. Rom. XIII : *Reddite omnibus debita, cui tributum, tributum : cui*

vectigal, vectigal. Tenemur enim regibus custodientibus pacem nostram dare mercedem. Quarto, fraudem in mercationibus committendo, unde dicitur, Deut. xxii : *Non habebis in sacco diversa pondera, et ex Levi. xix : Nolite facere iniquum aliud in iudicio, in regula, in pondere, in mensura. Statera justa, et æqua sint pondera, justus modius, æquusque sextarius.* Prov. xx : *Abominatio est apud Deum pondus et pondus, statera dolosa non est bona.* Hoc est etiam contra caupones, qui miscent aquam vino. In hoc etiam prohibetur usura. Psal. xiv : *Quis habitabit in tabernaculo tuo etc.* Et post : *Qui pecuniam suam non dedit ad usuram, etc.* Hoc est etiam contra camposores, qui multas falsitates committunt, et contra venditores pannorum, et aliarum rerum. Sed dices forsitan : Quare non possum dare pecuniam sicut equum, vel domum? Dicendum, quod in illis est peccatum, quæ bis venduntur : in domo autem sunt duo, scilicet substantia, et usus. Aliud autem est habere domum, et aliud uti domo : unde separatim possum usum vendere sine domus venditione, et ita in omnibus hujusmodi, unde si aliqua sunt quæ consistant in ipso usu tantum, et usus eorum etsi distractio, non potest fieri id quod de domo. Denariis enim utimur distrahendo, et frumento consumendo, et ideo si usum vendis, bis vendis. Quinto dignitates emendo sive temporales, sive spirituales. De primo, Job. xx : *Divitias quas devoravit, evomet, et de ventre illius extrahet eas Deus.* Omnes enim tyranni qui vi tenent regna, vel provinciam, vel feudum, fures sunt, et omnes tenentur ad restitutionem. De secundo, Joan. x : *Amen, amen dico vobis, qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est et latro : et ideo simoniaci fures sunt.*

Non furtum facies, etc. Hoc præceptum, sicut dictum est, prohibet omne male ablatum : et debent nos inducere multæ rationes ad hoc cavendum. Prima, sumitur ex gravitate : assimilatur enim hoc peccatum homicidio, Eccles. xxxiv : *Panis egentium vita pauperis est, qui defraudat illum, vir sanguinis est.* Et iterum ibidem : *Qui effundit sanguinem, et qui fraudem facit mercenario, fratres sunt.* Secunda, ex periculi qualitate : nullum enim peccatum est ita periculosum, nullum enim peccatum remittitur sine satisfactione et pœnitentia. De omnibus cito pœnitet quis, sicut patet de homicidio cessante ira, ita et de fornicatione cessante passione concupiscentiæ, et sic de aliis. De hoc autem peccato licet aliquando pœniteat quis, non tamen de facili satisfacit, et

maxime cum non solum teneatur id quod accepit, sed etiam de damno quod fecit patrono ex hoc, et cum hoc etiam tenetur facere pœnitentiam de peccato. Ideo dicitur Abac. II : *Vie ei qui multiplicat non sua. Usquequo et aggravat contra se densum lutum?* Densum lutum dicit, quod non de facili homo egreditur. Tertio, ex talium inutilitate : non enim sunt utilia, neque spiritualiter. Prov. X : *Nil proderunt thesauri impietatis.* Divitiæ enim spiritualiter prosunt ad eleemosynas et sacrificia. Prov. XIII : *Redemptio animæ viri divitiæ suæ,* sed de non propriis dicitur. Isa. LXI : *Ego Dominus diligens iudicium, et odio habens rapinam in holocaustum.* Eccles. XXXIV : *Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui victimat filium in conspectu patris sui.* Nec temporaliter, quia parum durant. Abac. II : *Væ qui congregat avaritiam in malum domui suæ, et liberari se putat de manu mali,* etc. Prov. XXVIII : *Qui coacervat divitias usuris, et fœnore liberali in pauperes congregat eas.* Prov. XIII : *Custoditur justo substantia peccatoris.* Quarto, ex nocumenti singularitate : faciunt enim perdere alia. Sunt enim sicut ignis paleis aliis commixtus. Job. XV : *Ignis devoravit tabernacula eorum qui munera libenter accipiunt.* Scias insuper, quod talis non solum suam amittit animam, sed etiam filiorum, quia illi tenentur reddere.

De octavo præcepto legis.

Non loquaris contra proximum tuum falsum testimonium. Prohibuit jam Dominus, quod nullus injurietur proximo suo opere : nunc autem præcipit quod non injurietur verbo, et hoc est : *Non loquaris,* etc. Hoc autem potest esse dupliciter, vel in iudicio, vel in communi locutione. In iudicio autem tribus modis, secundum quod tres personæ possunt facere contra hoc præceptum. Prima persona, scilicet accusantis falso. Levit. XIX : *Non eris criminator, nec susurro in populis.* Et nota quod sicut non debes dicere falsum, ita non debes tacere verum. Mat. XVIII : *Si peccaverit in te frater tuus, vade et corripe eum.* Item, personæ testificantis mentiendo. Proverb. XIX : *Testis falsus non erit impunitus :* hoc enim præceptum includit omnia præcedentia, quia aliquando talis est homicida, aliquando fur etc. Debent autem isti puniri pœna, de qua dicitur. Deut. XIX : *Cum diligentissime perscrutantes invenerint falsum testem dixisse contra fratrem suum mendacium, reddent ei sicut fratri suo facere cogitavit. Non misereberis ejus.*

sed animam, id est, vitam, pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede exiges. Et Prov. xxv : Jaculum, et gladius, et sagitta acuta homo qui loquitur contra proximum suum falsum testimonium. Item, persona judicis male sententiando. Levi. xix : Non injuste judicabis. Non consideres personam pauperis, nec honores vultum potentis. Juste judica proximo tuo. In communi locutione peccant aliquando contra hoc præceptum quinque genera hominum, scilicet detractores. Rom. i : Detractores Deo odibiles. Dicit enim Deo odibiles, quia nihil est ita carum homini sicut fama. Eccles. vii : Melius est nomen bonum, quam unguenta pretiosa. Proverb. xxii : Melius est nomen bonum, quam divitiæ multæ. Detractores autem auferunt hoc. Eccles. x : Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occulte detrahit : unde si famam non restituant, salvari non possunt. Item, qui detractores libenter audit. Eccles. xxviii : Sepi aures tuas spinis, et linguam nequam noli audire, et ori tuo facito ostia, et seras auribus tuis. Non debet autem homo tales libenter audire, quinimo debet detrahenti ostendere vultum tristem et torvum. Prover. xxv : Ventus aquilo dissipat pluvias, et facies tristis linguam detrahentem. Item, susurratores, qui scilicet recitant quidquid audiunt. Prover. vi : Sex sunt quæ odit Dominus, et septimum detestatur anima ejus, scilicet eum qui seminat inter fratres discordias. Eccles. xxviii : Susurro, et bilinguis maledictus. Multos enim turbavit pacem habentes, et multa quæ sequuntur. Item, blanditores, id est, adulatores. Psal. x : Laudatur peccator in desideriis animæ suæ, et iniquus benedicitur. Isa. iii : Popule meus, qui beatum te dicunt, ipsi te decipiunt. Psal. cxxxix : Corripiet me justus in misericordia, et increpabit me, oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. Item, murmuratores : et hoc maxime abundat in subditis, I Corin. x : Neque murmuraveritis, etc. Sap. i : Custodite vos a murmuratione, quæ nihil prodest. Prov. xxv : Patientia lenietur princeps, et lingua mollis constringet duritiem.

Non loquaris, etc. In hac prohibitionem prohibetur omne mendacium. Eccles. vii : Noli velle mentiri omne mendacium : assiduitas enim illius non est bona, et hoc propter quatuor. Primo, propter diaboli assimilationem. Talis enim efficitur diaboli filius. Nam homo ex verbis suis cognoscitur de qua regione et patria sit : Nam et loquela tua manifestum te facit, ut dicitur Mat. xxvi, Item, homines quidam sunt de genere diaboli, et dicuntur dia-

boli filii, qui scilicet loquuntur mendacium : quia diabolus mendax est, et pater ejus, ut dicitur Joan. VIII. Ipse enim mentitus est I Gen. III : *Nequaquam moriemini*, etc. Quidam vero filii Dei, quia scilicet veritatem loquuntur, quia Deus veritas est. Secundo, propter societatis dissolutionem. Homines enim simul vivunt, quod esse non posset, si simul verum non dicerent. Apost. Ephes. IV : *Deponentes mendacium loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, quoniam sumus invicem membra*. Tertio, propter famæ amissionem : qui enim assuescit mendaciis non creditur sibi, etiam si verum dicat. Eccl. XXXIV : *Ab immundo quid mundabitur, et a mendace quid verum dicetur* ? Quarto, propter animæ perditionem : occidit enim homo mendax animam suam. Sap. I : *Os quod mentitur, occidit animam*. Psalm. V : *Perdes omnes qui loquuntur mendacium*, unde patet quod est peccatum mortale : unde advertas, quia ipsorum mendaciorum quoddam est mortale, quoddam veniale. Mortale autem est mentiri in his quæ sunt fidei, quod pertinet ad prælatos, magistros, et prædicatores. Et hoc est gravius omnibus aliis speciebus mendacii. II Pet. II : *In vobis erunt magistri mendaces, qui introducent sectas perditionis*. Et aliqui aliquando talia dicunt, ut videantur scire. Isa. LVII : *Super quem luxistis, super quem dilatastis os, et ejecistis linguam. Numquid non vos filii scelesti, semen mendax* ? Item, aliquando mentiuntur aliqui in damnum proximi. Colo. III : *Nolite mentiri* : et hæc duo mendacia mortalia sunt. Aliqui autem mentiuntur pro seipsis, et hoc multipliciter. Aliquando ex humilitate, et hoc in confessione quandoque, de quo ait August. « Sicut cavendum est ne homo taceat quod fecit, ita ne dicat quod non fecit. » Job. XIII : *Numquid Deus indiget vestro mendacio* ? Ecclesiast. XIX : *Est qui nequiter se humiliat, et interiora ejus plena sunt dolo : et est justus qui se nimium submittit a multa humilitate*. Aliqui ex verecundiæ levitate, cum scilicet quis credit verum dicere, et dicit falsum, et hoc advertens verecundatur retractare. Ecclesiast. IV : *Non contradicas verbo veritatis ullo modo, et de mendacio ineruditionis confundere*. Aliqui ex utilitate, quando volunt aliquid adipisci, vel ab aliquo evadere. Isa. XXVIII : *Posuimus mendacium spem nostram, et mendacio protecti sumus*. Proverb. X : *Qui nititur mendaciis, hic pascit ventos* : aliqui propter alterius commodum, quando scilicet volunt aliquem a morte, vel periculo, vel damno aliquo liberare. Et hoc cavendum est, sicut dicit August. Ecclesiast. V : *Non accipies faciem adversus faciem tuam, nec adversus*

animam tuam mendacium. Aliqui propter ludum, et hoc cavendum ne propter consuetudinem ducat ad mortale. Sapien. iv : *Fascinatio nugacitatis obscurat bona.*

De nono præcepto legis.

Non concupisces rem proximi tui. Hæc est differentia inter legem divinam et mundanam, quia lex mundana iudicat facta, et dicta, divina autem non hæc tantum, sed etiam cogitata. Et ratio hujus est, quia illa est per homines, qui iudicant ea quæ apparent exterius, sed divina est a Deo, qui exterius interiusque conspicit. Psal. LXXII : *Deus cordis mei.* I Reg. xvi : *Homo videt quæ foris sunt, Deus autem intuetur cor.* Dictum est autem de præceptis quæ pertinent ad dicta et facta ; nunc ergo dicendum est de cogitatis. Nam apud Deum voluntas pro facto reputatur, unde : *Non concupisces*, id est, non solum non auferas facto, sed nec etiam rem proximi tui concupisces, et hoc propter multa. Primo propter concupiscentiæ infinitatem : concupiscentia enim quid infinitum est. Quilibet autem sapiens debet intendere finem aliquem, immo nullus debet ire per viam infinitam. Ecclesiast. v : *Avarus non implebitur pecunia.* Isa. v : *Væ qui conjungitis domum ad domum, et agrum agro copulatis.* Et quod concupiscentia nunquam satietur, ratio est, quia cor hominis factum est ad recipiendum Deum. Unde August. in 1. Confes. « Fecisti nos Domine ad te, et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te. » Id ergo quod minus Deo est, ipsum implere non potest. *Qui replet in bonis desiderium tuum.* Secundo, quia aufert quietem, quæ multum est delectabilis. Semper enim cupidi solliciti sunt acquirere non habita, et habita custodire. Ecclesiast. v : *Saturitas divitis non sinit eum dormire.* Matth. vi : *Ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum,* et ideo Christus, Lucæ viii, divitias spinis assimilavit, ut dicit Gregor. Tertio, quia causat in divitiis inutilitatem : facit enim divitias esse non utiles nec sibi, nec aliis, non enim utuntur eis nisi conservando. Ecclesiast. xiv : *Viro cupido et tenaci sine ratione est substantia.* Quarto, quia tollit justitiæ æquitatem, Exod. xxiii : *Ne accipias munera, quæ etiam excæcant prudentes, et subvertunt verba justorum.* Ecclesiast. xxxi : *Qui aurum diligit, non justificabitur.* Quinto, quia necat charitatem Dei et proximi, quia, secundum Augustinum, quanto magis habet quis de charitate, tanto minus de cupiditate, et e converso. Eccles. vi .

Neque fratrem charissimum auro spreveris, et charitatem Dei, quia sicut nemo potest duobus Dominis servire, ita neque Deo et mammonæ, ut dicitur Matth. vi. Sexto, quia producit omnem iniquitatem : Est enim radix omnium malorum, secundum Apostolum, ut dicitur I Timoth. vi. Et ideo si in corde radicata est, et homicidium, et furtum, et omnia mala operatur : et ideo dicit Apost. I Timot. vi : Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et in laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas. Et nota, quod cupiditas tunc est peccatum mortale, quando sine ratione concupiscitur res proximi, sed quando rationabiliter, veniale.

De decimo præcepto legis.

Non desiderabis uxorem proximi tui. Beatus Joannes in prima Canonica sua secundo capite dicit, quod *omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitæ* : unde omne desiderabile in his tribus consistit, sed duo ex istis intelliguntur prohibita per hoc præceptum : *Non concupisces domum proximi tui.* In domo enim intelligitur et altitudo per quam avaritia designatur. Psalm. cx1 : *Gloria et divitiæ in domo ejus.* Qui ergo desiderat domum, desiderat dignitates et divitias : et ideo post hoc præceptum ; *Non concupisces, etc.*, ponitur aliud, per quod prohibetur carnis concupiscentia. Non inquit *desiderabis uxorem, etc.* Et est sciendum, quod post peccatum propter corruptionem nullus evadit concupiscentiam præter Christum, et Virginem gloriosam. Et quandocumque concupiscentia adest, adest vel cum veniali, vel cum mortali, quando scilicet dominatur. Apost. Romanor. vi : *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore*, et non dixit : Non sit, quia sicut ipse dicit ; *Scio quod habitat in me*, id est, in carne mea *bonum*. Regnat autem peccatum in carne, quando primo in corde regnat concupiscentia consentiendo : et ideo subdit Apos. *ut scilicet obediatis concupiscentiis carnis.* Matth. v : *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo.* Voluntas enim apud Deum pro facto reputatur. Secundo, quando dominatur in ore conceptum exprimendo. Matth. xiii : *Ex abundantia enim cordis os loquitur.* Ephes. iv : *Omnis sermo malus ex ore vestro procedat* : et ideo non est sine peccato componere cantiones vanas, etiam secundum

philosophos, quia et poetæ fingentes carmina amatoria debent expelli ex civitatibus. Tertio, quando egreditur in opere membris concupiscentiæ serviendo. Romanor. vi : *Sicut exhibuistis membra vestra servire iniquitati*, etc. Isti ergo sunt gradus concupiscentiæ. Et sciendum, quod in fugiendo istud peccatum oportet multum laborare, cum sit intrinsecum : difficilius enim vincitur inimicus familiaris. Vincitur autem quatuor modis. Primo occasiones exteriores fugiendo, ut puta, malam societatem et omnia inducentia occasionaliter ad hoc peccatum, Eccles. ix : *Virginem ne conspicias, ne forte scandalizeris in decore illius. Noli circumspicere in vicis civitatis, ne oberraveris in plateis illius. Averte faciem tuam a muliere compta, et ne circumspicias speciem alienam. Propter speciem mulieris multi perierunt, et ex hoc concupiscentia quasi ignis exardescit*. Prov. vi : *Nunquid potest homo abscondere ignem in sinu suo, ut vestimenta illius non ardeant?* Et ideo præceptum fuit Loth ut fugeret ab omni circa regione. Gene. xix. Secundo, cogitationibus aditum non præbendo, quia occasio sunt excitandæ concupiscentiæ, et faciendum est per carnis afflictionem. I Corin. ix : *Castigo corpus meum*, etc. Tertio, orationibus insistendo, quia nisi Dominus custodierit civitatem, etc. Sapient. viii : *Scivi quoniam aliter non possum esse continens, nisi Deus det*. Matth. xvii : *Hoc genus dæmoniorum non ejicitur nisi per orationem et jejunium*. Si enim duo pugnarent, et velles unum juvaro, alterum vero non, oportet primo auxilium dare, secundo vero subtrahere : inter spiritum autem et carnem est prælium continuum. Unde oportet, quod si vis quod spiritus vincat, quod des ei auxilium, et hoc sit per orationem, carni vero subtrahas, et hoc sit per jejunium : nam caro per jejunium debilitatur. Quarto, licitis occupationibus insistendo, Ecclesias. xxxiii : *Multam malitiam docuit otiositas*. Ezech. xvi : *Hæc fuit iniquitas Sodomæ, superbia, saturitas panis, et abundantia, et otium*. Hiero. : « Semper aliquid boni facito, ut to diabolus inveniat occupatum. » Inter omnes autem occupationes melior est studium Scripturarum. Hiero. ad Paulinum : « Ama studia Scripturarum, et carnis vitia non amabis. »

Hæc ergo sunt super decem verba, de quibus dicit Dominus Mat. xxi : *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*. Duæ enim sunt radices principales omnium mandatorum, scilicet dilectio Dei et proximi. Diligenti autem Deum tria necesse est facere, scilicet quod non habeat alium Deum, et quantum ad hoc dicit : *Non coles Deos alienos*. Secundo, quod honoret eum, et quantum ad

hoc dicit : *Non assumes nomen Dei tui in vanum*. Tertio, quod libenter quiescat in eo, et quantum ad hoc dicit : *Memento, ut diem sabbati sanctifies*. Diligens autem proximum oportet, quod primo faciat ei honorem debitum, unde dicit : *Honora patrem tuum*. Secundo quod absteineat a faciendo ei malum, et hoc vel facto. Unde dicit : *Non occides*, quod est in persona propria. *Non adulterabis*, quod est in persona conjuncta. *Non furtum facies*, quod est in rebus exterioribus. Item, dicto ibi : *Non falsum testimonium dices* : vel corde, et quantum ad hoc dicit : *Non concupisces rem proximi tui* : et : *Non desiderabis uxorem proximi tui*.

Explicit Opusculum Quartum Sancti Thomæ de Aquino, ordinis prædicatorum, de lege charitatis et decem præceptis.

VII

EXPOSITIO SUPER

SYMBOLO APOSTOLORUM

SCILICET

CREDO IN DEUM

(Edit. Rom. Opusculum VI.)

Credo in unum Deum, etc. Primum quod est necessarium Christiano, est fides, sine qua nullus dicitur fidelis christianus. Fides autem facit quatuor bona. Primum est, quod per fidem anima conjungitur Deo. Nam per fidem anima christiana facit quasi quoddam matrimonium cum Deo. Oseæ II : *Sponsabo te mihi in fide*. Et inde est quod quando homo baptizatur, primo confitetur fidem cum dicitur ei : *Credis in Deum?* quia baptismus est primum sacramentum fidei. Et ideo dicit Dominus Marc. ult. : *Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit*. Baptismus enim sine fide non prodest. Et ideo sciendum est, quod nullus est acceptus Deo sine fide. Hebr. II : *Sine fide impossibile est placere Deo*. Et ideo dicit Aug. super illud, Rom. XIV : *Omne quod non est ex fide*, etc. Ubi non est æternæ et incommutabilis veritatis agnitio, falsa est virtus etiam in optimis moribus. Secundo, quia per fidem inchoatur in nobis vita æterna. Nam vita æterna nihil aliud est, quam cognoscere Deum : unde dicit Dominus Jo. XVII : *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum*. Hæc autem cognitio Dei incipit hic per fidem, sed perficitur in vita futura, in qua cognoscemus eum sicuti est. Et ideo dicitur Hebr. II : *Fides est substantia sperandarum rerum*. Nullus ergo potest pervenire ad beatitudinem, quæ est vera cognitio Dei, nisi primo cognoscat per fidem. Joa. XX : *Beati qui non viderunt, et crediderunt*. Tertio, quia fides dirigit vitam præsentem : nam ad hoc quod homo bene vivat, oportet quod sciat necessaria ad bene vivendum : et si deberet omnia necessaria ad bene vivendum per studium addiscere, vel non posset pervenire, vel post longum tempus. Fides autem docet omnia necessaria ad bene vivendum. Ipsa enim docet,

quod est unus Deus, qui est remunerator bonorum, et punitor malorum, et quod est alia vita, et hujusmodi, quibus satis allimur ad bonum, et vitamus malum. Abac. II : *Justus meus ex fide vivit*. Et hoc etiam patet, quia nullus philosophorum ante adventum Christi cum toto conatu suo potuit tantum scire de Deo, et de necessariis ad vitam æternam, quantum post adventum Christi scit vetula per fidem. Et ideo dicitur Isa II : *Repleta est terra scientia Domini*. Quarto, quia fides est qua vincimus tentationes. Hebr. II : *Sancti per fidem vicerunt regna*. Et hoc patet, quia omnis tentatio vel est a diabolo, vel a mundo, vel a carne. Diabolus enim tentat ut non obedias Deo, nec subjiciaris ei. Et hoc per fidem removetur : nam per fidem cognoscimus, quod ipse est Dominus omnium, et ideo sibi est obediendum. I Petr. v : *Adversarius vester diabolus circuit quærens quem devoret, cui resistite fortes in fide*. Mundus autem tentat vel alliciendo prosperis, vel terrendo adversis. Sed hæc vincimus per fidem, quæ facit nos credere aliam vitam meliorem ista. Et ideo prospera mundi hujus despiciamus, et non formidamus adversa. I Jo. v : *Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra*. Et etiam quia docet nos credere alia majora mala, scilicet inferni. Caro vero tentat inducendo nos ad delectationes vitæ præsentis momentaneas : sed fides ostendit nobis, quod per has, si eis indebite adhæremus, æternas delectationes amittimus. Ephe. vi : *In omnibus sumentes scutum fidei*. Sic ergo patet, quod multum est utile habere fidem. Sed dicit aliquis : Stultum est credere quod non videtur, nec sunt credenda quæ non videntur? Respondeo dicendum, quod hoc dubium primo tollit imperfectio intellectus nostri : nam si homo posset perfecte per se cognoscere omnia visibilia et invisibilia, stultum esset credere quæ non videmus : sed cognitio nostra est adeo debilis, quod nullus philosophus potuit unquam perfecte investigare naturam unius muscæ : unde legitur, quod unus philosophus fuit triginta annis in solitudine ut cognosceret naturam apis. Si ergo intellectus noster est ita debilis, nonne stultum est nolle credere de Deo, nisi illa tantum quæ homo potest cognoscere per se? Et ideo contra hoc dicitur, Job. III : *Ecce Deus magnus, vincens scientiam nostram*. Secundo, potest responderi, quia dato quod aliquis magister aliquid diceret in sua scientia, et aliquis rusticus diceret, non esse ita sicut magister doceret, eo quod ipse non intelligeret, multum reputaretur stultus ille rusticus. Constat autem quod intellectus angeli excedit magis intellectum

optimi philosophi, quam intellectus optimi philosophi intellectum rustici. Et ratio, stultus est philoso. si nolit credere ea quæ angeli dicunt, et multo magis si nolit credere ea quæ Deus dicit. Et contra hoc dicitur Eccl. III : *Plurima supra sensum hominum ostensa sunt tibi.* Tertio, responderi potest, quia si homo nollet credere nisi ea quæ cognosceret, certe non posset vivere in hoc mundo; quomodo enim aliquis vivere posset, nisi crederet alicui? Quomodo etiam crederet quod talis esset pater suus? Et ideo est necesse, quod homo credat alicui de iis quæ perfecte non potest scire per se : sed nulli est credendum sicut Deo. Et ideo illi qui non credunt dictis fidei, non sunt sapientes, sed stulti et superbi, sicut dicit Apos. I ad Tim. VI : *Superbus est, nihil sciens.* Propterea dicebat, II Tim. I : *Scio cui credidi, et certus sum.* Eccl. II : *Qui timetis Deum, credite illi.* Quarto, potest etiam responderi, quia Deus probat quod ea quæ docet fides sunt vera. Si enim rex mitteret litteras cum sigillo suo sigillatas, nullus auderet dicere, quod illæ litteræ non processissent de regis voluntate. Constat autem quod omnia quæ sancti crediderunt et tradiderunt nobis de fide Christi signata sunt sigillo Dei, quod sigillum ostendunt illa opera, quæ nulla pura creatura facere potest. Et hæc sunt miracula, quibus Christus confirmavit dicta Apostolorum et Sanctorum. Si dicas, quod miracula nullus vidit fieri, respondeo ad hoc. Constat enim, quod totus mundus colebat idola, et fidem Christi persequabatur, sicut Paganorum etiam historiæ tradunt : sed modo omnes conversi sunt ad Christum, et sapientes, et nobiles, et divites, et potentes, et magni ad prædicationem simplicium et pauperum, et paucorum prædicantium Christum. Aut ergo hoc est miraculose factum, aut non. Si miraculose, habes propositum. Si non, dico quod non potuit esse majus miraculum, quam quod mundus totus sine miraculis converteretur, non ergo quærimus aliud. Sic ergo nullus debet dubitare de fide, sed credere ea quæ fidei sunt magis quam ea quæ videt : quia visus hominis potest decipi, sed Dei scientia nunquam fallitur.

Credo in unum Deum, etc. Inter omnia quæ debent credere fideles, hoc est primum quod debent credere, scilicet quod sit unus Deus. Considerandum autem quid significet hoc nomen, Deus. Quod quidem nihil est aliud quam gubernator, et provisor rerum omnium. Ille igitur credit Deum esse, qui credit omnes res mundi hujus gubernari et provideri ab illo. Qui autem credit quod omnia proveniant a casu, hic non credit Deum esse. Nullus

autem invenitur adeo stultus, qui non credat quod res naturales gubernentur, provideantur, et disponantur, cum in quodam ordine et certis temporibus procedant. Videmus enim solem, et lunam, et stellas, et alias res naturales omnes servare determinatum cursum, quod non contingeret, si a casu essent : unde si aliquis esset qui non crederet Deum esse, stultus esset. Psal. II : *Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus.* Sunt autem aliqui, qui licet credant Deum gubernare et disponere res naturales, non tamen credunt Deum esse humanorum actuum provisorem, qui scilicet credunt actus humanos non disponi a Deo. Cujus ratio est, quia vident in mundo isto bonos affligi, et malos prosperari, quod videtur tollere providentiam divinam circa homines : unde in persona eorum dicitur Job. XXII : *Circa cardines cœli perambulat, nec nostra considerat* : hoc autem est valde stultum. Nam istis accidit, sicut si aliquis nesciens medicinam, videret medicum propinquantem uni infirmo aquam, alteri vinum, secundum scilicet quod ars medicinæ dictat : crederet quod fiat a casu, cum nesciat artem medicinæ, quæ ex justa causa hoc facit, scilicet, quod isti dat vinum, illi vero aquam : sic est de Deo. Deus enim justa causa, et sua providentia disponit ea quæ sunt hominibus necessaria, et sic quosdam bonos affligit, et quosdam malos in prosperitate dimittit : unde qui credit hoc provenire a casu, est et reputatur insipiens, quia non contingit hoc, nisi quia nescit artem et causam dispositionis divinæ. Job. II : *Utinam ostenderet tibi sæcula sapientiæ, et quod multiplex esset lex ejus.* Et ideo firmiter credendum est, quod Deus gubernat et disponit non solum res naturales, sed etiam actus humanos. Psal. LXXXIII : *Et dixerunt : Non videbit Dominus, nec intelliget Deus Jacob. Intelligite insipientes in populo, et stulti aliquando sapite. Qui plantavit aurem non audiet, aut qui finxit oculum non considerat? Dominus scit cogitationes hominum.* Omnia ergo videt, et cogitationes, et occulta voluntatis : unde et hominibus specialiter imponitur necessitas bene faciendi, quia omnia quæ cogitant et faciunt, divino conspectui sunt manifesta. Apostolorum Hebræor. IV : *Omnia nuda sunt et aperta oculis ejus.* Est autem credendum, quod Deus qui omnia disponit et regit, sit unus Deus tantum, cujus ratio est : quia illa dispositio rerum humanarum est bene disposita, in qua multitudo invenitur disponi et gubernari per unum. Nam multitudo præidentium inducit sæpe dissensionem in subditis, unde cum divinum regimen præemineat regimini humano, manifestum est,

quod regnum mundi non est per multos Deos, sed per unum tamen. Sunt autem quatuor, ex quibus homines inducti sunt ad ponendum plures Deos. Primum est imbecillitas intellectus humani. Nam homines imbecillis intellectus non valentes corporalia transcendere, non crediderunt aliquid esse ultra naturam corporum sensibilium et ideo inter corpora illa posuerunt præeminere et disponere mundum, quæ pulchriora et digniora inter ea videntur, et eis attribuebant ei impendebant divinum cultum, et hujusmodi sunt corpora cœlestia, scilicet sol, et luna, et stellæ. Sed istis, accidit sicut alicui eunti ad curiam regis, qui volens videre regem, et credit quemcumque bene indutum, vel in officio constitutum, regem esse, de quibus dicitur, Sap. XIII : *Solem et lunam, aut gyrum stellarum rectores orbis terrarum Deos putaverunt.* Isa. LI : *Levate in excelsum oculos vestros,* etc. Secundo, provenit ex adulatione hominum : nam et aliqui volentes adulari dominis et regibus, honorem Deo debitum eis exhibuerunt, obediendo eis, et subijciendo se eis : unde et aliquos post mortem fecerunt Deos, alios etiam in vita dixerunt Deos. Judic. V : *Sciat omnis gens, quoniam Nabuchodonosor Deus terræ est, et præter ipsum alius non est.* Tertio, provenit ex carnali affectu ad filios et consanguineos : nam aliqui propter nimium amorem quem ad suos habebant, faciebant statuas post eorum mortem, et sic ex hoc processum est, quod illis statuis divinum cultum impendebant, de quibus dicitur Sap. XIV : *Quoniam aut affectui, aut regibus deservientes homines, incommunicabile nomen lapidibus et lignis imposuerunt.* Quarto, et malitia diaboli. Ipse enim ab initio voluit æquiparari Deo : unde ipse ait, Isa. XIV : *Ponam sedem meam ab aquilone, in cælum conscendam, et ero similis Altissimo.* Et hanc voluntatem nondum deposuit, et ideo totus conatus suus in hoc existit, ut faciat se ab hominibus adorari, et sacrificia sibi offerri, non quod delectetur in uno cane, vel cato qui ei offertur, sed delectatur in hoc, quod ei impendatur reverentia sicut Deo : unde et Christo dixit, Matt. XLI : *Hæc omnia tibi dabo si cadens adoraveris me :* inde est etiam quod intrantes idola, dabant responsa, ut scilicet venerarentur ut dii. Psalm. xcvi : *Omnes dii gentium demonia.* Apost. I Cor. x : *Sed quæ immolant gentes, demoniis immolant, et Deo.* Licet autem hæc sint horribilia, sunt tamen aliqui et multi, qui frequenter incidunt in istas quatuor causas. Et licet non ore, aut corde, tamen factis ostendunt se credere plures Deos. Nam qui credunt quod corpora cœlestia

possunt in voluntatem hominis imprimere, et qui in factis suis certa accipiunt tempora, ii ponunt corpora cœlestia esse Deos et aliis dominari, facientes astrolabia. Jere. x : *A signis cœli nolite metuere, quæ timent gentes, quia leges populorum vanæ sunt.* Item, omnes illi qui obediunt regibus plus quam Deo, vel in illis, in quibus non debent, constituunt eos Deos suos. Actuum v : *Obedire oportet Deo magis quam hominibus.* Item, illi qui diligunt filios, aut consanguineos plus quam Deum, ostendunt factis suis plures esse Deos : vel etiam illi qui diligunt escam plus quam Deum, de quibus Apost. Phil. iii : *Quorum Deus venter est.* Item, omnes illi qui insistunt veneficiis et incantationibus, credunt dæmones esse Deos, cujus ratio est, quia petunt a dæmonibus id quod solus Deus dare potest, scilicet revelationem alicujus rei occultæ, et veritatem futurorum. Est ergo primo credendum, quod Deus est unus tantum.

Patrem omnipotentem, creatorem cœli et terræ. Sicut dictum est, primum quod credere debemus est quod sit unus solus Deus : secundum est, quod iste Deus sit creator et factor cœli et terræ, visibilium et invisibilium. Et ut rationes subtiles dimittantur ad præsens, quodam rudi exemplo manifestatur propositum, quod scilicet omnia sunt a Deo creata et facta. Constat enim quod si aliquis intraret domum aliquam, et in ipsius domus introitu sentiret calorem, postmodum vadens interius sentiret majorem calorem, et sic deinceps, crederet ignem esse interius, etiam si ipsum ignem non videret qui causaret dictos calores : sic quoque contingit consideranti res hujus mundi. Nam ipse invenit res omnes secundum diversos gradus pulchritudinis et nobilitatis esse dispositas, et quanto magis appropinquat Deo, tanto pulchriora et meliora invenit. Unde corpora cœlestia pulchriora et nobiliora sunt, quam corpora inferiora, et invisibilia visibilibus : et ideo credendum est quod omnia hæc sunt ab uno Deo, qui dat suum esse singulis rebus et nobilitatem. Sap. xiii : *Vani sunt autem omnes homines, in quibus non subest scientia Dei, et de his quæ videntur bona, non potuerunt intelligere eum qui est, neque operibus attendentes, agnoverunt quis esset artifex.* Et infra : *A magnitudine enim speciei et creaturæ cognoscibiliter poterit creator horum videri.* Sic ergo pro certo debet nobis constare, quod omnia quæ sunt in mundo, a Deo sunt. Circa hoc autem debemus vitare tres errores. Primus est error Manichæorum, qui dicunt quod omnia visibilia creata sunt a diabolo, et ideo Deo solum attribuunt crea-

tionem invisibilium, et causa hujus erroris est, quia ipsi Deum asserunt summum bonum, sicut et verum est, et omnia quæ a bono sunt, bona esse : unde nescientes discernere quid sit malum, et quid bonum, crediderunt quod omnia illa quæ sunt aliququaliter mala, simpliciter essent mala, sicut ignis, quia urit, dicitur ab eis simpliciter malus : et aqua, quia suffocat, et sic de aliis. Unde quia nihil istorum sensibilium est simpliciter bonum, sed aliququaliter malum et deficiens, dixerunt quod visibilia omnia non sunt facta a Deo bono, sed a malo : contra hos ponit Aug. tale exemplum : « Si aliquis intraret domum fabri, et inveniret instrumenta ad quæ impingeret et læderent eum, et ex hoc reputaret illum fabrum malum, quia tenet talia instrumenta, stultus esset, cum faber ea teneat ad opus suum » : ita stultum est dicere, quod per hoc creaturæ sint malæ, quia sunt in aliquo nocivæ : nam quod uni est nocivum, alteri est utile. Hic autem error est contra fidem Ecclesiæ, et ideo ad hunc removendum, dicitur : *Visibilium omnium et invisibilium*. Gen. 1 : *In principio creavit Deus cælum et terram*. Joan. 1 : *Omnia per ipsum facta sunt*. Secundus est error ponentium mundum ab æterno, secundum quem modum loquitur Petrus dicens, II Pet. 111 : *Ex quo patres dormierunt, omnia sic perseverant ab initio creaturæ* : et isti ducti sunt ad hanc positionem, quia nescierunt considerare principium mundi. Unde sicut Rabbi Moyses dicit, istis contingit sicut puero, qui si statim cum nascitur, poneretur in insula, et nunquam videret mulierem prægnantem, nec puerum nasci, et diceretur isti puero quando magnus esset, qualiter homo concipitur, portatur in utero, et nascitur, nulli crederet sibi dicenti, quia impossibile sibi videretur quod homo posset esse in utero matris. Sic isti considerantes statum mundi præsentem, non credunt quod incœperit. Est etiam hoc contra fidem Ecclesiæ : et ideo ad hoc removendum dicitur : *Factorem cæli et terræ*. Si enim fuerunt facta, constat quod non semper fuerunt : et ideo dicitur in Psal. cXLVIII : *Dixit, et facta sunt*. Tertius est error ponentium Deum fecisse mundum ex præjacenti materia, et ad hoc ducti sunt, quia voluerunt motiri potentiam Dei secundum potentiam nostram : et ideo, quia homo nihil potest facere, nisi ex præjacenti materia, crediderunt quod eodem modo et Deus, unde dixerunt quod in productione rerum habuit materiam præjacentem. Sed hoc non est verum : nam homo ideo nihil potest facere sine præjacenti materia, quia est factor particularis, et non potest inducere nisi hanc formam

in determinata materia ab aliquo præsupposita, cujus ratio est . quia virtus sua est determinata ad formam tantum, et ideo non potest esse causa nisi hujus formæ. Deus autem est universalis causa omnium rerum, et non solum creat formam, sed etiam materiam, unde et de nihilo omnia fecit : et ideo ad removendum hunc errorem, dicitur : *Creatorem cæli et terræ*. In hoc enim differunt creare et facere, quia creare est de nihilo aliquid facere, facere autem est de aliquo aliquid facere. Si ergo ex nihilo fecit, credendum est quod iterum posset omnia facere, si destruerentur : unde potest cæcum illuminare, mortuum suscitare, etc. opera miraculosa facere : Sap. XII : *Subest enim tibi, cum volueris, posse*. Ex hujusmodi autem consideratione homo dirigitur ad quinque. Primo, ad cognitionem divinæ majestatis, nam factor præeminet factis : unde quia Deus est factor omnium rerum, constat eum eminentiorem omnibus rebus. Sap. XIII : *Quorum et si specie delectati Deos putaverunt, sciant quanto his dominator eorum speciosior est. Aut si virtutem et opera eorum mirati sunt, et intelligant ab illis, quoniam qui hæc fecit, fortior est illis, et inde est, quod quidquid potest intelligi, vel cogitari, minus est ipso Deo*. Job XXXVI : *Ecce Deus magnus, vincens scientiam nostram*. Secundo ex hoc dirigitur ad gratiarum actionem : quia enim Deus est creator omnium rerum, certum est quod quidquid sumus, et quidquid habemus a Deo est. Apo. Corinth. IV : *Quid habes quod non accepisti?* Psal. XXIII : *Domini est terra, et plenitudo ejus*, etc. et ideo debemus ei reddere gratiarum actiones. Psal. CXV : *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi?* Tertio, inducitur ad patientiam in adversis. Nam licet omnis creatura sit a Deo, et ex hoc sit bona secundum suam naturam, tamen si in aliquo noceat et inferat nobis pœnam, debemus credere quod illa pœna sit a Deo, non tamen culpa, quia nullum malum est a Deo, nisi quod ordinatur ad bonum : et ideo si omnis pœna quam homo suffert, est a Deo, debet patienter suslinere. Nam pœnæ purgant peccata, humiliant reos, provocant bonos ad amorem Dei. Job. II : *Si bona suscepimus de manu Domini, mala autem quare non sustineamus?* Quarto inducimur ad recte utendum rebus creatis : nam creaturis debemus uti ad hoc, ad quod factæ sunt a Deo. Sunt autem factæ ad duo, scilicet ad gloriam Dei, quia universa propter semetipsum, id est, *ad gloriam suam operatus est Dominus*, ut dicitur Proverbior. XVI, et ad utilitatem nostram. Deuteron. IV : *Quæ fecit Dominus Deus tuus in ministerium cunctis gentibus*.

Debemus ergo uti rebus ad gloriam Dei, ut scilicet in hoc placeamus Deo, et ad utilitatem nostram, ut scilicet ipsis utendo, non committamus peccatum. I Paralip. xxix : *Tua sunt omnia, et quæ de manu tua accepimus dedimus tibi*. Quidquid ergo habes, sive scientiam, sive sapientiam, sive pulchritudinem, totum debes referre et uti eo ad gloriam Dei. Quinto, ducimur ex hoc in cognitionem dignitatis humanæ. Deus enim omnia fecit propter hominem, sicut dicitur in Psal. viii : *Omnia subjecisti sub pedibus ejus* : et homo magis est similis Deo inter creaturas post Angelos. Unde dicitur Genes. i : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*. Hoc quidem non dixit de cælo, sive de stellis, sed de homine, non autem quantum ad corpus, sed quantum ad animam, quæ est liberam voluntatem habens et corruptibilis, in quo magis assimilatur Deo quam cæteræ creaturæ. Debemus ergo considerare hominem post Angelos digniorem esse cæteris creaturis et nullo modo dignitatem nostram diminuere propter peccata, et propter inordinatum appetitum rerum corporalium, quæ viliores sunt nobis, et ad servitium nostrum factæ : sed eo modo debemus nos habere, quo Deus fecit nos. Deus enim fecit hominem ut præesset omnibus quæ sunt in terra, et ut subsit Deo. Debemus ergo dominari et præesse rebus, Deo autem subesse, obedire, ac servire, et ex hoc perveniemus in fruitionem Dei, quod nobis præstare, etc.

Et in Jesum Christum, Filium ejus unicum, Dominum nostrum. Non solum est necesse Christianis unum Deum credere, et hunc esse creatorem cæli et terræ, et omnium, sed etiam necesse est ut credant quod Deus est Pater, et quod Christus sit verus Filius Dei. Hoc autem, sicut dicit beatus Petrus in canonica sua, II Pet. ii : *Non est fabulosum, sed certum et probatum per Verbum Dei in monte* : unde dicit ibidem : *Non enim indoctas fabulas secuti, notam facimus vobis Domini nostri Jesu Christi virtutem et præscientiam, sed speculatores facti illius magnitudinis. Accipiens enim a Deo Patre honorem et gloriam, voce delapsa ad eum hujusmodi a magnifica gloria : Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite : et hanc vocem nos audivimus de cælo allatam, cum essemus cum ipso in monte sancto*. Ipse etiam Christus Jesus in pluribus locis vocat Deum Patrem suum, et se dicit Filium Dei. Et Apostoli et sancti Patres posuerunt inter articulos fidei quod Christus est Filius Dei, dicentes : *Et in Jesum Christum Filium ejus, scilicet Dei, supple, credo*. Sed aliqui hæretici fuerunt qui

hoc perverse crediderunt. Photinus enim dicit quod Christus non est aliter Filius Dei quam boni viri, qui bene vivendo merentur dici Filii Dei per adoptionem, faciendo Dei voluntatem, et ita Christus qui bene vixit, et fecit Dei voluntatem, meruit dici Filius Dei : et voluit quod Christus non fuerit ante beatam Virginem, sed tunc incœpit, quando ex ea conceptus est. Et sic in duobus erravit. Primo, in hoc quod non dixit eum verum Filium Dei secundum naturam. Secundo, quod dixit eum secundum totum suum esse ex tempore incœpisse, cum fides nostra teneat quod Filius sit Dei per naturam, et quod ab æterno sit : et de his habemus expressas auctoritates contra eum in sacra Scriptura. Nam contra primum dicitur, quod sit non filius solum, sed etiam unigenitus. Joan. i : *Unigenitus qui est in sinu Patris*. Contra secundum, Joan. viii : *Antequam Abraham fieret, ego sum*. Constat, autem quod Abraham ante beatam Virginem fuit : et ideo sancti Patres addiderunt in alio Symbolo contra primum : *Filium Dei unigenitum* : contra secundum : *Et ex Patre natum ante omnia sæcula*. Sabellius vero licet diceret quod Christus fuit ante beatam Virginem, dixit tamen quod non est alia persona Patris, alia Filii, sed ipse Pater est incarnatus : et ideo eadem est persona Patris et Filii. Sed hoc est erroneum, quia aufert Trinitatem personarum, et contra hoc est auctoritas Joan. viii : *Solus non sum, sed ego, et qui misit me pater*. Constat autem nullum a se mitti. Sic ergo mentitur Sabellius : et ideo in Symbolo Patrum additur : *Deum de Deo, lumen de lumine*, id est, Deum Filium de Deo Patre, et Filium qui est lumen de lumine Patre, esse credere debemus. Arius autem licet diceret, quod Christus fuerit ante beatam Virginem, et quod alia fuerit persona Patris, alia Filii, tamen tria attribuit Christo. Primum est, quod Filius Dei fuit creatura. Secundum est, quod non ab æterno, sed ex tempore factus a Deo nobilissima creaturarum. Tertium est, quod non fuerit unius naturæ Deus Filius cum Deo Patre, et sic quod non fuerit verus Deus. Sed hoc similiter est erroneum, et contra auctoritates sacræ Scripturæ. Dicitur enim, Joan. x : *Ego et Pater unum sumus*, scilicet in natura : et ideo sicut Pater fuit semper, ita et Filius : et sicut Pater est verus Deus, ita et Filius. Ubi ergo dicitur ab Ario, Christum fuisse creaturam, e contra dicitur in Symbolo a Patribus : *Deum verum de Deo vero*. Ubi autem dicitur eum non fuisse ab æterno, sed ex tempore, e contra in Symbolo dicitur : *Genitum, non factum*. Contra illud vero quod dicitur eum

non esse ejusdem substantiæ cum Patre, additur in Symbolo : *Consubstantialem Patri*. Patet ergo quod credere debemus, quod Christus unigenitus Dei est, et vere Filius Dei, et quod semper fuerit cum Patre, et quod alia est persona Filii, alia Patris, et quod unius est naturæ cum Patre. Sed hoc credimus hic per fidem, cognoscemus autem in vita æterna per perfectam visionem, et ideo ad consolationem nostram dicemus aliquid de his. Sciendum est igitur, quod diversa diversum modum generationis habent. Generatio autem Dei alia est quam generatio aliarum rerum; unde non possumus attingere ad generationem Dei, nisi per generationem ejus, quod in creaturis magis accedit ad similitudinem Dei. Nihil est autem Deo ita simile, sicut anima hominis, ut dictum est. Modus autem generationis in anima est, quia homo cogitat per animam suam aliquid, quod vocatur conceptio intellectus : et hujusmodi conceptio oritur ex anima sicut ex Patre, et vocatur Verbum intellectus, sive hominis. Anima igitur cogitando generat verbum suum : sic et Filius Dei nihil est aliud quam Verbum Dei, non sicut verbum exterius prolatum, quia illud transit, sed sicut verbum interius conceptum : et ideo ipsum Verbum Dei est unius naturæ cum Deo, et æquale Deo. Unde et beatus Joannes de Verbo Dei loquens, tres hæreses destruxit. Primo, hæresim Photini, quæ tacta est cum dicit : *In principio erat Verbum* : secundo, Sabellii, cum dicit : *Et Verbum erat apud Deum* : tertio, Arii, cum dicit : *Et Deus erat Verbum*. Verbum autem aliter est in nobis, et aliter in Deo. In nobis enim Verbum nostrum est accidens, sed in Deo Verbum Dei est idem quod ipse Deus cum nihil sit in Deo, quod non sit essentia Dei. Nullus autem potest dicere, quod Deus non habeat Verbum, quia contingeret Deum esse insipientissimum : et ideo sicut fuit semper Deus, ita et Verbum ejus. Sicut autem artifex facit omnia per formam, quam præcogitavit in corde suo, quod est Verbum ejus : ita et Deus omnia facit Verbo suo, sicut per artem suam. Joan. i : *Omnia per ipsum facta sunt*. Si ergo Verbum Dei est Filius Dei, et omnia Dei Verba sunt similitudo quædam istius Verbi, debemus primo libenter audire Verba Dei. Hoc est enim signum quod diligamus Deum, si Verba illius libenter audimus. Secundo debemus credere Verbis Dei, quia ex hoc Verbum Dei habitat in nobis, id est, Christus qui est Verbum Dei. Aposto. Eph. iii : *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris*. Joan. v : *Verbum Dei non habetis in vobis manens* Tertio, oportet quod Verbum

Dei in nobis manens continue meditemur, quia non solum oportet credere, sed meditari; aliter non prodesset: et hujusmodi meditatio valet multum contra peccatum. Psal. cviii: *In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi.* Et iterum de viro justo dicitur: *In lege ejus meditabitur die ac nocte.* Unde de beata Virgine dicitur, quod conservabat omnia verba hæc, conferens in corde suo. Quarto, oportet quod homo Verbum Dei communicet aliis, commonendo, prædicando, et inflammando. Apos. Eph. iv: *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus ad ædificationem.* Idem Colos. iii: *Verbum Christi habitet in vobis abundanter in omni sapientia docentes, et commonentes vosmetipsos.* Idem, II Tim. iv: *Prædica Verbum, insta opportune, importune, etc.* Ultimo Verbum Dei debet executioni mandari. Jac. i: *Estote factores Verbi, et non auditores tantum, fallentes vosmetipsos.* Istam quinque servavit per ordinem beata Maria in generatione Verbi Dei ex se. Primo enim audivit: *Spiritus Sanctus superveniet in te.* Secundo, consensit per fidem: *Ecce ancilla Domini.* Tertio, tenuit et portavit in utero. Quarto, protulit et peperit eum. Quinto, nutrit et lactavit eum: unde Ecclesia cantat: *Ipsam Regem Angelorum sola Virgo lactabat ubere de cælo pleno.*

Qui conceptus est de Spiritu Sancto, natus ex Maria Virgine. Non solum est necessarium credere Christiano Filium Dei, ut ostensum est, sed etiam oportet credere incarnationem ejus. Et ideo beatus Joannes postquam dixerat multa subtilia et ardua, consequenter insinuat nobis ejus incarnationem, cum dicit: *Et Verbum caro factum est:* et ut de hoc aliquid capere possimus duo exempla ponam in medium. Constat quod Filio Dei nihil est ita simile sicut Verbum in corde nostro conceptum, non prolatum. Nullus autem cognoscit Verbum dum est in corde hominis, nisi ille qui concipit, sed tunc primo cognoscitur cum profertur. Sic Verbum Dei dum erat in corde Patris, non cognoscebatur nisi a Patre tantum, sed carne indutum sicut Verbum voce, tunc primo manifestum et cognitum est. Baruc. iii: *Post hoc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est.* Aliud exemplum est, quia licet Verbum prolatum cognoscatur per auditum, tamen non videtur nec tangitur sed cum scribitur in charta, tunc videtur et tangitur. Sic et Verbum Dei et visibile, et tangibile factum est, cum in carne nostra fuit quasi scriptum: et sicut charta in qua Verbum regis scriptum est, dicitur Verbum regis, ita homo cui conjunctum est Verbum Dei in una hypostasi, dicitur Filius Dei.

Isa. viii : *Sume tibi librum grandem, et scribe in eo stylo hominis : et ideo sancti Apostoli dixerunt : Qui conceptus est de Spiritu Sancto, natus ex Maria Virgine.* In quo quidem multi erraverunt. Unde et sancti Patres in alio symbolo in synodo Nicena multa addiderunt, per quæ nunc omnes errores destruuntur. Origenes enim dixit, quod Christus est natus, et etiam venit in mundum ut etiam salvaret dæmones : unde dixit dæmones omnes esse salvandos in fine mundi. Sed hoc est contra sacram Scripturam. Dicitur enim Matth. xxv : *Discedite a me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus : et ideo ad hoc removendum additur : Qui propter nos homines, non propter dæmones, et propter nostram salutem :* in quo quidem magis apparet amor Dei ad nos. Photinus vero voluit quod Christus natus esset de beata Virgine, sed addit quod esset purus homo, qui bene vivendo et faciendo voluntatem Dei, meruit Filius Dei fieri, sicut et alii sancti : contra quod dicitur Joan. vi : *Descendi de cælo, non ut faciam voluntatem meam sed voluntatem ejus qui misit me.* Constat autem quod non descendisset nisi ibi fuisset, et si fuisset purus homo, non fuisset in cælo : et ideo ad hoc removendum additur : *Descendi de cælis.* Manichæus vero dixit, quod licet Filius Dei fuerit semper, et descenderit de cælo, tamen non habuit veram carnem, sed apparentem. Sed hoc est falsum. Non enim decebat doctorem veritatis aliquam falsitatem habere : et ideo sicut ostendit veram carnem, sic habuit. Unde dixit : Luc. xiv : *Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere :* et ideo ad hoc removendum addiderunt : *Et incarnatus est.* Hebion vero qui fuit genere Judæus, dixit quod Christus natus est de beata Virgine, sed ex commissione viri, et ex virili semine. Sed hoc est falsum, quia Angelus dixit Matth. i : *Quod enim in eo natum est, de Spiritu Sancto est :* et ideo sancti Patres ad hoc removendum addiderunt : *De Spiritu Sancto.* Valentinus autem, licet confiteretur quod Christus conceptus fuerit de Spiritu Sancto, voluit tamen quod Spiritus Sanctus portaverit unum corpus cæleste, et posuerit in beata Virgine, et hoc fuit corpus Christi : unde nihil aliud operata est beata Virgo, nisi quod fuit locus ejus : unde dixit quod illud corpus transivit per beatam Virginem sicut per aquæductum : sed hoc est falsum. Nam Angelus dixit ei Luc. i : *Quod enim ex te nascetur sanctum vocabitur Filius Dei,* et Apost. Galat. iv : *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex mu-*

liere : et ideo addiderunt : *Natus ex Maria Virgine*. Arius vero et Apollinarius dixerunt, quod licet Christus fuerit Verbum Dei, et natus ex Maria Virgine, tamen non habuit animam, sed loco animæ fuit ibi divinitas. Sed hoc est contra Scripturam, quia Christus dixit Joan. xii : *Nunc anima mea turbata est*, et iterum, Matth. xxvi : *Tristis est anima mea usque ad mortem* : et ideo sancti Patres ad hoc removendum addiderunt : *Et homo factus est*. Homo enim ex anima et corpore consistit : unde verissime habuit omnia quæ homo habere potest præter peccatum. In hoc autem quod dicitur : *Homo factus*, destruuntur omnes errores superius positi, et omnes alii qui dici possent, et præcipue error Eutychetis, qui dixit commistionem factam, scilicet ex divina natura et humana, factam unam naturam Christi, quæ nec Deus pure est, nec purus homo. Sed hoc est falsum, quia tunc non esset homo, et est etiam contra hoc quod dicitur, quod homo factus est. Destruitur etiam error Nestorii, qui dixit Filium Dei unitum esse homini solum per inhabitationem. Sed hoc est falsum, quia tunc non esset homo, sed in homine : et quod sit homo, patet per Apost. Philipp. ii : *Et habitu inventus ut homo*. Joan. viii : *Quid quæritis me interficere hominem*, etc. Possumus autem sumere ex his aliqua ad eruditionem. Primo enim confirmatur fides nostra. Si enim aliquis diceret aliqua de aliqua terra remota, et ipse non fuisset ibi, non crederetur ei sicut si ibi fuisset. Antequam ergo veniret Christus in mundum, patriarchæ, et prophetæ, et Joan. Baptista dixerunt aliqua de Deo : sed tamen non ita crediderunt eis homines, sicut Christo, qui fuit cum Deo, immo unum cum ipso : unde multum firma est fides nostra ab ipso Christo nobis tradita. Joan. i : *Deum nemo vidit unquam, unigenitus filius qui est in sinu patris, ipse enarravit* : et inde est quod multa fidei secreta sunt manifesta nobis post adventum Christi, quæ ante occulta erant. Secundo, ex iis elevatur spes nostra. Constat enim quod Dei filius non pro parva ad nos venit, sumens carnem nostram, sed pro magna utilitate nostra : unde fecit quoddam commercium scilicet quod assumpsit corpus animatum, et de Virgine nasci dignatus est, ut nobis largiretur suam deitatem, et sic factus est homo, ut hominem faceret Deum. Rom. v : *Per quem habemus accessum per fidem in gratiam istam, et gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei*. Tertio, ex hoc accenditur charitas. Nullum enim est tam evidens divinæ charitatis indicium, quam quod Deus creator omnium factus est creatura, Dominus noster factus est

frater noster, filius Dei factus est filius hominis. Joan. III : *Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret* : et ideo ex hujus consideratione amor reaccendi debet, et inflammari ad Deum. Quarto, inducimur ad servandam puram animam nostram. In tantum enim natura nostra fuit nobilitata et exaltata ex conjunctione ad Deum, quod fuit ad consortium divinæ personæ suscepta : unde Angelus post incarnationem noluit sustinere quod beatus Joannes adoraret eum, quod ante sustinuerat etiam a maximis Patriarchis : ideo homo hujus exaltationem recolens et attendens, debet dedignari vilificare se, et naturam suam per peccatum : ideo dicit beatus Pet., II Petri I : *Per quem maxima et pretiosa nobis promissa donavit, ut per hoc efficiamur divinæ consortes naturæ, confugientes ejus quæ in mundo est concupiscentiæ corruptionem*. Quinto, ex his inflammatur desiderium nostrum ad perveniendum ad Christum. Si enim aliquis rex esset frater alicujus, et esset remotus ab eo, desideraret ille cujus frater esset rex, ad eum venire, et apud eum esse, et manere : unde, cum Christus sit frater noster, debemus desiderare esse cum eo, et conjungi ei. Matth. XXIV : *Ubi cumque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ* : et Apostolus desiderium habebat dissolvi, et esse cum Christo : quod quidem desiderium crescit in nobis considerando incarnationem ejus.

Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, et sepultus. Sicut necessarium est Christiano quod credat incarnationem filii Dei, ita necessarium est quod credat passionem ejus et mortem : quia sicut dicit Gregor. : « Nihil nobis nasci profuit, nisi redimi profuisset. » Hoc autem scilicet quod Christus pro nobis est mortuus, ita est arduum, quod vix potest intellectus noster capere : immo nullo modo cadit in intellectu nostro. Et hoc est quod dicit Apostolus, Actuum XIII : *Opus operor ego in diebus vestris, opus quod non credetis, si quis enarraverit vobis*. Et Habacuch. I : *Opus factum est in diebus vestris, quod nemo credet cum narrabitur*. Tanta est enim gratia Dei et amor ad nos, quod plus ipse fecit nobis, quam possumus intelligere. Non tamen debemus credere, quod Christus ita sustinuerit mortem quod deitas mortua sit, sed quod humana natura in ipso mortua sit. Non enim mortuus est secundum quod Deus erat, sed secundum quod homo : et hoc patet per tria exempla. Unum est in nobis. Constat enim quod cum homo moritur, in separatione animæ a corpore non moritur anima, sed ipsum corpus, seu caro : sic et in morte Christi non est mortua divinitas,

sed natura humana. Sed si Judæi non occiderunt divinitatem, videtur quod non magis peccaverunt quam si occidissent unum alium hominem. Ad hoc est dicendum quod dato quod rex esset indutus una veste, si quis inquinaret vestem illam, tantum reatum incurreret ac si ipsum regem inquinasset. Judæi licet non possent Deum interficere, tamen humanam naturam a Christo assumptam occidentes, sunt tantum puniti ac si ipsam divinitatem occidissent. Item, sicut dictum est superius, filius Dei est verbum Dei, et verbum Dei incarnatum est, sicut verbum regis scriptum in charta. Si igitur aliquis dilaniaret chartam regis, pro tanto habetur ac si dilaniaret verbum regis. Et ideo pro tanto habetur peccatum Judæorum ac si occidissent verbum Dei. Sed quæ necessitas, ut Verbum Dei pateretur pro nobis? Magna : et potest colligi duplex necessitas. Una est ad remedium contra peccata, alia est ad exemplum quantum ad agenda. Ad remedium quidem, quia contra omnia mala quæ incurrimus per peccatum, invenimus remedium per passionem Christi. Incurrimus autem quinque mala. Primo, maculam. Homo enim cum peccat, deturpat animam suam : quia sicut virtus animæ est pulchritudo ejus, ita peccatum est macula ejus. Baruc. III : *Quid est, Israel, quod in terra inimicorum es, coinquinatus es cum mortuis?* Sed hoc removel passio Christi. Nam Christus sua passione fecit balneum in sanguine suo, quo peccatores lavaret. Apocalyp. I : *Lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo.* Lavatur autem anima sanguine Christi in baptismo, quia ex Christi sanguine virtutem habet regenerativam. Et ideo cum aliquis se inquinat per peccatum, facit Christo injuriam, et magis peccat quam ante. Hebr. x : *Irritam quis faciens legem Moysi, sine ulla miseratione, duobus vel tribus testibus, moritur, quanto magis putatis deteriora mereri supplicia qui filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit?* Secundo, incurrimus offensam Dei. Nam sicut carnalis diligit carnalem pulchritudinem, ita Deus spiritualem, quæ est pulchritudo animæ. Quando ergo anima per peccatum inquinatur, Deus offenditur, et odio habet peccatorem. Sapient. xiv : *Odio sunt Deo impius et impietas ejus.* Sed Christi passio hoc removel, qui Deo Patri satisfecit pro peccato, pro quo ipse homo satisfacere non poterat, cujus charitas fuit major et obedientia quod peccatum primi hominis et prævaricatio. Ro. v : *Cum inimici essemus Deo, reconciliati sumus Deo per mortem filii ejus.* Tertio, incurrimus in infirmitatem. Nam homo semel peccando credit postmodum a peccato

posse continere. Sed totum contrarium accidit, quia per primum peccatum debilitatur et fit pronior ad peccandum, et peccatum magis dominatur homini, et homo, quantum de se est, ponit se in tali statu, ut non surgat, sicut qui in puteum se projicit, nisi ex divina virtute. Unde postquam homo peccavit, natura nostra fuit debilitata et corrupta, et tunc homo fuit pronior ad peccandum. Sed Christus hanc infirmitatem et debilitatem diminuit, licet non totam deleverit, tamen ita est homo ex Christi passione confortatus, et peccatum debilitatum, quod non tantum dominatur ei, et potest homo conari adjutus gratia Dei, quæ confertur in sacramentis, quæ ex Christi passione efficaciam habent, ita quod potest resilire a peccatis. Apost. Rom. vi : *Vetus homo noster simul crucifixus est, ut destruat corpus peccati*. Nam ante passionem Christi pauci inventi sunt sine peccato mortali viventes, sed post, sine peccato mortali multi vixerunt et vivunt. Quarto, incurrimus reatum pænæ : hoc enim exigit justitia Dei, ut quicumque peccat, puniatur : pœna autem pensatur ex culpa. Unde cum culpa peccati mortalis sit infinita, utpote, contra bonum infinitum, scilicet Deum, cujus præcepta peccator contemnit, pœna debita peccato mortali est infinita. Sed Christus per suam passionem abstulit nobis pœnam hanc, et sustinuit ipse I Pet. ii : *Peccata nostra*, id est, pœnam peccati, *pertulit in corpore suo*. Nam passio Christi fuit tantæ virtutis, quod sufficit ad expiandum omnia peccata totius mundi, etiam si essent centum millia. Et inde est, quod baptizati ab omnibus peccatis lavantur : inde est etiam, quod Sacerdos peccata dimittit : inde est etiam, quod quicumque magis passioni Christi se conformat, majorem consequitur veniam, et plus meretur de gratia. Quinto incurrimus exilium regni : nam qui offendunt reges, exulare coguntur a regno, sic et homo propter peccatum expellitur de Paradiso. Inde est quod Adam, statim post peccatum, est ejectus de Paradiso, et clausa est janua Paradisi : sed Christus sua passione januam illam aperuit, et ad regnum exules revocavit. Aperto enim latere Christi, aperta est janua Paradisi, et fuso sanguine ejus deleta est macula, placatus est Deus, ablata est debilitas, expiata est pœna, exules revocantur ad regnum : et inde est, quod statim latroni dicitur : *Hodie mecum eris in Paradiso* : hoc non est dictum olim. Non enim dictum fuit alicui, non Adæ, non Abrahæ, non David, sed hodie, scilicet quando aperta est janua, latro veniam petit et invenit. Hebr. x : *Habentes fiduciam in introitu sanctorum in sanguine*

Christi. Sic ergo patet utilitas ex parte remedii, sed non minor est utilitas quantum ad exemplum. Nam, sicut dicit beatus Aug., Passio Christi sufficit ad informandum totaliter vitam nostram. Quicumque enim vult perfecte vivere, nihil aliud faciat nisi quod contemnat quæ Christus in cruce contempsit, et appetat quæ Christus appetiit. Nullum enim exemplum virtutis abest a cruce. Si enim quæras exemplum charitatis : *Majorem charitatem nemo habet, quod ut animam suam ponat quis pro amicis suis.* Joan. xv, et hoc in cruce fecit Christus : et ideo si pro nobis animam suam dedit, non debet nobis esse grave quæcumque mala sustinere pro ipso, Ps. cxv : *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi?* Si quæris exemplum patientiæ, excellentissima in cruce invenitur. Patientia enim ex duobus magna ostenditur, aut cum quis magna patienter suffert, aut cum ea suffert quæ vitare posset, et non vitat : Christus autem magna in cruce pertulit. Threnorum. i : *O vos omnes qui transitis per viam, attendite et videte si est dolor sicut dolor meus.* Et patienter, quia cum pateretur, non comminabatur. I Petr. ii, et Isa. liii : *Sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet.* Item vitare potuit, et non vitavit, Matth. xxvi : *An putas quia non possum rogare patrem meum, et exhibebit mihi modo plusquam duodecim legiones Angelorum?* Magna est ergo Christi patientia in cruce, Hebræor. xii : *Per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum, qui proposito sibi gaudio, sustinuit crucem confusione contempta.* Si quæris exemplum humilitatis, respice crucifixum : nam Deus judicari voluit sub Pontio Pilato et mori. Job xxxvi : *Causa tua quasi impii judicata est.* Vere impii, quia morte turpissima condemnemus eum. Sap. ii. Dominus pro servo, et vita Angelorum pro homine mori voluit. Phil. ii : *Factus est obediens usque ad mortem.* Si quæris exemplum obedientiæ, sequere eum qui factus est obediens Patri usque ad mortem. Rom. v : *Sicut per inobedientiam unius hominis, peccatores constituti sunt multi, ita per unius obedientiam, justi constituentur multi.* Si quæris exemplum contemnendi terrena, sequere eum qui est Rex regum, et Dominus dominantium in quo sunt thesauri sapientiæ, in cruce tamen nudatum, illusum, consutum, cæsum, spinis coronatum, et felle et aceto potatum, et mortuum. Igitur non afficiaris ad vestes et ad divitias, quia *diviserunt sibi vestimenta mea* : non ad honores, quia ego ludibria et verbera expertus sum : non ad

dignitates, quia plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti meo : non ad delicias, quia *in siti mea potaverunt me aceto*. Aug. supra illud Heb. XII : *Qui posito sibi gaudio*, etc. dicit : « Omnia bona terrena contempsit homo Christus Jesus, ut contemnenda monstraret. »

Descendit ad inferos. Sicut dictum est, mors Christi fuit in separatione animæ a corpore, sicut et aliorum hominum : sed divinitas ita insolubiliter juncta fuit homini Christo, quod licet anima et corpus separentur ab invicem, ipsa tamen deitas perfectissimo semper et animæ, et corpori affuit, et ideo in sepulchro cum corpore fuit filius Dei, et ad inferos cum anima descendit. Sunt autem quatuor rationes, quare Christus cum anima ad infernum descendit. Prima, ut sustineret totam pœnam peccati, ut sic totam culpam expiaret. Pœna autem peccati hominis non solum erat mors corporis, sed etiam erat pœna in anima : quia etiam peccatum erat quantum ad carentiam visionis divinæ, pro qua abolenda nondum satisfactum erat. Et ideo post mortem descendebant omnes etiam sancti patres ante Christi adventum ad infernum. Ut ergo Christus sustineret totam pœnam peccatoribus debitam, voluit non solum mori, sed etiam secundum animam ad infernum descendere. Unde Psal. LXXXVII : *Æstimatus sum cum descendentibus in lacum. Factus sum sicut homo sine adjutorio inter mortuos liber*. Alii enim erant ibi ut servi, sed Christus ut liber. Secunda ratio est, ut perfecte subveniret suis amicis omnibus. Habebat enim amicos suos non solum in mundo, sed etiam in inferno. In hoc enim sunt aliqui amici Christi, in quantum habent charitatem : in inferno autem multi erant qui cum charitate et fide venturi decesserant, sicut Abraham, Isaac, Jacob, Moyses, David, et alii justi et perfecti viri. Et quia Christus suos visitaverat in mundo, et eis subvenerat per mortem suam, voluit etiam visitare suos qui erant in inferno, et subvenire eis descendendo ad eos. Ecclesiast. XXIV : *Penetrabo omnes inferiores partes terræ, et inspiciam omnes dormientes et illuminabo omnes sperantes in Domino*. Tertia vero ratio est ut perfecte de diabolo triumpharet. Tunc enim perfecte triumphat aliquis de aliquo, quando non solum vincit eum in campo, sed etiam invadit eum usque in domum propriam, et aufert ei sedem regni et domum suam. Christus autem triumphaverat contra diabolum, et in cruce vicerat eum : unde ait Joan. XII : *Nunc judicium est mundi, nunc princeps hujus mundi, scilicet diabolus, ejicietur foras*. Et ideo ut perfecte trium-

pharet, voluit auferre sedem regni sui, et ligare eum in domo sua, quæ est infernus. Et ideo descendit illuc et diripuit omnia sua, et ligavit eum, et abstulit ei prædam suam. Colos. 11 : *Expoliatus principatus et potestatem transduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso*. Similiter etiam, quia potestatem et possessionem acceperat Christus cœli et terræ, voluit etiam possessionem accipere inferni, ut sic secundum Apostolum ad Philipp. 11 : *In nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium, et infernorum*. Marc. ult. : *In nomine meo dæmonia ejicient*, etc. Quarta ratio et ultima est, pati mortem ut liberaret sanctos qui erant in inferno. Christus enim sicut voluit pati mortem ut liberaret viuentes a morte : ita etiam voluit descendere ad infernum, ut liberaret eos qui erant ibi. Zach. 19 : *Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua*. Osæ. XIII : *Ero mors tua, o mors, ero morsus tuus, inferne*. Licet enim mortem totaliter destruxerit Christus, infernum tamen non omnino destruxit, sed momordit, quia scilicet non omnes liberavit de inferno, sed illos tantum qui erant sine peccato mortali. Et similiter sine peccato originali, a quo quantum ad personam liberati erant per circumcisionem. Vel ante circumcisionem, qui salvati erant in fide parentum fidelium, quantum ad eos qui non habebant usum rationis : vel per sacrificia, et in fide Christi venturi, quantum ad eos qui non habebant usum rationis : vel per sacrificia, et in fide Christi venturi, quantum ad adultos. Sed erant ibi propter peccatum originale Adæ, a quo quantum ad naturam non potuerunt liberari nisi per Christum. Et ideo dimisit ibi illos qui descenderunt cum peccato mortali et incircumcisos parvulos, et immo dicit : *Ero morsus tuus, inferne*. Sic ergo patet, quod Christus descendit ad inferos, et propter quid. Ex iis ad instructionem nostram possumus accipere quatuor. Primo, spem firmam de Deo : nam quantumcumque homo sit in afflictione, semper tamen debet sperare de Dei adjutorio, et in eo confidere. Nihil enim ita grave invenitur, sicut esse in inferno. Si ergo Christus illos qui erant in inferno liberavit, multum debet quilibet, si est amicus Dei, confidere ut liborentur ab eo a quacumque angustia. Sap. x : *Hæc scilicet sapientia venditum justum non dereliquit, descenditque cum illo in foveam, et in vinculis non dereliquit eum*. Et quia specialiter Deus juvat servos suos, multum debet esse securus ille qui servit Deo. Eccle. xxxiv : *Qui timet Deum, nihil trepidabit, et non pavebit, quoniam ipse est spes ejus*. Secundo, de-

bemus concipere timorem, et propellere præsumptionem. Nam licet Christus passus sit pro peccatoribus, et ad infernum descenderit, non tamen liberavit omnes, sed illos tantum qui sine peccato mortali erant, ut dictum est. Illos vero qui in mortali decesserant, dimisit. Et ideo nullus qui cum peccato mortali illuc descendit, speret veniam. Sed tantum in inferno erit, quantum sancti patres in paradiso, scilicet in æternum. Matth. xxv: *Ibunt ii in supplicium æternum, isti autem in vitam æternam*. Tertio, debemus habere sollicitudinem. Nam Christus descendit ad inferos pro salute nostra, et nos frequenter debemus solliciti esse illuc descendere considerando scilicet pœnas illas, sicut faciebat ille S. Ezechias, dicens Isa. xxxviii: *Ego dixi in dimidio dierum meorum: vadam ad portas inferi*. Nam qui illuc frequenter per cogitationem descendit in vita, non descendit de facili in morte, quia huiusmodi consideratio retrahit a peccato. Videmus enim quod homines hujus mundi cavent sibi a maleficiis propter temporalem pœnam, quanto ergo magis debent sibi a maleficiis cavere propter pœnam inferni, quæ major est, et quantum ad diuturnitatem, et quantum ad acerbitatem, et quantum ad multiplicitem? Ecclesiast. vii: *Memorare novissima tua, et in æternum non peccabis*. Quarto, provenit nobis ex hoc exemplum dilectionis. Christus enim descendit ad inferos, ut liberaret suos, et ideo debemus eis subvenire, qui sunt in purgatorio. Nimis esset durus quod non subveniret charo suo, qui esset in carcere terreno. Multo ergo magis est durus, qui non subvenit amico qui est in purgatorio, cum nulla sit comparatio pœnarum mundi ad illas. Job xix: *Miseremini mei, miseremini mei, saltem vos, amici mei, quia manus Domini tetigit me*. II Machab. xii. *Sancta et salubris est cogitatio pro defunctis exorare ut a peccatis solvantur*. Subvenitur autem eis præcipue per tria, sicut dicit. Aug., scilicet per Missas, orationes, et eleemosynas. Greg. addit quartum, scilicet jejunium, nec est mirum, quia etiam in mundo isto potest amicus satisfacere pro amico: intelligendum est tamen hoc de illis qui sunt in purgatorio.

Tertia die resurrexit a mortuis. Duo sunt homini necessaria ad cognoscendum, scilicet gloria Dei, et pœna inferni. Nam per gloriam illecti, et per pœnas territi, cavent sibi homines et retrahuntur a peccatis. Sed hæc sunt valde difficilia homini ad cognoscendum. Unde de gloria dicitur Sap. ix: *Quæ in cælis sunt quis investigavit?* Et hoc quidem difficile est terrenis, quia, ut dici-

tur Joan. III : *Qui de terra est, de terra loquitur*. Sed non est difficile spiritualibus, quia *qui de cælo venit, super omnes est*, ut dicitur ibidem. Et ideo Deus de cælo descendit, et incarnatus est ut doceret nos cælestia. Erat etiam difficile cognoscere pœnas inferni. Sap. II : *Non est qui agnitus sit reversus ab inferis*, et hoc dicitur in persona impiorum. Et hoc non potest modo dici : quia sicut descendit de cælo ut doceret cælestia, ita resurrexit ab inferis ut nos de inferis educeret. Et ideo necesse est ut credamus, quod non solum homo factus est et mortuus, sed quod resurrexit a mortuis. Et ideo dicitur : *Tertia die resurrexit a mortuis*. Invenimus autem, quod multi surrexerunt a mortuis, sicut Lazarus, et filius viduæ, et filia Archisynagogi. Sed resurrectio Christi differt a resurrectione istorum et aliorum in quatuor. Primo, quantum ad causam resurrectionis, quia alii qui surrexerunt, non surrexerunt sua virtute, sed vel Christi, vel ad preces alicujus Sancti : Christus vero resurrexit propria virtute, quia non solum erat homo, sed etiam Deus, et divinitas Verbi nunquam separata fuit nec ab anima, nec a corpore, et ideo corpus animam, et anima corpus cum voluit, resumpsit. Joan. X : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam*. Et licet mortuus fuerit, hoc non fuit, ex infirmitate, nec ex necessitate, sed virtute, quia sponte; et hoc patet, quia cum emisit spiritum, clamavit voce magna, quod alii morientes nequeunt, quia ex infirmitate moriuntur. Unde Centurio dixit, Matth. XXVII : *Vere Filius Dei erat iste* : et ideo sicut sua virtute posuit animam suam, ita sua virtute recepit eam. Et ideo dicitur, quia resurrexit, et non quod fuerit suscitatus quasi ab alio. Psal. III : *Ego dormivi, et soporatus sum et esurrexi* : nec est hoc contrarium ei quod dicitur Act. II : *Hunc Jesum resuscitavit Deus*. Nam et pater resuscitavit eum et filius, quia eadem est virtus patris et filii. Secundo, differt quantum ad vitam, ad quam resurrexit, quia Christus ad vitam gloriosam, et incorruptibilem. Apost. Rom. VI : *Christus resurrexit a mortuis per gloriam patris*. Alii vero ad eandem vitam quam prius habuerant, sicut patet de Lazaro, et de aliis. Tertio, differt quantum ad fructum et efficaciam, quia virtute resurrectionis Christi resurgunt omnes. Matth. XXVII : *Multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt*. Apost. I Corinth. XV : *Christus resurrexit a mortuis, primitiæ dormientium*. Sed vide quod Christus per passionem pervenit ad gloriam. Luc. XXIV : *Nonne sic oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam?*

ut doceat nos qualiter ad gloriam pervenire possimus. Act. xiv : *Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei.* Quarto, differt quantum ad tempus, quia resurrectio aliorum differtur usque ad finem mundi, nisi aliquibus ex privilegio ante concedatur, ut beatæ Virgini, et ut pio creditur, beato Joanni Evangelistæ. Sed Christus resurrexit tertia die, cujus ratio est, quia resurrectio, et mors, et nativitas Christi fuit propter nostram salutem, et ideo tunc voluit resurgere, quando salus nostra perficeretur : unde si statim resurrexisset, non fuisset creditum, quod fuisset mortuus. Item, si multum distulisset, discipuli non remansissent in fide, et sic nulla utilitas fuisset in passione sua. Psal. xxix : *Quæ utilitas in sanguine meo dum descendo in corruptionem?* Et ideo die tertia resurrexit, ut crederetur mortuus, et ut discipuli fidem non amitterent. Possumus autem ex iis, quatuor ad nostram eruditionem accipere. Primo, ut studeamus resurgere spiritualiter a morte animæ, quam incurrimus per peccatum, ad vitam justitiæ quæ habetur per pœnitentiam. Apo. Eph. v : *Surge qui dormis, et exurge a mortuis, et illuminabit te Christus.* Et hæc est resurrectio prima, Apoc. xx : *Beatus qui habet partem in resurrectione prima.* Secundo, quod non differamus resurgere usque ad mortem, sed cito, quia Christus resurrexit tertia die. Eccle. v : *Ne tardes converti ad Domium, et ne differas de die in diem,* etc. quia non poteris cogitare quæ pertinent ad salutem infirmitate gravatus. Et quia etiam perdis partem omnium bonorum, quæ fiunt in Ecclesia, et multa mala incurris ex perseverantia in peccato. Diabolus etiam quanto diutius possidet, tanto difficilius dimittit, ut dicit Beda. Tertio, ut resurgamus ad vitam incorruptibilem, ut scilicet non iterum moriamur, id est, in tali proposito quod ultra non peccemus. Rom. vi : *Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur,* etc. et infra : *Ita et vos existimate vos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo in Christo Jesu. Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediat concupiscentiis ejus : sed neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato, sed exhibete vos Deo tanquam ex mortuis viventes.* Quarto, ut resurgamus ad vitam novam et gloriosam, ut scilicet vitemus omnia quæ prius fuerant occasiones, et causa mortis et peccati. Roman. vi : *Quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus.* Et hæc nova vita est vita justitiæ, quæ innovat animam, et perducit ad vitam gloriæ. Amen.

Ascendit ad cœlos, sedet ad dexteram Dei patris omnipotentis. Post Christi resurrectionem oportet credere ejus ascensionem, quia in cœlum ascendit die quadragesima. Et ideo dicit : *Ascendit*, etc. Circa quod debes notare tria. Primo scilicet quod fuit sublimis, rationalis, et utilis. Sublimis quidem fuit, quia ascendit ad cœlos. Et hoc tripliciter exponitur. Primo super omnes cœlos corporeos. Apost. Ephe. iv : *Ascendit super omnes cœlos.* Et hoc primo incœpit in Christo : nam antea corpus terrenum non erat nisi in terra, in tantum ut etiam Adam fuerit in Paradiso terrestri. Secundo, ascendit super omnes cœlos spirituales, scilicet naturas spirituales. Ephes. i : *Constituens Jesum ad dexteram suam in cœlestibus super omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro, et omnia subjecit sub pedibus ejus.* Tertio, ascendit usque ad sedem patris. Danielis vii : *Ecce cum nubibus cœli quasi Filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit.* Et Marc. ult. : *Et Dominus quidem Jesus postquam locutus est eis, assumptus est in cœlum, et sedet a dextris Dei.* Non autem accipitur in Deo dextera corporaliter, sed metaphoricè : quia in quantum Deus dicitur sedere ad dexteram patris, id est, ad æqualitatem patris : in quantum homo sedet ad dexteram patris, id est, in potioribus bonis. Hoc autem affectavit diabolus. Isa. xiv : *In cœlum conscendam ; super astra Dei exaltabo solium meum. Sedebo in monte testamenti, in lateribus aquilonis : ascendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo :* sed non pervenit nisi Christus, ideo dicitur : *Ascendit in cœlum, sedet ad dexteram patris.* Psal. cix : *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis.* Secundo, Christi ascensio fuit rationalis, quia ad cœlos et hoc propter tria. Primo, quia cœlum debebatur Christo ex sua natura. Naturale enim est ut unumquodque revertatur unde trahit originem. Principium autem originis Christi est Deo, qui est super omnia. Joan. xv : *Exivi a patre, et veni in mundum : iterum relinquo mundum, et vado ad patrem.* Joan. iii : *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo filius hominis qui est in cœlo.* Et licet sancti in cœlum ascendant, non tamen sicut Christus, quia Christus sua virtute, sancti vero attracti a Christo. Cant. i : *Trahe me post te.* Vel potest dici, quia nemo ascendit in cœlum nisi Christus, quia sancti non ascendunt nisi in quantum sunt membra Christi, qui est caput Ecclesiæ. Matth. xxiv : *Ubicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ.*

Secundo, debebatur Christo cœlum ex sua victoria. Nam Christus est in mundum missus ad pugnandum contra diabolum, et vicit eum, et ideo meruit exaltari super omnia. Apoc. III : *Ego vici, et sedi cum patre meo in throno ejus*. Tertio, ex sui humilitate. Nulla enim humilitas est ita magna sicut humilitas Christi, qui cum esset Deus, voluit fieri homo, et cum esset Dominus, voluit formam servi accipere, factus obediens usque ad mortem, ut dicitur Phil. II, et descendit usque ad infernum, et ideo meruit exaltari usque ad cœlum ad sedem Dei : nam humilitas via est ad exaltationem, Luc. XIV : *Qui se humiliat, exaltabitur*; Eph. IV : *Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes cœlos*. Tertio, Christi ascensio fuit utilis : et hoc quantum ad tria. Primo, quantum ad ductum, nam ad hoc ascendit ut nos duceret, sicut resurrexit ut nos resurgere faceret, ita ascendit ut nos duceret. Nos enim nesciebamus viam, sed ipse ostendit. Mich. II : *Ascendit iter pandens ante eos*. Et ut nos securos redderet de possessione regni cœlestis. Joan. XIV : *Vado parare vobis locum*. Secundo, quantum ad securitatem : ad hoc enim ascendit ut interpellaret pro nobis. Hebr. VII : *Accedens per semelipsum ad Deum, semper vivens ad interpellandum pro nobis*. I Jo. II : *Advocatum habemus apud patrem Jesum Christum*. Tertio, ut ad se corda nostra traheret. Matth. VI : *Ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum*, ut contemnamus temporalia. Apost. Colo. III : *Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens : quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram*.

Inde venturus est judicare vivos et mortuos. Ad officium regis et Domini spectat judicare, Proverb. XX : *Rex qui sedet in solio judicii dissipat omne malum intuitu suo*. Quia ergo Christus ascendit in cœlum, et sedet ad dexteram Dei, sicut dominus omnium, manifestum est, quod spectat ad eum judicium. Et ideo in regula catholicæ fidei confitemur, quod venturus est judicare vivos et mortuos : hoc etiam dixerunt Angeli. Act. I : *Hic Jesus, qui assumptus est a vobis in cœlum, sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum*. Sant autem tria considerata de hoc judicio. Primum est forma judicii : secundum est, quod judicium hoc est timendum : tertium est, qualiter præparemus nos ad hoc judicium. Quoad formam judicii tria concurrunt, scilicet quis sit judex, qui judicandi, et de quibus sit. Christus autem est judex, Act. X : *Ipse est qui constitutus est a Deo judex vivorum et mortuorum*, sive accipiamus per mortuos peccatores, et per vivos

recte viventes : sive per vivos, ad litteram, illos qui tunc vivent, et per mortuos, omnes qui mortui sunt. Est autem iudex non solum in quantum Deus est, sed etiam in quantum homo. Et hoc propter tria. Primo, quia necessarium est ut iudicandi iudicem videant. Divinitas autem est ita delectabilis, quod nullus potest sine gaudio eam videre : et ideo nullus damnatus poterit eam videre, quia tunc gauderet. Et ideo necesse est ut appareat in forma hominis, ut ab omnibus videatur. Joan. v : *Potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est.* Secundo, quia ipse meruit hoc officium, secundum quod homo. Ipse enim, secundum quod homo fuit injuste iudicatus, et ex hoc Deus fecit eum iudicem totius mundi. Job xxxvi : *Causa tua quasi impii iudicata est, causam iudiciumque recipies.* Tertio, ut cesset desperatio ab omnibus, si ab homine iudicantur. Si enim solus Deus iudicaret, homines territi desperarent. Lucæ xii : *Videbunt filium hominis venientem in nube.* Iudicandi vero sunt omnes qui sunt, fuerunt, et erunt. Apost. II Corinth. v : *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum.* Est autem, sicut dicit Gregorius, quadruplex differentia inter iudicandos. Aut enim iudicandi sunt boni, aut mali. Malorum autem quidam condemnabuntur, sed non iudicabuntur, sicut infideles, quorum facta non discutientur, quia *qui non credit jam iudicatus est*, ut dicitur Joan. iii. Quidam vero condemnabuntur et iudicabuntur, sicut fideles qui decesserunt cum peccato mortali. Apo. Rom. vi : *Stipendia peccati mors* : non enim excludentur a iudicio propter fidem quam habuerunt. Bonorum etiam quidam salvabuntur, et non iudicabuntur, pauperes scilicet spiritu propter Deum, quinimmo alios iudicabunt, Matth. xix : *Vos qui secuti estis me, in regeneratione cum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel* : quod quidem non solum intelligitur de discipulis, sed etiam de omnibus pauperibus ; alias Paulus qui plus aliis laboravit, non esset de numero illorum, et ideo intelligendum est etiam de omnibus sequentibus Apostolos, et de Apostolicis viris. Ideo Apost. I Corint. vi : *An nescitis quoniam Angelos iudicabimus?* Isa. iii : *Dominus ad iudicium veniet cum senibus populi sui, et principibus ejus.* Quidam autem salvabuntur et iudicabuntur, scilicet morientes in iustitia. Licet enim in iustitia decesserint, in occupatione tamen temporalium in aliquo lapsi sunt, et ideo iudicabuntur, sed salvabuntur. Iudicabun-

tur autem de omnibus factis bonis et malis. Ecclesiastes II : *Ambula in viis cordis tui, et scito quod pro omnibus his adducet te Deus in iudicium.* Ecclesiast. XII : *Cuncta quæ sunt, adducet Deus in iudicium pro omni errato, sive bonum, sive malum sit.* De verbis etiam otiosis. Matth. XII : *Omne verbum otiosum, quod locuti fuerint, homines reddent rationem de eo in die iudicii.* De cogitationibus. Sap. I : *In cogitationibus impii interrogatio erit : et sic patet forma iudicii.* Est autem iudicium illud timendum propter quatuor, primo, propter iudicis sapientiam. Scit enim omnia et cogitationes, et locutiones, et operationes : quoniam *omnia nuda et aperta sunt oculis ejus, ut dicitur Hebr. IV.* Proverb. XVI : *Omnes viæ hominum patent oculis ejus.* Ipse etiam scit verba nostra. Sap. I : *Auris zeli audit omnia.* Item, cogitationes nostras. Jerem. XVI : *Pravum est cor hominis, et inscrutabile : quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans corda, et probans renes, qui do unicuique juxta viam suam, et juxta fructum adinventionum suarum.* Ibi erunt testes infallibiles, scilicet propriæ hominum conscientiæ. Apost. Rom. II : *Testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et inter se invicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium in die cum judicabit Deus occulta hominum.* Secundo, propter iudicis potentiam, quia omnipotens est in se. Isa. XL : *Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet.* Item, omnipotens est in aliis, quia omnis creatura erit cum eo. Sap. V : *Pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos : et ideo dicebat Job X : Cum sit nemo qui de manu tua possit eruere.* Psalm. CXXXVIII : *Si ascendero in cælum, tu illic es : si descendero in infernum, ades.* Tertio, propter operis inflexibilem justitiam. Nunc enim est tempus misericordiæ, sed tempus futurum erit solum tempus justitiæ : et ideo nunc est tempus nostrum, sed tunc erit solum tempus Dei. Psalm. LXXIV : *Cum accepero tempus, ego justitias judicabo.* Proverb. VI : *Zelus et furor viri non parcat in die vindictæ, nec acquiescet cujusquam precibus, nec suscipiet pro redemptione dona plurima.* Quarto, propter iudicis iram. Aliter enim apparebit justis, quia dulcis et delectabilis, Isa. XXXIII : *Regem in decore videbunt : aliter malis, quia iratus et crudelis, in tantum ut dicant montibus : Cadite super nos, et abscondite nos ab ira Agni, ut dicitur Apocal. VI.* Hæc autem ira non dicit in Deo commotionem animi, sed effectum iræ. pœnam scilicet peccatoribus inflictam, scilicet æternalem. Origenes : « Quam angustæ erunt peccatoribus viæ in iudicio! De super erit iudex

iratus, etc. » Contra autem hunc timorem debemus quatuor habere remedia. Primum est bona operatio. Apost. Rom. XIII : *Vis non timere potestatem? Bonum fac, et habebis laudem ex illa.* Secundum est confessio et pœnitentia de commissis, in qua tria debent esse, scilicet dolor in cogitatione, pudor in confessione, et acerbitas in satisfactione, quæ quidem expiant pœnam æternam. Tertium est eleemosyna, quæ omnia mundat. Luc. XVI : *Facile vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* Quartum est charitas, scilicet amor Dei et proximi, quæ quidem *charitas operit multitudinem peccatorum*, ut dicitur I Petr. IV, et Proverb. X.

Credo in Spiritum Sanctum. Sicut dictum est, Verbum Dei est filius Dei, sicut verbum hominis est conceptio intellectus. Sed quandoque homo habet verbum mortuum, scilicet quando homo cogitat quæ debet facere, sed tamen voluntas faciendi non adest ei : sicut quando homo credit et non operatur, fides ejus dicitur mortua, ut dicitur Jacob II. Verbum autem Dei est vivum. Hebr. IV : *Vivus est sermo Dei.* Et ideo necesse est, quod Deus habeat secum voluntatem et amorem : unde August. in lib. de Trinit. : « Verbum quod insinuare intendimus cum amore, notitia est. Sicut autem Verbum Dei est Filius Dei, ita amor Dei est Spiritus Sanctus. Et inde est, quod tunc homo habet Spiritum Sanctum, quando diligit Deum. » Apost. Rom. V : *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis.* Fuerunt autem aliqui, qui male sentientes de Spiritu Sancto, dixerunt quod erat servus et minister Dei. Et ideo sancti ad removendum hos errores addiderunt quinque verba in alio Symbolo de Spiritu Sancto. Primum est, quod licet sint alii spiritus, scilicet Angeli, sunt tamen ministri Dei, secundum illud Apostoli Hebræ. I : *Omnes sunt administratorii spiritus* : sed Spiritus Sanctus Dominus est. Joan. IV : *Spiritus est Deus*, et Apost. II. Corinth. III : *Dominus autem spiritus est* : et inde est, quod ubi est spiritus Domini, ibi est libertas, ut dicitur II Corinth. III, cujus ratio est quia facit diligere Deum, et aufert amorem mundi : et ideo dicitur : *In Spiritum Sanctum Dominum.* Secundum est, quia in hoc est vita animæ, quod conjungitur Deo, cum ipse Deus sit vita animæ, sicut anima vita corporis. Deo autem conjungit Spiritus Sanctus per amorem, quia ipse est amor Dei, et ideo vivificat. Joan. IX : *Spiritus est qui vivificat* : unde dicitur : *Et vivificantem.* Tertium est, quod Spiritus Sanctus est ejusdem substantiæ cum

patre et filio, quia sicut filius est Verbum patris, ita Spiritus Sanctus est amor patris et filii, et ideo procedit ab utroque : et sicut Verbum Dei est ejusdem substantiæ cum patre, ita et amor cum patre et filio. Et ideo dicitur : *Qui ex patre filioque procedit* : unde et per hoc patet, quod non est creatura. Quantum est, quod est æqualis patri et filio quantum ad cultum. Joan. iv : *Veri adoratores adorabunt patrem in spiritu et veritate*. Matth. ult. : *Docete omnes gentes, baptizantes eas in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti*, et ideo dicitur : *Qui cum patre et filio simul adoratur*. Quintum, per quod manifestatur quod sit æqualis Deo, est quia sancti Prophetæ locuti sunt a Deo. Constat autem quod Prophetæ fuerint locuti ab eo. Sed Petr. dicit II Pet. i quod *Spiritu Sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines*. Isa. XLVIII : *Dominus Deus misit me, et spiritus ejus* : unde hic dicitur : *Qui locutus est per Prophetas*. Per hoc autem destruuntur duo errores, error scilicet Manichæorum, qui dixerunt quod vetus testamentum non erat a Deo, quod falsum est, quia per Prophetas locutus est Spiritus Sanctus. Item, error Priscillæ et Montani, qui dixerunt quod Prophetæ non sunt locuti a Spiritu Sancto, sed quasi amentes. Provenit autem in nobis multiplex fructus a Spiritu Sancto. Primo, quia purgat a peccatis, cujus ratio est : quia ejusdem est reficere, cujus est constituere. Anima autem creatur per Spiritum Sanctum, quia omnia per ipsum facit Deus : Deus enim diligendo suam bonitatem causat omnia. Sap. xi : *Diligens omnia quæ sunt*, etc. Dionys. in 4. c. de divinis nomin. : « Divinus amor non permisit eum sine germine esse. » Oportet ergo quod corda hominum per peccatum destructa reficiantur a Spiritu Sancto. Psalm. ciii : *Emitte Spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terræ*. Nec mirum si spiritus purgat, quia omnia peccata dimittuntur per amorem. Luc. vii : *Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum*. Prov. x : *Universa delicta operit charitas*. Item, I Petr. iv : *Charitas operit multitudinem peccatorum*. Secundo, illuminat intellectum, quia omnia quæ scimus, a Spiritu Sancto scimus. Joan. xiv : *Paracletus autem Spiritus Sanctus quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia. et suggeret vobis omnia quæcumque dixerō vobis*. Item, I Joan. ii : *Unctio docebit vos de omnibus*. Tertio, juvat et quodammodo cogit servare mandata. Nullus enim posset servare mandata Dei, nisi amaret Deum. Joan. xiv : *Si quis diligit me, sermonem meum servabit*. Spiritus autem Sanctus facit amare

Deum, ideo juvat. Ezech. xxxvi : *Dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri : et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum, et spiritum meum ponam in medio vestri. Et faciam ut in præceptis meis ambuletis, et iudicia mea custodiatis et operemini.* Quarto, confirmat spem vitæ æternæ, quia est sicut pignus hæreditatis illius. Apoc. Eph. i : *Signati estis spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ.* Est enim quasi arrha vitæ æternæ, cujus ratio est : quia ex hoc debetur vita æterna homini, in quantum efficitur filius Dei, et hoc fit per hoc quod sit similis Christo. Assimilatur autem aliquis Christo per hoc, quod habet spiritum Christi, qui est Spiritus Sanctus. Apost. Rom. viii : *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus : Abba, pater. Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei.* Et Galat. iv : *Quoniam autem estis filii Dei, misit Deus spiritum filii sui in corda vestra, clamantem : Abba, pater.* Quinto, consulit in dubiis, et docet nos quæ sit voluntas Dei. Apoc. i : *Qui habet aures audiendi, audiat quid spiritus dicat Ecclesiis.* Isa. l : *Audiam eum quasi magistrum.*

Sanctam Ecclesiam catholicam. Sicut videmus quod in uno homine est una anima, et unum corpus, et tamen sunt diversa membra ipsius, ita Ecclesia catholica est unum corpus, et habet diversa membra. Anima autem quæ hoc corpus vivificat, est Spiritus Sanctus. Et ideo post fidem de Spiritu Sancto jubemur credere sanctam Ecclesiam catholicam : unde additur in Symbolo : *Sanctam Ecclesiam catholicam.* Circa quod sciendum est, quod Ecclesia est idem quod congregatio. Unde Ecclesia sancta idem est quod congregatio fidelium, et quilibet Christianus est sicut membrum ipsius Ecclesiæ : de qua dicitur Ecclesiast. ult. : *Appropiate ad me indocti, et congregate vos in domum disciplinæ.* Hæc autem Ecclesia sancta habet quatuor conditiones, quia est una, quia est sancta, quia est catholica, id est universalis, et quia est fortis et firma. Quantum ad primum, sciendum est, quod licet diversi hæretici diversas sectas adinvenerint, non tamen pertinent ad Ecclesiam, quia sunt divisi in partes, sed Ecclesia est una. Cant. vi : *Una est columba mea, perfecta mea.* Causatur autem unitas Ecclesiæ ex tribus. Primo, ex unitate fidei. Omnes enim christiani qui sunt de corpore Ecclesiæ, idem credunt. I Corinth. i : *Id ipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata, et Ephes*

Unus Deus, una fides, unum baptisma. Secundo, ex unitate spei, quia omnes firmati sunt in una spe perveniendi ad vitam æternam : et ideo dicit Apost. Ephes. iv : *Unum corpus, unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ.* Tertio, ex unitate charitatis, quia omnes connectuntur in amore Dei, et ad invicem in amore mutuo. Joan. xvii : *Charitatem quam dedisti mihi, dedi eis ut sint unum, sicut et nos unum sumus.* Manifestatur autem hujusmodi amor si verus est, quando membra pro se invicem sunt sollicita, et quando invicem compatiuntur. Ephes. iv : *In charitate crescamus in illo per omnia, qui est caput, Christus, ex quo totum corpus connexum et compactum per omnem juncturam subministrationis, secundum operationem in mensura uniuscujusque membri, augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate,* quia quilibet de gratia sibi collata a Deo debet proximo servire : unde nullus debet contemnere, nec pati ab ista Ecclesia abjici et expelli, quia non est nisi una Ecclesia, in qua homines salventur, sicut extra arcam Noe nullus salvari potuit. Circa secundum, sciendum, quod est etiam alia congregatio, sed malignantium. Psalm. xxv : *Odivi Ecclesiam malignantium,* etc. Sed hæc est mala, Ecclesia vero Christi est sancta. Apost. I Corinth. iii : *Templum Dei sanctum est, quod estis vos :* unde dicitur : *Sanctam Ecclesiam.* Sanctificantur autem fideles hujus congregationis ex tribus. Primo enim, quia sicut Ecclesia cum consecratur, materialiter lavatur, ita fideles loti sunt sanguine Christi. Apoc. i : *Dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo.* Hebr. xiii : *Jesus ut sanctificaret per suum sanguinem populum.* Secundo, ex inunctione, quia sicut Ecclesia inungitur, sic et fideles spirituali inunctione unguuntur ut sanctificentur, alias non essent christiani, Christus enim idem est quod unctus. Hæc autem unctio est gratia Spiritus Sancti. II Corinth. i : *Qui unxit nos Deus.* Apost. I Corinth. vi : *Sanctificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi.* Tertio, ex inhabitatione Trinitatis : nam ubicumque Deus inhabitat, locus ille sanctus est : unde Genes. xxviii : *Vere locus iste sanctus est,* et Psal. xxix : *Domum tuam decet sanctitudo, Domine.* Quarto, propter invocationem Dei. Jer. iv : *Tu autem in nobis es Domine, et nomen tuum invocatum est super nos.* Cavendum est ergo ne post talem sanctificationem polluamus animam nostram, quæ templum Dei est, per peccatum. Apoc. I Cor. iii : *Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus.* Circa tertium, sciendum est, quod Ecclesia est catholica, id est, universalis, primo

quantum ad locum, quia est per totum mundum, contra Donatistas, Rom. I : *Fides vestra annuntiatur in universo mundo*. Marc. ult. : *Euntes in mundum universum prædicate Evangelium omni creaturæ* : unde antiquitus Deus erat notus tantum in Judæa, nunc autem per totum mundum. Habet autem hæc Ecclesia tres partes. Una est in terra, alia est in cœlo, tertia est in purgatorio. Secundo, est universalis quantum ad conditionem hominum, quia nullus abjicitur, nec Dominus, nec servus, nec masculus, nec fœmina. Gal. III : *Non est masculus, neque fœmina*. Tertio, est universalis quantum ad tempus : nam aliqui dixerunt, quod Ecclesia debet durare usque ad certum tempus. Sed hoc est falsum, quia hæc Ecclesia incœpit a tempore Abel, et durabit usque ad finem sæculi. Matt. ult. : *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi*, sed post consummationem sæculi remanebit in cœlo. Circa quartum sciendum est, quod Ecclesia Dei est firma. Domus autem dicitur firma, primo si habet bona fundamenta. Fundamentum autem Ecclesiæ principale est Christus. Apost. I Cor. III : *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Jesus*. Secundarium vero fundamentum sunt Apostoli et eorum doctrina, et ideo firma est. Unde in Apocal. quod dicitur, quod *civitas habebat duodecim fundamenta, et erant ibi scripta nomina duodecim Apost.* Apoc. XXI. Et inde est quod dicitur Ecclesia Apostolica. Exinde etiam quod ad significandum firmitatem hujus Ecclesiæ B. Petrus dictus est vertex. Secundo, apparet firmitas domus, si conquassata non potest destrui. Ecclesia autem nunquam potuit destrui, nec a persecutoribus, immo persecutionibus durantibus magis crevit, et qui eam persequabantur, et quos ipsa persequabatur deficiebant. Matth. XXI : *Qui ceciderit super lapidem istum confringetur : super quem vero ceciderit, conteret eum*. Nec ab erroribus, immo quanto magis errores supervenerunt, tanto magis veritas manifestata est. II Tim. III : *Homines mente corrupti, reprobi circa fidem, sed ultra non proficientes*, etc. Nec a tentationibus dæmonum. Ecclesia enim est sicut turris, ad quam fugit quicumque pugnat contra diabolum. Proverb. XVIII : *Turris fortissima nomen domini*. Et ideo diabolus principaliter conatur ad destructionem ejus, sed non prævalet, quia Dominus dixit, Matth. XVI : *Et portæ inferi non prævalebunt adversus eam*, quasi dicat : Bellabunt adversum te, sed non prævalebunt. Et inde est, quod sola Ecclesia Petri, in cujus partem venit tota Italia, dum discipali

mitterentur ad prædicandum, semper fuit firma in fide. Et cum in aliis partibus vel nulla fides sit, vel sit commista multis erroribus, Ecclesia tamen Petri et fide viget, et ab erroribus munda est. Nec mirum, quia Dominus dixit Petro, Luc. xxii : *Ego rogavi pro te, Petre, ut non deficiat fides tua.*

Sanctorum communionem. Sicut in corpore naturali operatio unius membri cedit in bonum totius corporis, ita in corpore spirituali, scilicet Ecclesia. Et quia omnes fideles sunt unum corpus, bonum unius alteri communicatur. Apost. Rom. xii : *Singula autem alter alterius membra.* Unde et inter alia credenda quæ tradiderunt Apostoli, est quod communio bonorum sit in Ecclesia : et hoc est quod dicitur : *Sanctorum communionem.* Inter alia vero membra Ecclesiæ, principale membrum est Christus, quia est caput. Ephes. i : *Ipsium dedit caput super omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius.* Bonum ergo Christi communicatur omnibus christianis, sicut virtus capitis omnibus membris, et hæc communicatio fit per Sacramenta Ecclesiæ, in quibus operatur virtus passionis Christi, quæ operatur ad conferendam gratiam in remissionem peccatorum. Hujusmodi autem Sacramenta Ecclesiæ sunt septem. Primum est baptismus, qui est regeneratio quædam spiritualis. Sicut enim vita carnalis non potest haberi nisi homo carnaliter nascatur, ita vita spiritualis, vel gratiæ, non potest haberi nisi homo renascatur spiritualiter : hæc autem generatio fit per baptismum. Joan. iii : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto, non potest introire in regnum Dei.* Et est sciendum quod sicut homo non nascitur nisi semel, sic et semel tantum baptizatur. Unde et sancti addiderunt : *Confiteor unum baptisma.* Virtus autem baptismi est, quod purgat ab omnibus peccatis, et quantum ad culpam, et quantum ad pœnam : et inde est quod nulla pœnitentia imponitur baptizatis, quantumcumque fuerint peccatores, et statim moriantur post baptismum, immediate evolvant in vitam æternam. Inde est etiam, quod licet soli Sacerdotes ex officio baptizent, ex necessitate tamen cuilibet licet baptizare, servata tamen forma baptismi quæ est : « Ego te baptizo in nomine patris, et filii, et Spiritus Sancti. » Sumit autem hoc Sacramentum virtutem a passione Christi. Roman. vi : *Quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus.* Et inde est, quod sicut Christus fuit tribus diebus in sepulcro, ita fit trina immersio in aqua. Secundum Sacramentum est confirmatio. Sicut enim in illis qui corporaliter nascuntur, necessa-

riæ sunt vires ad operandum, ita spiritualiter renatis necessarium est robur Spiritus Sancti. Unde et Apos. ad hoc quod essent fortes, receperunt Spiritum Sanctum post ascensionem Christi. Luc. XIV : *Vos autem sedete in civitate, quousque induamini virtute ex alto* : hoc autem robur confertur in Sacramento confirmationis. Et ideo illi qui habent curam puerorum debent multum esse solliciti quod confirmentur, quia in confirmatione confertur magna gratia. Et si decedat, majorem habet gloriam confirmatus, quam non confirmatus, quia hic habuit plus de gratia. Tertium Sacramentum est Eucharistia. Sicut enim in vita corporali, postquam homo natus est, et vires sumpsit, necessarius est ei cibus ut conservetur et sustentetur : ita in vita spirituali post habitum robur necessarius est ei cibus spiritualis, qui est corpus Christi. Joan. VI : *Nisi manducaveritis carnem filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis*. Et ideo secundum ordinationem Ecclesiæ quilibet Christianus semel in anno debet recipere corpus Christi, digne tamen et munde, quia, ut dicitur I Cor. II : *Qui manducat et bibit indigne, scilicet cum conscientia peccati mortalis, de quo non est confessus, vel non proponit abstinere, judicium sibi manducat et bibit*. Quartum Sacramentum est pœnitentia. Contingit enim in vita corporali quod quandoque quis infirmatur, et, nisi habeat medicinam, moritur, et ita in vita spirituali quis infirmatur per peccatum, unde necessaria est medicina ad recuperandam sanitatem, et hæc gratia quæ confertur in pœnitentiæ Sacramento. Psalm. CII : *Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas*. In pœnitentia autem tria debent esse : contritio, quæ est dolor de peccato cum proposito abstinendi, confessio peccatorum cum integritate, et satisfactio, quæ est per bona opera. Quintum Sacramentum est extrema Unctio. In hac enim vita sunt multa quæ impediunt, propter quæ homo non potest perfecte consequi purgationem a peccatis. Et quia nullus potest intrare vitam æternam nisi sit bene purgatus, necessarium fuit aliud Sacramentum quo homo purgaretur a peccatis, et liberaretur ab infirmitate, et præpararetur ad introitum regni cœlestis, et hoc est Sacramentum extremæ Unctionis. Sed quod non semper curet corporaliter, hoc est quia forte vivere non expedit saluti animæ. Jac. V : *Infirmatur quis in vobis, inducat Presbyteros Ecclesiæ, et orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini, et oratio fidei salvabit infirmum, et alleviabit eum Dominus, et si in peccatis sit, remittentur ei*. Sic

ergo patet, quod per quinque Sacramenta quæ prædicta sunt, habetur perfectio vitæ. Sed quia necessarium est quod hujusmodi Sacramenta conferantur per determinatos ministros, ideo fuit necessarium Sacramentum ordinis, cujus ministerio hujusmodi Sacramenta dispensarentur : nec est attendenda ad hoc eorum vita, si aliquando ad mala declinant, sed virtus Christi, per quam ipsa Sacramenta efficaciam habent, quorum ipsi dispensatores sunt. Apost. I Corinth. iv : *Sic nos existimet homo, ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei* : et hoc est sextum Sacramentum, scilicet ordinis. Septimum Sacramentum est matrimonium, in quo si munde vivunt homines, salvantur, et possunt sine peccato mortali vivere. Et interdum declinant conjugati ad venialia, quando eorum concupiscentia non fertur extra bona matrimonii, et si efferatur extra, tunc declinant ad mortale. Per hæc autem septem Sacramenta consequimur peccatorum remissionem, et ideo hic statim subditur : *Remissionem peccatorum*. Per hoc etiam datum est Apostolis dimittere peccata : et ideo credendum est, quod ministri Ecclesiæ, ad quos derivata est hujusmodi potestas ab Apostolis, et ad Apostolos a Christo, in Ecclesia habeant potestatem ligandi atque solvendi et quod in Ecclesia sit plena potestas dimittendi peccata, sed gradatim, scilicet a Papa in alios prælatos. Sciendum est etiam, quod non solum virtus passionis Christi communicatur nobis, sed etiam meritum vitæ Christi, et quidquid boni fecerunt omnes sancti communicatur in charitate existentibus, quia omnes unum sunt. Psalm. cviii : *Particeps ego sum omnium timentium te*. Et inde est, quod qui in charitate vivit, particeps est omnis boni quod fit in toto mundo, sed tamen specialius illi, pro quibus specialius fit aliquod bonum : nam unus potest satisfacere pro alio, sicut patet in beneficiis, ad quæ plures congregationes admittunt aliquos. Sic ergo per hanc communionem consequimur duo, unum scilicet quod meritum Christi communicatur omnibus : aliud quod bonum unius communicatur alteri, unde excommunicati per hoc quod sunt extra Ecclesiam, perdunt partem omnium bonorum quæ fiunt, quod est majus damnum, quam damnum alicujus rei temporalis. Est etiam aliud periculum, quia constat quod per hujusmodi suffragia impeditur diabolus, ne possit nos tentare : unde quando quis excluditur ab hujusmodi suffragiis, diabolus facilius vincit eum. Et inde est quod in primitiva Ecclesia, cum aliquis excommunicabatur, statim diabolus vexabat eum corporaliter.

Carnis resurrectionem. Spiritus Sanctus non solum sanctificat Ecclesiam quantum ad animam, sed virtute ejus resurgent corpora nostra. Rom. iv : *Qui suscitavit Jesum Christum Dominum nostrum a mortuis*, et I Corinth. xv : *Quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum et ideo credimus secundum fidem nostram resurrectionem mortuorum futuram.* Circa quam quatuor considerata occurrunt. Primum est, utilitas quæ ex fide resurrectionis provenit : secundum, est qualitas resurgentium quantum ad omnes in generali : tertium, quantum ad bonos : quartum quantum ad malos in speciali. Circa primum sciendum, quod ad quatuor est nobis utilis fides et spes resurrectionis. Primo, ad tollendum tristitias, quas ex mortuis concipimus. Impossibile est enim quod homo non doleat de morte chari sui : sed per hoc quod sperat eum resurrecturum, multum temperatur dolor mortis. I Thessalonicien. iv : *Nolumus vos ignorare fratres de dormientibus, ut non contristemini sicut et cæteri qui spem non habent.* Secundo, aufert timorem mortis : si homo post mortem non speraret aliam vitam meliorem, sine dubio mors esset valde timenda, et potius deberet homo quæcumque mala facere, quam incurrere mortem : sed quia credimus esse aliam vitam meliorem, ad quam pervenimus post mortem, constat quod nullus debet mortem timere, nec timore mortis aliqua mala facere. Heb. ii : *Ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est, diabolum, et liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti.* Tertio, reddit sollicitos et studiosos ad bene operandum, si enim vita hominis esset tantum ista, in qua vivimus, non inesset hominibus magnum studium ad bene operandum : quia quidquid faceret, parvum esset cum ejus desiderium non sit ad bonum determinatum secundum certum tempus, sed ad æternitatem. Sed quia credimus quod per hæc quæ hic facimus, recipiemus bona æterna in resurrectione, ideo studemus bona operari. I Corinth. xv : *Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiles sumus omnibus hominibus.* Quarto, retrahit a malo. Sicut enim spes præmii allicit ad bonum operando, ita timor pænæ quam credimus malis reservari, retrahit a malo. Joan. vi : *Et procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ : qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii.* Circa secundum sciendum est, quod quantum ad omnes quadruplex conditio attendi potest in resurrectione. Prima est ad identitatem corporum resurgentium, quia idem corpus quod nunc

est quantum ad carnem, et quantum ad ossa resurget, licet aliqui dixerint, quod hoc corpus quod nunc corrumpitur, non resurget : quod est contra Apostolum. Ait enim I Corinth. xv : *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem* : et quia sacra Scriptura dicit, quod virtute Dei idem corpus ad vitam resurget. Job xix : *Rursum circumdabor pelle mea, et in carne mea videbo Deum*. Secunda conditio erit quantum ad qualitatem, quia corpora resurgentia erunt alterius qualitatis quam nunc sint, quia et quantum ad beatos, et quantum ad malos corpora erunt incorruptibilia, quia boni erunt semper in gloria, et mali semper in pœna eorum. I Corinth. xv : *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem*. Et quia corpus erit incorruptibile et immortale, non erit usus ciborum et venereorum : Matth. xx : *In resurrectione neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicut Angeli Dei in cœlo*. Et hoc est contra Judæos et Saracenos. Job vi : *Non revertetur ultra in domum suam*. Tertia conditio quantum ad integritatem, quia omnes et boni, et mali resurgent cum omni integritate quæ ad perfectionem hominis pertinet. Non enim erit ibi cæcus, vel claudus, nec aliquis defectus. Apost. I Cor. xv : *Mortui resurgent incorrupti*, id est, impassibiles quantum ad corruptiones præsentis. Quarta conditio est quantum ad ætatem, quia omnes resurgent in ætate perfecta, id est triginta trium vel duorum annorum, cujus ratio est : quia qui nondum pervenerunt ad hoc, non habent ætatem perfectam, et senes hanc jam amiserunt, et ideo juvenibus et pueris addetur quod deest, senibus vero restituetur. Eph. iv : *Donec occurramus omnes in virum perfectum in mensuram ætatis plenitudinis Christi*. Circa tertium, sciendum est, quod quantum ad bonos erit specialis gloria ; sancti habebunt corpora glorificata, in quibus erit quadruplex conditio. Prima est claritas. Mat. xiii : *Fulgebunt justi sicut sol in regno patris eorum*. Secunda est impassibilitas. I Cor. xv : *Seminatur in ignobilitate, surget in gloria*. Apoc. xxi : *Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum, et mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra, quia prima abierunt*. Tertia est agilitas. Sap. iii : *Fulgebunt justi, et sicut scintillæ in arundinetis discurrent*. Quarta est subtilitas. I Cor. xv : *Seminatur corpus animale, surget corpus spirituale*, non quod omnino sit spiritus, sed quia erit totaliter spiritui subjectum. Circa quartum, sciendum, quod damnatorum conditio contraria erit conditioni beatorum, quia erit in eis pœna æterna, in qua

est quadruplex mala conditio : nam corpora eorum obscura. Isa. XIII : *Facies combustæ vultus eorum*. Item, passibilia, licet nunquam corrumpantur, quia semper in igne ardebunt, et nunquam consummabuntur. Isa. LXVI : *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur*. Item, erunt gravio. Anima enim erit ibi quasi catenata. Psal. CXLIX : *Ad alligandos reges eorum in compedibus*. Item, erunt quodammodo carnalia et anima et corpus. Joel. I : *Computruerunt jumenta in stercore suo*.

Vitam æternam. Amen. Convenienter in fine omnium desideriorum nostrorum, scilicet in vita æterna, finis datur credendi in Symbolo, cum dicitur : *Vitam æternam. Amen* : contra quod dicunt illi, qui ponunt animam interire cum corpore. Si enim hoc esset verum, homo esset ejusdem conditionis cum brutis : et istis convenit illud, Psal. XLVIII : *Homo cum in honore esset non intellexit ; comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis*. Anima enim humana assimilatur Deo in immortalitate, ex parte autem sensualitatis assimilatur bestiis. Cum ergo credit quis, quod anima moriatur cum corpore, recedit a Dei similitudine, et bestiis comparatur, contra quos dicitur Sap. II : *Neque mercedem speraverunt justitiæ, nec judicaverunt honorem animarum sanctarum : quoniam Deus creavit hominem inexterminabilem, et ad imaginem similitudinis suæ fecit illum*. Est autem primo considerandum in hoc articulo, quæ vita sit vita æterna : circa quod sciendum, quod in vita æterna primum est quod homo conjungitur Deo. Nam ipse Deus est præmium et finis omnium laborum nostrorum. Gen. xv : *Ego protector tuus, et merces tua magna nimis*. Consistit autem hæc conjunctio in perfecta visione. I Corinth. XIII : *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem*. Item consistit in summa laude. Aug. in XXII de Civ. Dei : « Videamus, amabimus, et laudabimus ». Isa. LI : *Gaudium et lætitia invenietur in ea, gratiarum actio et vox laudis*. Item, in perfecta satietate desiderii : nam ibi habebit quilibet beatus ultra desiderata et sperata, cujus ratio est : quia nullus potest in vita ista implere desiderium suum, nec unquam aliquod creatum satiat desiderium hominis. Deus enim solus satiat, et infinitum excedit, et inde est quod non quiescit nisi in Deo. Aug. in I Confess. « Fecisti nos, Domine, ad te, et inquietum est cor nostrum donec requiescat in te ». Et quia sancti in patria perfecte habebunt Deum manifestum est quod satiabitur desiderium eorum, et adhuc gloria excedet. Et ideo dicit Dominus, Matt. XXV : *Intra in gaudium*

Domini tui. Aug. « Totum gaudium non intrabit in gaudentes, sed toti gaudentes, intrabunt in gaudium ». Psal. xvi : *Satiabor cum apparuerit gloria tua*, et iterum : *Qui replet in bonis desiderium tuum*, etc. Quidquid enim delectabile est, totum est ibi superabundanter. Si enim appetantur delectationes, ibi erit summa et perfectissima delectatio, quia de summo bono, scilicet Deo. Job. xii : *Tunc super Omnipotentem deliciis afflues*. Psalm. xv : *Delectationes in dextera tua usque in finem*. Item, si appetuntur honores, ibi erit omnis honor. Homines præcipue desiderant esse reges quantum ad laicos : et Episcopi, quantum ad clericos, et utrumque erit tibi. Apoc. v : *Fecisti nos Deo nostro regnum et Sacerdotes*. Sap. v : *Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei*. Item, si scientia appetitur, ibi erit perfectissima, quia omnes naturas rerum, et omnem veritatem, et quidquid volumus sciemus, et quidquid volumus habere habebimus ibi cum ipsa vita æterna. Sapien. vii : *Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa*. Proverb. x : *Desiderium suum justis dabitur*. Tertio, consistit in perfecta securitate : nam in mundo isto non est perfecta securitas, quia quanto quis habet plura et magis eminet, tanto plura timet et pluribus indiget : sed in vita æterna nulla est tristitia, nullus labor, nullus timor. Prov. : *Abundantia perfruetur, malorum timore sublato*. Quarto, consistit in omnium beatorum jucunda societate, quæ societas erit maxime delectabilis, quia quilibet habebit omnia bona cum omnibus beatis : nam quilibet diligit alium sicut seipsum, et ideo gaudebit de bono alterius sicut de suo. Quo fit ut tantum augeatur lætitia et gaudium unius, quantum est gaudium omnium. Psal. lxxxvi : *Sicut lætantium omnium habitatio est in te*. Hæc autem quæ dicta sunt, et multa ineffabilia habebunt sancti qui erunt in patria. Mali vero qui erunt in morte æterna non minus habebunt de dolore et pœna, quam boni de gaudio et gloria. Exaggeratur autem pœna eorum primo ex separatione Dei et omnium bonorum, et hæc est pœna damni, quæ respondet aversioni, quæ pœna major est quam pœna sensus. Matth. xxv : *Inutilem servum ejicite in tenebras exteriores*. In vita enim illa mali habent tenebras interiores, scilicet peccati, sed tunc habebunt etiam exteriores. Secundo ex remorsu conscientiae : Psal. xlix : *Arguam te, et statuam contra faciem tuam*. Sap. v : *Præ angustia spiritus gementes* : et tamen hæc pœnitentia et gemitus erit inutilis, quia non propter odium mali, sed propter dolorem pœnæ. Tertio, ex immensitate pœnæ

sensibilis, scilicet ignis inferni, qui animam et corpus cruciabit, quæ est acerbissima pœnarum, sicut dicunt sancti, et erunt sicut semper morientes, et nunquam mortui, nec moriuntur : unde dicitur mors æterna quia sicut moriens est in acerbitate pœnarum, sic et illi qui sunt in inferno. Psal. XLVIII : *Sicut oves in inferno positi sunt, mors depascet eos*. Quarto, ex desperatione salutis. Nam si eis daretur spes liberationis a pœnis, eorum pœna mitigaretur : sed cum subtrahitur eis omnis spes, pœna efficitur gravissima. Isa. LXVI : *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur*. Sic ergo patet differentia inter bene operari et male, quia bona opera ducunt ad vitam, mala autem trahunt ad mortem : et propter hoc homines deberent frequenter reducere hæc ad memoriam, quia ex hoc provocarentur ad bonum, et retraherentur a malo : unde et signanter in fine omnium ponitur : *Vitam æternam*, ut semper magis memoriæ imprimatur, ad quam vitam nos perducatur Dominus Jesus Christus, Deus benedictus in sæcula sæculorum. Amen.

Explicit Opusculum sextum, scilicet expositio S. Thom. de Aquino Ordinis Prædicatorum super Symbolo Apostolorum, scilicet Credo in Deum.

VIII

EXPOSITIO DEVOTISSIMA

ORATIONIS DOMINICÆ

VIDELICET

PATER NOSTER

(Edit. Rom. Opusculum VII.)

Pater noster. Inter alias orationes, oratio Dominica principalior invenitur. Habet enim quinque excellentia, quæ in oratione requiruntur. Debet enim esse oratio segura, recta, ordinata, et humilis. Segura quidem, *ut cum fiducia adeamus ad thronum gratiæ ejus*, ut dicitur Hebr. iv. In fide etiam non deficientes. Dicitur enim Jacob. i : *Postulet autem in fide nihil hæsitans*. Rationabiliter autem hæc oratio est securissima : est enim ab advocato nostro formata, qui est sapientissimus petitor, *in quo sunt omnes thesauri sapientiæ*, ut dicitur ad Colosens. ii. De quo dicitur I Joan. ii : *Advocatum habemus apud patrem* : unde dicit Cyprianus in libro de oratione dominica : « Cum Christum habeamus advocatum apud patrem pro peccatis nostris, quando pro delictis nostris petimus, advocati nostri verba proponamus ». Ulterius securior apparet ex hoc, quod ipse qui orationem exaudit cum patre, docuit nos orare, secundum illud Psalm. xc : *Clamabit ad me, et ego exaudiam eum* : unde dicit Cyprianus : « Amica, familiaris, et devota est oratio, Dominum de suo rogare ». Unde ab hac oratione nunquam sine fructu receditur, nam per eam venialia dimittuntur, ut dicit August. Debet etiam esse oratio nostra recta, ut petat orans a Deo quæ sibi conveniunt. Nam Damascenus dicit : « Oratio est petitio decentium a Deo ». Multoties enim non exauditur oratio, quia indecentia postulatur. Jacob. iv : *Petitis, et non accipitis, eo quod male petatis*. Scire autem quid sit petendum, difficillimum est, cum difficillimum sit scire quid sit desiderandum. Ea enim quæ licite petuntur, in oratione licite desiderantur : et ideo Apostol. dicit ad Roman. viii : *Nam quid oremus sicut oportet, nescimus*. Ipse autem Christus doctor est :

nam ipsius est docere quid nos orare oporteat. Nam discipuli dixerunt ei, Lucæ II : *Domine, doce nos orare*. Ea ergo quæ ipse orare docuit rectissime postulantur : unde Augustin. « Quæcumque autem verba dicamus, nihil aliud dicimus, quam quod in ista oratione dominica positum est, si recte et congruenter oramus ». Debet etiam esse ordinata sicut desiderium, cum oratio sit desiderii interpres. Est autem hic debitus ordo, ut spiritualia carnalibus, cœlestia terrenis desiderando et orando præferamus, secundum illud Matth. VI : *Primum quærite regnum Dei*, etc. Hoc Dominus in hac oratione servare docuit, in qua primo petuntur cœlestia, et postmodum terrena. Debet etiam oratio esse devota, quia pinguedo devotionis facit sacrificium orationis esse Deo acceptum, secundum illud Psalm. LXII : *In nomine tuo levabo manus meas : sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea*. Devotio autem plerumque propter prolixitatem orationis obtunditur : unde Dominus superfluum orationis prolixitatem docuit vitare, dicens, Matth. VI : *Orantes autem nolite multum loqui*. Et August. dicit ad Probam : « Absit ab oratione multa locutio, sed non desit multa precatio, si fervens perseveret intentio », unde Dominus hanc orationem brevem instituit. Consurgit autem devotio ex charitate, quæ est amor Dei et proximi, quorum utrumque in hac oratione ostenditur. Nam ad insinuandum divinum amorem, vocamus eum patrem : ad insinuandum autem amorem proximi, communiter pro omnibus oramus, dicentes : *Pater noster*, etc. *Et dimitte nobis debita nostra*, etc. ad quod proximorum dilectio nos inducit. Debet etiam oratio esse humilis, secundum illud Psal. CI : *Respexit in orationem humilium*. Et Luc. XVIII de pharisæo et publicano. Et Judit. IX : *Humilium et mansuetorum semper tibi placuit deprecatio*, quæ quidem humilitas in hac oratione servatur : nam vera humilitas est quando aliquis nihil ex suis viribus præsumit, sed totum ex divina virtute impetrandum expectat. Nota insuper, quod tria bona facit oratio. Primo enim est efficax et utile remedium contra mala. Liberat enim a peccatis commissis. Psalm. XXXI : *Tu remisisti impietatem peccati mei : pro hac orabit ad te omnis sanctus*. Sic latro in cruce oravit, et remissionem obtinuit, quia : *Hodie mecum eris in Paradiso*. Luc. XXIII. Sic publicanus oravit, et *justificatus descendit in domum suam*, Luc. XVIII. Liberat etiam a timore peccatorum supervenientium a tribulationibus et tristitiis. Jacob. ult. : *Tristatur quis in vobis, oret æquo animo*. Liberat etiam a persecutionibus et ini-

micis. Psalm. cviii : *Pro eo ut me diligere, detrahebant mihi, ego autem orabam*. Secundo, est efficax et utilis ad omnia desideria obtinenda. Matth. ii : *Omnia quaecumque orantes petitis, credite quia accipietis* : et si non exaudimur, hoc est quia non instanter petimus. *Oportet enim semper orare, et nunquam deficere*, Luc xviii. Vel : quia non petimus id quod magis expedit ad salutem. August. : « Bonus Dominus qui sæpe non tribuit quod volumus, ut tribuat quod malleamus ». Et hoc reperitur de Paulo, qui ter petiit a se removeri stimulum, et non exauditus. Tertio est utilis, quia facit nos familiares Deo. Psalm. cxi : *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo*. Dicit ergo :

Pater. Nota hic duo, quomodo scilicet pater sit, et quid debemus ei, quia pater est. Dicitur autem pater ratione specialis creationis, quia creavit nos ad imaginem et similitudinem suam, quam aliis creaturis inferioribus non impressit. Deut. xxxii : *Ipse est pater tuus, qui fecit et creavit te*. Item, ratione gubernationis. Quanquam enim omnia gubernet, nos tamen gubernat ut dominos, alia ut servos. Sap. xiv : *Tua, pater, providentia cuncta gubernat*, et Sap. xiii : *Et cum magna reverentia disponis nos*. Item, ratione adoptionis, quia aliis creaturis dedit quasi munuscula, nobis autem hæreditatem, et hoc quia filii : sed si filii, et hæredes. Apost. Rom. viii : *Non accepistis spiritum servitutis in timore, sed spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus : Abba, pater*. Debemus autem nos ei tria. Primo, honorem, Mal. i : *Si ego pater, ubi est honor meus?* qui consistit in tribus, in laudis datione, quoad Deum. Psal. xlix : *Sacrificium laudis honorificabit me*, quæ non solum debet esse in ore, sed etiam in corde. Isa. xxix : *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me*. In corporis puritate, quoad seipsum. I Corinth. vi : *Glorificate, et portate Deum in corpore vestro*. In iudicii æquitate, quoad proximum. Psal. xcv : *Honor regis iudicium diligit*. Secundo, debemus ei imitationem, quia pater est. Jer. iii : *Patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabis* : quæ perficitur in tribus. In dilectione. Ephes. v : *Estote imitatores Dei sicut filii charissimi, et ambulate in dilectione* : et hoc oportet esse in corde. In miseratione, dilectio enim debet esse cum miseratione. Luc. vi : *Estote misericordes* : et hoc debet esse in opere. In perfectione, qua dilectio et misratio debet esse perfecta. Matth. v : *Estote perfecti, sicut et pater vester cælestis perfectus est*. Tertio, debemus ei obedientiam. Heb. xii : *Multo magis obtemperabimus patri*

spirituum : et hoc, propter tria. Primo, propter dominium. Ipse enim est Dominus. Exod. xxiv : *Omnia quæ locutus est Dominus faciemus, et erimus obediētes*. Secundo, propter exemplum, quia verus filius factus est patri obediēns usque ad mortem, ut dicitur Phil. ii. Tertio, propter commodum. II Reg. ii : *Ludam ante Dominum qui elegit me*. Quarto, debemus ei patientiam in castigationibus. Prover. iii : *Disciplinam Domini, fili mi, ne abjicias, nec deficias cum ab eo corripieris. Quem enim diligit Dominus, corripit : et, quasi pater in filio, complacet sibi*.

Noster. Ex hoc autem ostenditur, quod duo debemus proximis. Primo amorem, quia fratres nostri sunt : nam omnes sunt filii Dei. I Joan. iv : *Qui non diligit fratrem suum quem videt, etc.* Item, reverentiam, quia filii Dei sunt. Malach. ii : *Numquid pater unus omnium nostrum? Numquid non Deus unus creavit nos? Quare ergo decipit unusquisque vestrum fratrem suum?* Rom. xii : *Honore invicem prævenientes* : et hoc propter fructum, quia ipse factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ, Hebr. v.

Qui es in cælis. Inter cætera quæ oranti sunt necessaria, fiducia plurimum valet, Jac. i : *Postulet autem in fide, nihil hæsitans*. Unde Dominus nos orare docens, ea præmittit, ex quibus in nobis fiducia generetur, scilicet ex benignitate patris : unde *Pater noster* dicit, secundum illud Luc. ii : *Si vos cum sitis mali, nostis bona dare filiis vestris, quanto magis pater vester cælestis de cælo dabit spiritum bonum potentibus se?* Et ex magnitudine potestatis : unde dicit : *Qui es in cælis*. Unde Psal. cxxii : *Ad te levavi oculos meos, qui habitas in cælis*. Potest autem hoc ad tria pertinere. Primo quidem ad orantis præparationem, quia dicitur Eccl. xviii : *Ante orationem præpara animam tuam*, ut intelligatur in cælis, hoc est, in cælesti gloria, secundum illud Matth. v : *Mercēs vestra copiosa est in cælis*. Et hæc præparatio debet esse per cælestium imitationem, quia filius debet imitari patrem. Unde dicitur I Cor. xv : *Sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cælestis*. Item, per cælestium contemplationem, quia homines solent frequentius cogitationem dirigere, ubi habent patrem, et alia quæ diligunt, secundum illud Matth. vi : *Ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum* : unde dicebat Apost. Phil. iii : *Nostra conversatio in cælis est* : et per cælestium intensionem, ut ab eo qui in cælis est, non nisi cælestia quæramus, secundum illud Col. iii : *Quæ sursum sunt quærite ubi Christus est*. Secundo,

potest pertinere quod dicitur « qui es in cœlis » ad audientis facilitatem, quia propinquus est nobis ut intelligatur : qui est in cœlis, id est in sanctis, in quibus Deus habitat, secundum illud Jer. xiv : *Tu in nobis es, Domine*. Sancti enim cœli dicuntur, secundum illud Psalm. xviii : *Cœli enarrant gloriam Dei*. Habitat autem Deus in sanctis per fidem. Ephes. iii : *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris*. Per dilectionem, I Joan. iv : *Qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo* : per mandatorum impletionem. Joan. xiv : *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus*, etc. Tertio, potest pertinere quod dicitur : *Qui es in cœlis*, ad efficaciam exaudientis, ut per cœlos, corporeos cœlos intelligamus, non quod corporalibus cœlis includatur, secundum illud III Reg. viii : *Cælum, et cœli cœlorum te capere non possunt*, sed ut significetur quod Deus est perspicax in consideratione, utpote qui de alto videt. Psal. ci : *Prospexit de excelso sancto suo* : et quod sublimis est in potestate, secundum illud Psal. cii : *Dominus in cœlo paravit sedem suam* : et quod stabilis est in æternitate, secundum illud Psal. ci : *Tu autem in æternum permanes, et anni tui non deficient*. Unde et de Christo dicitur : *Thronus ejus sicut dies cœli*. Et Philo. dicit in 1 de cœlo, quod propter incorruptionem cœli, omnes posuerunt cælum esse locum spirituum. Per hoc ergo quod dicitur, *qui es in cœlis*, datur nobis fiducia orandi, quantum ad tria. Quantum ad potestatem, et quantum ad familiaritatem ejus a quo petitur, et quantum ad congruitatem petitionis. Potestas enim ejus a quo petitur, insinuat, si per cœlos intelligantur cœli corporei : et, quamvis ipse locis corporalibus non comprehendatur, cum scriptum sit Jer. xxiii : *Cælum et terram ego impleo*, tamen dicitur esse in cœlis corporeis ad insinuandum duo, scilicet potentiæ ejus virtutem, et sublimitatem naturæ. Primum quidem est contra illos qui dicunt omnia ex fato cœlestium corporum ex necessitate accidere, secundum quam opinionem inutile esset aliquid a Deo orando petere. Sed hoc stultum est, cum Deus in cœlis sic esse dicatur, ut cœlorum Dominus est stellarum, secundum illud Psal. cxx : *Dominus in cœlo paravit sedem suam*. Secundum vero contra illos est, qui in orando aliquas sibi corporeas phantasias de Deo proponunt et fingunt, ideo dicitur esse in cœlis, ut per id quod in sensibilibus rebus est altissimum, ostendatur divina sublimitas omnia excedens etiam hominum desiderium et intellectum : unde quidquid

eogitari, vel desiderari potest, est minus quam Deus. Propter quod dicitur in Job xxxvi : *Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram*. Psal. xii : *Excelsus super omnes gentes Dominus*. Isa. xl : *Cui similem fecistis Deum?* Familiaritas autem Dei ostenditur, si per cœlos sancti accipiantur. Quia enim propter ejus altitudinem aliqui dixerunt, quod humana non curat, oportet considerare, quia nobis est vicinus, immo intimus, quia dicitur esse in cœlis id est in sanctis, qui cœli dicuntur, secundum illud Psalm. xviii : *Cœli enarrant gloriam Dei*. Jer. xiv : *Tu in nobis es, Domine*. Hoc enim affert fiducia orantibus quantum ad duo. Primo, quantum ad propinquitatem Dei, secundum illud Psal. cxliv : *Prope est Dominus omnibus invocantibus eum*. Unde Matth. vi : *Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum, scilicet cordis*. Secundo, quia per patrocinium aliorum sanctorum possumus impetrare quod petimus, secundum illud Job v : *Ad aliquem sanctorum convertere*. Jac. v : *Orate pro invicem, ut salvemini*. Idoneitatem etiam et congruitatem accipit oratio ex hoc quod dicitur esse in cœlis, secundum quod per cœlos spiritualia bona et æterna intelliguntur, in quibus est beatitudo propter duo. Primo, quia per hoc excitatur nostrum desiderium ad cœlestia. Tendere enim debet illud desiderium nostrum, ubi patrem habemus, quia illic est hæreditas nostra. Col. iii : *Quæ sursum sunt quærite*. i. Pet. : *In hæreditatem immarcessibilem, conservatam in cœlis*. Secundo, quia per hoc informatur ut sit vita cœlestis, ut simus conformes patri cœlesti, secundum illud. I Cor. xv : *Qualis cœlestis, tales et cœlestes* : et hæc duo faciunt idoneum ad petendum, scilicet desiderium cœleste, et vita cœlestis ex quibus oratio congrua fit.

Prima petitio.

Sanctificetur nomen tuum. Hæc est prima petitio, in qua petitus ut nomen ejus in nobis manifestetur, et declaretur. Est autem nomen Dei primo mirabile, quia in omnibus creaturis mirabilia operatur : unde Dominus in Evangelio, Marc. ult. : *In nomine meo dæmonia ejicient*, etc. Secundo, est amabile. Act. iv : *Non est aliud nomen datum sub cœlo, in quo oporteat nos salvos fieri*. Salus autem est ab omnibus diligenda. Exemplum de beato Ignatio, qui tamen nomen Christi dilexit, quod cum Trajanus requireret ab eo ut nomen Christi negaret, respondit quod de ore ejus removeri non posset : et cum ille minaretur sibi caput abscin-

dere, et Christum de ejus ore remove, dixit : « Et si de ore absteris, nunquam tamen de corde eripere poteris : hoc enim nomen cordi meo inscriptum habeo, et ideo ab ejus invocatione cessare non valeo. » Quod audiens Trajanus, et probari cupiens, servi Dei, abscisso capite, cor ejus extrahi jussit, et inventum est habens nomen Christi in se scriptum litteris aureis. Posuerat enim super cor suum hoc nomen quasi signaculum. Tertio, est venerabile. Apost. Philip. II : *Ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, et infernorum*. Cœlestium, quantum ad Angelos et beatos : et terrestrium, quantum ad mundanos, qui hoc faciunt ex amore adipiscendæ gloriæ, vel timore fugiendæ pœnæ : et infernorum, quoad damnatos qui hoc faciunt ex timore. Quarto, inexplicabile, quia a narratione ejus deficiunt omnes linguæ : et ideo explicatur aliquando per creaturas, unde dicitur lapis ratione firmitatis. Matth. XVI : *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*. Item, ignis ratione purificationis, quia sicut ignis metalla purificat, ita Deus purificat corda peccatorum. Unde Deuteron. IV : *Deus tuus ignis consumens est*. Item, lux ratione illuminationis, quia sicut lux illuminat tenebras, ita nomen Dei illuminat tenebras mentis. Psalm. XVII : *Deus meus, illumina tenebras meas* : unde istud nomen petimus manifestari, ut cognoscatur et teneatur sanctum. Sanctum autem tripliciter dicitur. Sanctum enim idem est, quod firmum : unde omnes beati qui in cœlo sunt, sancti dicuntur, quia sunt æterna felicitate firmati. In mundo non possunt esse sancti, quia sunt continue mobiles. Aug. : « Defluxi, Domine, a te, et erravi nimis, devius factus sum a stabilitate tua. » Secundo, sanctum idem est quod non terrenum : unde sancti qui in cœlo sunt, nullum habent affectum terrenum : unde Apost. Phil. III : *Omnia arbitratus sum ut stercora*, etc. Per terram autem designantur peccatores. Primo, ratione germinis. Terra enim si non colitur, spinas et tribulos germinat, sic anima peccatoris nisi colatur per gratiam, non germinat nisi tribulos et punctiones peccatorum. Genes. III : *Spinās et tribulos germinabit tibi*. Secundo, ratione caliginis. Terra enim caliginosa est et opaca. Sic etiam peccator caliginosus et opacus est. Genes. I : *Tenebræ erant super faciem abyssi*. Tertio, ratione conditionis. Terra enim est elementum siccum, quod spargitur nisi contineatur ab aquæ humiditate, nam Deus posuit terram super aqua, juxta illud Psalm. XCIX : *Qui firmavit terram super aquas*, quia ex humiditate aquæ continetur ariditas, vel siccitas terræ, sic

peccator animam habet siccam et aridam, juxta illud Psam. cXLII : *Anima mea sicut terra sine aqua tibi*. Item, tertio dicitur sanctum, id est sanguine tinctum : unde sancti qui sunt in cœlo, sancti dicuntur, eo quod sunt sanguine tincti, juxta illud Apoc. VII : *Isti sunt qui venerunt ex magna tribulatione, et laverunt stolas suas in sanguine agni*. Item, Apoc. I : *Lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo*.

Secunda petitio.

Adveniat Regnum tuum. Sicut dictum est, Spiritus Sanctus facit nos recte amare, desiderare, et petere, et efficit in nobis primo timorem, per quem quærimus quod nomen Dei sanctificetur. Aliud donum, quod est donum pietatis, est proprie pietas, dulcis et devotus affectus ad patrem, et ad omnem hominem in miseria constitutum. Cum ergo Deus sit pater noster, ut patet, non solum debemus eum revereri, et timere sed etiam ad eum habere debemus dulcem et pium affectum. Hic autem affectus facit nos petere quod adveniat Regnum Dei. Tit. II : *Pie et juste vivamus in hoc sæculo, expectantes beatam spem, et adventum gloriæ magni Dei*. Posset autem quæri : Regnum Dei semper fuit, quare ergo petimus, quod veniat ? Et ideo dicendum est, quod hoc potest tripliciter intelligi. Primo, quia aliquando rex habet jus regni solum, seu dominii, et tamen nondum dominium ipsius regni est declaratum, quia nondum homines regni sunt ei subjecti. Tunc ergo apparebit primo ejus regnum, seu dominium, quando homines regni erunt sibi subjecti. Deus autem ex se et sua natura est Dominus omnium, et Christus secundum quod homo habet a Deo, quod sit Dominus omnium, Daniel. VII : *Dedit ei potestatem, et honorem, et regnum*. Oportet ergo quod sibi sint omnia subjecta : hoc autem nondum est, sed erit in finem. I Cor. XV : *Oportet illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus*. Et ideo petimus et dicimus : *Adveniat regnum tuum*, et hoc quantum ad tria, scilicet ut justii convertantur, peccatores puniantur, et mors destruat : nam homines dupliciter subjiciuntur Christo, aut voluntarii, aut inviti. Cum enim voluntas Dei sit ita efflcax, quod oporteat penitus illam compleri, et Deus velit quod omnia subjiciantur Christo, alterum duorum erit necessarium, ut scilicet aut homo faciat voluntatem Dei subjiciendo se mandatis ejus, et hoc facient justii : aut Deus faciet de omnibus voluntatem suam pu-

niendo eos, et hoc faciet peccatoribus et inimicis suis, et hoc erit in fine mundi, Psalm. cix : *Donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum*, ut ideo sanctis est datum quærere quod adveniat Regnum Dei, scilicet quod ipsi totaliter subjiciantur ei, sed peccatoribus est horribile, quia nihil aliud est quærere quod adveniat Regnum Dei, nisi quod de voluntate Dei subjiciantur pœnis. Amos v : *Væ desiderantibus diem Domini*. Sed et ex hoc destruitur mors, quæ est vitæ contraria, ideo dicitur, I Corinth. xv : *Novissime autem inimica destruetur mors*, et hoc erit in resurrectione. Philip. iii : *Reformabit corpus humilitatis nostræ*. Secundo, Regnum cœlorum dicitur gloria Paradisi, nec mirum : nam regnum nihil aliud dicitur nisi regimen. Ibi autem est optimum regimen, ubi nihil invenitur contra voluntatem Regentis. Voluntas autem Dei est salus hominum, quia vult omnes homines salvos fieri : et hoc potissime erit in Paradiso, ubi nihil erit saluti hominum repugnans. Matth. xiii : *Auferentur de regno ejus omnia scandala*. In mundo autem isto sunt multa contra salutem hominum. Cum ergo petimus : *Adveniat regnum tuum*, oramus ut simus participes regni cœlestis, et gloriæ Paradisi. Quod quidem regnum est valde desiderandum propter tria. Primo, propter summam justitiam quæ est in eo. Isa. vi : *Populus tuus omnes justi*. Hic enim mali sunt mixti bonis, sed ibi nullus malus erit, et nullus peccator. Item, propter perfectissimam libertatem. Hic enim non est libertas, quanquam omnes naturaliter desiderent eam : sed ibi erit omnimoda libertas contra omnem servitutem. Rom. viii : *Ipsa creatura liberabitur a corruptione*. Et non solum erunt ibi omnes liberi, sed erunt reges. Apoc. v : *Fecisti nos Deo nostro regnum*. Cujus ratio est, quia omnes erunt ejusdem voluntatis cum Deo, et Deus volet quidquid sancti volent, et sancti quidquid Deus voluerit : unde cum voluntate Dei fiet voluntas eorum, et ideo omnes regnabunt, quia omnium voluntas fiet, et Dominus erit corona omnium. Isa. xxviii : *In die illa erit Dominus exercituum corona gloriæ, et sertum exultationis residuo populi sui*. Item, propter mirabilem affluentiam. Isa. lxiv : *Oculus non vidit, Deus, absque te, quæ præparasti expectantibus te*. Psalm. cii : *Qui replet in bonis desiderium tuum*, etc. Et nota, quod homo inveniet omnia in solo Deo excellentius, et perfectius omni eo quod in mundo quæritur. Si delectationem quæris, summam invenies in Deo. Si divitias, ibi omnem sufficientiam invenies, propter quam sunt divitiæ, et sic de aliis. August. in Confessionib. : « Anima

cum fornicatur abs te, quærit extra te, quæ pura et limpida non invenit, nisi cum redit ad te. » Tertio modo quia aliquando in mundo isto regnat peccatum : et hoc est quando homo est ita dispositus, quod statim sequitur et prosequitur appetitum peccati. Apost. Rom. VI : *Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore* : sed debet Deus regnare in corde tuo. Isa LII : *Sion regnabit Deus tuus*. Et hoc est quando paratus es obedire Deo, et servare omnia mandata sua. Cum ergo petimus quod veniat regnum, oramus quod non regnet in nobis peccatum, sed ipse Deus. Per hanc autem petitionem, pervenimus ad beatitudinem, qua dicitur Matth. v : *Beati mites* : nam secundum primam expositionem, ex quo homo desiderat quod Deus sit Dominus omnium, non vindicat se de injuria sibi illata, sed reservat eam Deo. Nam si vindicares te, non quæreres quod adveniret regnum ejus. Secundum vero secundam expositionem, si tu expectas regnum ejus, id est, gloriam Paradisi, non debes curare si perdis res mundanas. Item, secundum tertiam expositionem, si tu petis quod Deus regnet in te, et Christus, cum ipse fuerit mitissimus, et tu debes esse mitis. Matth. XI : *Discite a me quia mitis sum*. Hebr. X : *Rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis*.

Tertia petitio.

Fiat voluntas tua sicut in Cælo et in Terra. Tertium donum quod efficit in nobis Spiritus Sanctus non solum efficit in bonis donum timoris, et donum pietatis, quæ est dulcis affectus ad Deum ut dictum est, sed etiam facit hominem sapientem : et hoc petebat David in Psalm. CXVIII, dicens : *Bonitatem et disciplinam et scientiam doce me*. Et hæc est scientia, quia homo bene vivit, quam docuit nos Spiritus Sanctus. Inter alia autem quæ faciunt ad scientiam, et sapientiam hominis potissima sapientia est, quod homo non innitatur sensui suo. Proverb. III : *Ne innitaris prudentiæ tuæ*. Nam illi qui præsumunt de sensu suo ita, quod non credunt aliis, sed tibi tantum, semper inveniuntur et judicantur stulti, Proverb. XXVI : *Vidisti hominem sapientem sibi videri, magis illo speciem habebit insipiens*. Quod autem homo non credat sensui suo, procedit ex humilitate : unde et locus humilitatis est sapientia, ut dicitur Prov. XI. Superbi autem sibi ipsis nimis credunt. Docet ergo hoc Spiritus Sanctus per donum scientiæ, ut scilicet non faciamus voluntatem nostram, sed voluntatem Dei. Et ideo

propter hoc donum petimus a Deo, ut fiat voluntas sua sicut in cœlo et in terra, et in hoc apparet donum scientiæ. Unde hoc modo dicitur Deo : *Fiat voluntas tua* : sicut si esset unus infirmus, et vellet aliquid a medico, non præcise vult, sed de voluntate medici ; alias si tantum de voluntate sua vellet, esset stultus. Sic nos a Deo nihil petere debemus, nisi quod fiat de nobis voluntas sua, id est, ut voluntas sua compleatur in nobis. Tunc enim est rectum cor hominis, quando concordat cum voluntate divina. Hoc Christus fecit, Joan. vi : *Descendi de cœlo, non ut faciam voluntatem meam, sed ejus qui misit me*. Christus enim secundum quod Deus, eandem voluntatem habet cum patre, sed secundum quod homo, habet aliam voluntatem a patre : et secundum hanc dicit se non facere voluntatem suam, sed patris, et ideo docet nos orare et petere : *Fiat voluntas tua*. Sed quid est quod dicitur ? Nonne in Psalm. cxiii, dicitur : *Omnia quæcumque voluit fecit* ? Si omnia facit quæ vult in cœlo et in terra, quid est hoc quod dicit, fiat voluntas tua sicut in cœlo et in terra ? Ad hoc sciendum est, quod Deus tria vult de nobis, et nos petimus quod hæc impleantur. Primum quidem quod Deus vult de nobis, est quod nos habeamus vitam æternam. Quicumque enim facit aliquid propter aliquem finem, vult de illa re illud, pro quo facit eam. Deus autem fecit hominem, sed non pro nihilo : quia sicut dicitur in Psalm. lxxxvii : *Numquid vane constituisti omnes filios hominum ?* Fecit ergo homines propter aliquid, sed non propter voluptates, quia et bruta habent eas, sed ut habeat vitam æternam. Vult ergo Dominus, ut homo habeat vitam æternam. Quando vero aliquid consequitur illud ad quod factum est, dicitur quod salvatur : quando vero non consequitur, dicitur quod res illa perditur. Deus autem fecit hominem propter vitam æternam. Cum ergo consequitur vitam æternam, salvatur : et hoc vult Dominus. Joan. vi : *Hæc est voluntas patris mei qui misit me, ut omnis qui videt filium, et credit in eum, habeat vitam æternam*. Hæc autem voluntas jam completa est in Angelis, et in sanctis qui sunt in patria, quia vident Deum et cognoscunt et fruuntur eo : sed nos desideramus quod sicut voluntas Dei completa est in beatis qui sunt in cœlis, ita compleatur in nobis qui sumus in terra. Et hoc petimus cum oramus, fiat voluntas tua in nobis qui sumus in terra, sicut in sanctis qui sunt in cœlo. Alia voluntas Dei de nobis est ut servemus mandata ejus. Quando enim aliquis desiderat aliquid, non solum vult illud quod desiderat, sed omnia per quæ venit ad illud : sicut me-

dicus ut consequatur sanitatem, vult etiam dietam, et medicinam, et hujusmodi. Deus autem vult ut habeamus vitam æternam. Matth. xix : *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata.* Vult ergo ut servemus mandata. Rom. xii : *Rationabile obsequium vestrum, ut probetis quæ sit voluntas Dei bona, beneplacens, et perfecta : bona, quia utilis.* Isa. xlviii : *Ego Dominus docens te utilia.* Beneplacens amanti, et si aliis non sit grata, amanti tamen est delectabilis. Psalm. xcvi : *Lux ortu est justo, et rectis corde lætitia : perfecta, quia honesta.* Matth. v : *Estote perfecti, sicut et pater vester cælestis perfectus est.* Sic ergo cum dicimus, fiat voluntas tua, oramus ut impleamus mandata Dei. Hæc autem voluntas Dei fit in justis, sed in peccatoribus nondum fit. Justi autem designantur per cælum, peccatores autem per terram. Petimus ergo ut fiat voluntas Dei ita in terra, id est, in peccatoribus, sicut in cælo, id est, in justis. Notandum autem quod ex modo loquendi datur nobis doctrina. Non enim dicit : fac, nec etiam faciamus : sed dicit, fiat voluntas tua, quia ad vitam æternam duo sunt necessaria, scilicet gratia Dei et voluntas hominis : et licet Deus fecerit hominem sine homine, non tamen justificat eum sine eo. Augustinus super Joan. « Qui creavit te sine te, non justificabit te sine te », quia vult quod homo cooperatur. Zach. i : *Convertimini ad me, et ego convertar ad vos.* Apostolus I Corinth. xv : *Gratia Dei sum id quod sum, et gratia ejus in me vacua non fuit.* Non ergo præsumas de te, sed confidas de gratia Dei : nec negligas, sed adhibeas studium tuum, et ideo non dicit, faciamus, ne videretur quod nihil faceret gratia Dei : nec dicit : fac, ne videretur quod nihil faceret voluntas et conatus noster : sed dicit : fiat per gratiam Dei adhibito studio et conatu nostro. Tertium quod vult Deus de nobis est, ut restituatur homo ad statum et dignitatem in qua creatus fuit primus homo, quæ tanta fuit ut spiritus et anima nullam repugnantiam sentiret a carne et sensualitate. Quamdiu enim anima subjecta fuit Deo, caro ita subjecta fuit spiritui ut nullam corruptionem mortis, seu infirmitatis, et aliarum passionum sentiret : sed ex quo spiritus et anima quæ erat media inter Deum et carnem, rebellavit Deo per peccatum, tunc corpus rebellavit animæ, et tunc mortem et infirmitates sentire cœpit, et continuam rebellionem sensualitatis ad spiritum. Rom. vii : *Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ,* et Gal. v : *Caro concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem.* Sic est continua pugna inter carnem et spiri-

tum, et homo continue deterioratur per peccatum. Est ergo voluntas Dei ut homo restituatur ad statum primum, ut scilicet nihil sit in carne contrarium spiritui. I Thessal. iv : *Hæc est voluntas Dei sanctificatio vestra*. Hæc autem voluntas Dei non potest impleri in vita ista, sed complebitur in resurrectione sanctorum, quando resurgent corpora glorificata, et erunt incorruptibilia et nobilissima. I Cor. xv : *Seminatur in ignobilitate, surget in gloria*. Est tamen voluntas Dei in justis quantum ad spiritum per justitiam et scientiam et vitam : et ideo cum dicimus, *fiat voluntas tua*, oramus ut etiam fiat in carne. Nam hoc modo per cælum accipimus spiritum, per terram carnem, ut sit sensus. Fiat voluntas tua ita in terra, id est, in carne nostra, sicut fit in cælo, id est, in spiritu nostro per justitiam. Per hanc autem petitionem pervenimus ad beatitudinem luctus, de qua Matth. v : *Beati qui lugent*, etc. et hoc secundum quamlibet trium expositionum. Nam secundum primam desideramus vitam æternam, unde pro ejus dilectione inducimur ad luctum. Psalm. cxix : *Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est*. Et hoc desiderium sanctorum est ita vehemens, quod propter hoc desiderant mortem, quæ secundum se fugienda est. II Corinthios v : *Audemus, et bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, et præsentem esse ad Deum*. Item, secundum secundam expositionem illi qui servant mandata sunt in luctu : quia licet sint dulcia animæ, tamen carni sunt amara, quæ continue maceratur. Psalm. : *Euntes ibant et flebant*, quantum ad carnem : *venientes autem venient cum exultatione*, quantum ad animam. Item, secundum tertiam expositionem ex pugna quæ continue est inter carnem et spiritum provenit luctus. Non enim potest fieri quin anima saucietur ad minus per venialia a carne, et ideo ut expietur, est in luctu. Psalm. vi : *Lavabo per singulas noctes*, id est, obscuritates peccati, *lectum meum*, id est, conscientiam meam. Et qui sic plorant perveniunt ad patriam, ad quam nos perducatur, etc.

Quarta petitio.

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Multoties accidit, quod aliquis ex magna scientia, et sapientia efficitur timidus : et ideo est ei necessaria fortitudo cordis, ne deficiat in necessitatibus. Isaïæ. xl : *Qui dat lasso virtutem, et his qui non sunt, fortitudinem et robur multiplicat*. Hanc autem fortitudinem Spi-

ritus Sanctus dat. Ezech. II : *Ingressus est in me spiritus, et statuit me super pedes meos.* Est autem hæc fortitudo quam Spiritus Sanctus dat, ut cor hominis non deficiat timore rerum necessarium, sed credat firmiter quod omnia quæ sunt ei necessaria, ministrentur sibi a Deo. Et ideo Spiritus Sanctus qui hanc fortitudinem dat, docet nos petere a Deo : *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie* : unde Spiritus fortitudinis dicitur. Sciendum est autem, quod in tribus præcedentibus petitionibus petuntur spiritualia, quæ hic inchoantur in hoc mundo, sed non perficiuntur, nisi in vita æterna. Cum enim petimus quod sanctificetur nomen Dei, petimus quod cognoscatur sanctitas Dei. Cum vero petimus quod adveniat regnum Dei, petimus quod simus participes vitæ æternæ. Cum autem oramus quod fiat voluntas Dei, petimus quod compleatur voluntas ejus in nobis. Quæ omnia et si inchoentur in hoc mundo, non tamen possunt haberi perfecte nisi in vita æterna : et ideo necessarium fuit aliqua petere necessaria, quæ perfecte possent haberi in vita præsentis : et inde est quod Spiritus Sanctus docuit petere necessaria in vita præsentis, quæ perfecte hic habentur. Simul etiam ut ostendat quod etiam temporalia providentur nobis a Deo, et hoc est quod dicit : *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie* : in quibus quidem verbis docuit nos vitare quinque peccata, quæ consueverunt contingere ex desiderio rerum temporalium. Primum peccatum est, quod homo, per immoderatum appetitum, petit ea quæ statum et conditionem ejus excedunt, non contentus his quæ decent eum : sicut si desiderat vestes, non vult eas ut miles, si est miles, sed sicut omnes : non ut clericus, si est clericus, sed sicut episcopus, et hoc vitium retrahit homines a spiritualibus, in quantum nimis inhæret eorum desiderium temporalibus. Hoc autem vitium docuit nos vitare Dominus, docens nos petere panem tantum, id est necessaria ad præsentem vitam secundum conditionem uniuscujusque, quæ omnia sub nomine panis intelliguntur : unde non docuit delicata petere, non diversa, non exquisita, sed panem sine quo vita hominis duci non potest, quia omnibus communis est. Ecclesiast. XXIX : *Initium vitæ hominis panis et aqua.* Apostolus I Timoth. VI : *Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus.* Secundum vitium est quod aliqui in acquisitione rerum temporalium alios molestant, et defraudant. Hoc vitium est adeo periculosum quod est difficile bona ablata restitui. Non enim dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum, secundum

Augustinum. Quod quidem vitium docuit nos vitare, docens nos petere panem nostrum, non alienum. Raptores enim non comedunt panem suum, sed alienum. Tertium est superflua sollicitudo. Aliqui enim sunt, qui nunquam sunt contenti de eo quod habent, sed semper plus volunt, quod quidem immoderatum est : quia desiderium debet moderari secundum necessitatem. Prov. xxx : *Divitias et paupertatem ne dederis mihi, sed tantum victui meo tribue necessaria*, etc. Et hoc monuit nos vitare dicens : *Panem nostrum quotidianum*, id est, unius diei, vel unius temporis. Quartum vitium est immoderata voracitas. Sunt enim aliqui, qui tantum volunt consumere uno die, quod sufficeret pluribus diebus, et isti petunt non panem quotidianum, sed decem dierum : et ex hoc quod nimis expendunt, contingit quod omnia consumunt. Prover. xxiii : *Vacantes potibus, et dantes symbola, consumentur*. Eccl. xix : *Operarius ebriosus non locupletabitur*. Quintum vitium est ingratitudo. Nam cum aliquis ex divitiis superbit, et non recognoscit a Deo ea quæ habet, hoc est valde malum : quia omnia quæ habemus sive spiritualia, sive temporalia a Deo sunt. I Paral. xxix : *Omnia tua sunt, quæ de manu tua accipimus*. Ideo ad removendum hoc vitium dicit : *Da nobis, et panem nostrum*, ut sciamus quod omnia nostra a Deo sunt. Sed de hoc habemus unum documentum : quia aliquando aliquis habet multas divitias, et ex eis nullam utilitatem consequitur, sed damnum spirituale et temporale. Nam aliqui propter divitias perierunt. Eccles. vi : *Est et aliud malum quod vidi sub sole, et quidem frequens apud homines. Vir cui dedit Deus divitias, et substantiam, et honorem, et nihil deest animæ suæ ex omnibus quæ desiderat, nec tribuit ei potestatem Deus ut comedat ex eo, sed homo extraneus vorabit illud*. Item, Eccles. v : *Divitiæ congregatæ in malum Domini sui*. Debemus ergo petere ut divitiæ nostræ sint nobis ad utilitatem, et hoc petimus cum dicimus : *Panem nostrum da nobis*, id est, fac divitias nobis utiles. Job. xx : *Panis ejus in utero illius vertetur in fel aspidum intrinsecus. Divitias quas devoravit, evomet : et de ventre illius extrahet eas Deus*. Aliud vitium est in rebus mundi, scilicet superflua sollicitudo. Nam aliqui sunt qui hodie sollicitantur de rebus temporalibus, quæ erunt usque ad unum annum. Et qui hoc habent nunquam quiescunt. Matth. vi : *Nolite solliciti esse dicentes : Quid manducabimus*, etc. Et ideo Dominus docet nos petere, quod hodie detur nobis panis noster id est ea quæ sunt nobis necessaria ad præsens tempus. Invenitur quidem alius du-

plex panis, scilicet sacramentalis, et panis verbi Dei. Petimus ergo panem nostrum sacramentalem, qui quotidie in Ecclesia conficitur, ut sicut illud accipimus in sacramento, ita detur nobis ad salutem. Joan. vi : *Ego sum panis vivus qui de cælo descendendi*. I Cor. xi : *Qui manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit*. Item alius panis est verbum Dei. Mat. iv : *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei*. Petimus ergo, ut nobis det panem id est verbum suum : ex hoc autem provenit homini beatitudo, quæ est fames justitiæ. Nam posquam spiritualia habentur, magis desiderantur, et ex hoc desiderio provenit fames, et ex fame satietas vitæ æternæ.

Quinta petitio.

Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Inveniuntur aliqui magnæ sapientiæ et fortitudinis : et quia nimis confidunt de virtute sua, non agunt sapienter quæ agunt, nec perducunt quod intendunt ad complementum. Prov. xx : *Cogitationes consiliis roborantur*. Sed notandum, quod Spiritus Sanctus qui dat fortitudinem, dat etiam consilium. Nam omne bonum consilium de salute hominum est a Spiritu Sancto. Tunc autem consilium est homini necessarium, quando est in tribulatione, sicut consilium medicorum cum aliquis infirmatur. Unde et homo cum spiritualiter infirmetur per peccatum, debet quærere consilium ut sanetur : consilium autem peccatori necessarium ostenditur, Daniel. iv, cum dicitur : *Consilium meum placeat tibi, rex. Peccata tua eleemosynis redime*. Optimum ergo consilium contra peccata est eleemosyna, et misericordia : et ideo Spiritus Sanctus docet peccatores petere et orare : *Dimitte nobis debita nostra*. Debemus autem Deo illud quod auferimus de jure suo : jus autem Dei est ut faciamus voluntatem suam præferendo eam voluntati nostræ. Auferimus ergo Deo jus suum, cum præferimus voluntatem nostram voluntati suæ, et hoc est peccatum ; peccata ergo sunt debita nostra. Est ergo consilium Spiritus Sancti, ut petamus a Deo veniam peccatorum : et ideo dicimus : *Dimitte nobis debita nostra*. Possumus autem in his verbis tria considerare. Primum est, quare fit hæc petitio : secundum, quomodo impleatur : tertium est, quid requiritur ex parte nostra ut impleatur. Circa primum sciendum, quod ex hac petitione possumus duo colligere, quæ necessaria sunt hominibus in vita ista. Unum

est, quod homo semper sit in timore et humilitate. Aliqui enim fuerunt ita præsumptuosi, qui dicerent, quod homo poterat vivere in mundo isto, ita quod ex se poterat vitare peccata. Sed hoc nulli datum est, nisi soli Christo, qui habuit spiritum non ad mensuram, et Beatæ Virgini, quæ fuit plena gratiæ, in qua nullum peccatum fuit, sicut dicit August. De qua scilicet Virgine, cum de peccatis agitur, nullam volo fieri mentionem. Sed de aliis sanctis nulli concessum est quin ad minus veniale peccatum incurreret. I Joan. I : *Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est* : et hoc etiam probatur per petitionem istam. Constat enim quod omnibus sanctis et hominibus convenit dicere : *Pater noster*, in quo dicitur : *Dimitte nobis debita nostra*, ergo omnes recognoscunt et confitentur se peccatores, vel debitores. Si ergo peccator es, debes timere et humiliari. Aliud est, quod semper vivamus in spe, quia licet simus peccatores, non debemus desperare, ne desperatio ducat nos ad maiora et diversa peccata, sicut dicit Apost. Eph. IV : *Qui desperantes semetipsos tradiderunt impuditiæ*, etc. Ergo multum est utile, quod semper speremus : quia quantumcumque homo sit peccator, debet sperare quod Deus, si perfecte contratur et convertatur, dimittet ei. Hæc autem spes firmatur in nobis cum petimus : *Dimitte nobis debita nostra*. Sed hanc spem abstulerunt Novatiani, qui dixerunt quod qui semel peccabant post baptismum, nunquam consequerentur misericordiam. Hoc autem non est verum, si verum dixit Christus dicendo : *Omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me*, Matth. XVIII. In quacumque ergo die petes, poteris consequi misericordiam, si roges cum pœnitentia peccati. Sic igitur ex hac petitione consurgit timor et spes, quia omnes peccatores contriti et confitentes misericordiam consequuntur, et ideo necessaria fuit hæc petitio. Circa secundum, sciendum est, quod in peccato sunt duo, scilicet culpa qua offenditur Deus, et pœna quæ debetur pro culpa : sed culpa remittitur in contritione, quæ est cum proposito confitendi et satisfaciendi. Psalm. XXXI : *Dixi : Confitebor adversum me iniquitatem meam Domino : et tu remisisti impietatem peccati mei*. Non est igitur desperandum, ex quo ad remissionem culpæ sufficit contritio cum proposito confitendi. Sed forte quis dicet : « Ex quo dimittitur peccatum in contritione, ad quid necessarius est sacerdos ? » Ad hoc dicendum est, quod Deus in contritione dimittit culpam, et pœna æterna commutatur in temporalem, sed

nihilominus manet adhuc obligatus ad pœnam temporalem : unde si decederet sine confessione, non contempta tamen sed præventa, iret ad purgatorium, cujus pœna, sicut dicit August. est maxima. Quando ergo confiteris, sacerdos absolvit te de hac pœna in clavium virtute, cui te subjeceris in confessione, et ideo dixit Christus Apostolis, Jo. xx : *Accipite Spiritum Sanctum ; quorum remiseritis peccata, remittuntur eis*, etc. Uude quando semel confitetur quis, dimittitur ei aliquid de pœna hujusmodi : et similiter quando iterum confitetur, et posset toties confiteri, quod tota sibi dimitteretur. Invenerunt autem successores Apostolorum alium modum remissionis hujus pœnæ, scilicet beneficia indulgentiarum, quæ existenti in caritate tantum valent, quantum sonant, et quantum pronunciantur. Quod autem Papa hoc possit, satis patet. Nam multi sancti multa bona fecerunt, et tamen isti non peccaverunt ad minus mortaliter, et hæc bona fecerunt in utilitatem Ecclesiæ. Similiter meritum Christi et Beatæ Virginis sunt sicut in thesauro, unde summus Pontifex, et illi quibus ipse committit, possunt hujusmodi merita ubi necesse est, dispensare. Sic ergo dimittuntur peccata non solum quantum ad culpam in contritione, sed etiam quantum ad pœnam in confessione, et per indulgentias. Circa tertium, sciendum quod ex parte nostra requiritur, ut nos dimittamus proximis nostris offensas factas nobis, unde dicitur : *Sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*, aliter Deus non dimitteret nobis. Eccles. xxviii : *Homo homini servat iram, et a Deo quærit medelam*? Luc. vi : *Dimittite, et dimittimini* : et ideo solummodo in ista petitione ponitur conditio cum dicitur : *Sicut et nos dimittimus*, etc. Si ergo non dimittis, non dimittetur tibi. Sed posses dicere : « Ego dicam præcedentia, scilicet dimitte nobis, sed illud, scilicet sicut et nos, etc. tacebo. » Ergo Christum decipere quæris? sed certe non decipis. Nam Christus qui hanc orationem fecit, bene recordatur ejus, unde non potest decipi, ergo si dicis ore, adimpleas corde. Sed quæritur utrum ille qui non proponit dimittere proximo suo, debeat dicere : *Sicut et nos dimittimus*, etc. Videtur quod non, quia mentitur. Dicendum, quod non mentitur, quia non orat in persona sua, sed Ecclesiæ, quæ non decipitur, et ideo ponitur ipsa petitio in plurali. Sed sciendum, quod duobus modis dimittitur. Unus est perfectorum, ut scilicet offensus requirat offendentem. P alm. xxxiii : *Inquire pacem*. Alius est communiter omnium, ad quem tenentur omnes, ut scilicet potenti veniam tribuat.

Eccles. xxviii : *Relinque proximo tuo nocenti te, et tunc deprecanti tibi peccata solventur.* Ex hoc sequitur alia beatitudo. Beati misericordes, misericordia enim facit nos misereri proximo nostro.

Sexta petitio.

Et ne nos inducas in tentationem. Sunt aliqui qui licet peccaverint, tamen desiderant veniam consequi de peccatis, unde et confitentur, et pœnitent, sed tamen non adhibent totum studium quod deberent, ut iterato in peccata non ruant. Quod quidem non est conveniens, ut scilicet ex una parte ploret quis peccata, dum pœnitet, ex alia unde ploret, accumulet dum peccat : et propter hoc dicitur Isa. i : *Lavamini, mundi estote,* etc. Et ideo sicut supradictum est, Christus in præcedenti docuit nos petere veniam peccatorum. In hac vero docet nos petere ut possimus vitare peccata, ut scilicet non inducamur in tentationem, per quam labamur in peccatis, cum dixit : *Et ne nos inducas,* etc. Circa quod tria quærentur. Primo, quid sit tentatio : secundo, qualiter homo tentatur, et a quo : tertio vero, quomodo liberatur in tentatione. Circa primum, sciendum est, quod tentare nihil aliud est quam experiri, seu probare, unde tentare hominem est probare virtutem ejus. Experitur autem, seu probatur virtus hominis dupliciter, secundum quod duo exigit hominis virtus. Unum pertinet ad bene operandum, scilicet quod bene operetur : aliud est, quod caveat a malo. Psalm. xxxiii : *Declina a malo, et fac bonum,* etc. Probatur ergo virtus hominis quandoque quantum ad hoc quod bene facit, quandoque vero quantum ad hoc quod cesset a malo. Quantum ad primum probatur homo utrum inveniatur promptus ad bonum, ut ad jejunandum, et hujusmodi. Tunc enim est virtus tua magna, quando promptus inveniris ad bonum : et hoc modo Deus probat aliquando hominem, non quod lateat eum virtus hominis, sed ut eam omnes cognoscant et detur omnibus in exemplum. Sic tentavit Deus Abraham, Genesis xxi, et Job. Et ideo Deus sæpe immittit tribulationes justis, ut dum patienter sustinent, appareat virtus eorum, et in virtute proficiant. Deuterón. xiii : *Tentat vos Dominus Deus vester, ut palam fiat utrum diligatis eum an non.* Sic ergo Deus tentat provocando ad bonum. Quantum ad secundum, probatur virtus hominis per inductionem ad malum : et si bene resistit, et non consentit, tunc virtus hominis magna est : si vero homo succumbit, tenta-

tioni, tunc virtus hominis nulla est. Hoc autem modo nullus tentatur a Deo, quia, sicut dicit Jac. I : *Deus intentator malorum est*, etc. Sed tentatur homo a propria carne, a diabolo, et a mundo. A carne dupliciter. Primo, quia caro instigat ad malum. Caro enim semper quærit delectationes suas, scilicet carnales, in quibus est sæpe peccatum. Qui enim immoratur delectationibus carnalibus, negligit spiritualia: Jac. I : *Unusquisque tentatur a concupiscentia sua*. Secundo, tentat caro retrahendo a bono. Nam spiritus quantum esset de se, semper delectaretur in spiritualibus bonis, sed caro aggravans impedit spiritum. Sap. IX : *Corpus quod corrumpitur, aggravat animam*. Rom. VII : *Condelector legi Dei secundum interiorem hominem : video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me in lege peccati, quæ est in membris meis*. Sed hæc tentatio, scilicet carnis, est valde gravis quia inimicus noster, scilicet caro, conjunctus est nobis : et sicut dicit Boetius, nulla pestis efficacior est ad nocendum, quam familiaris inimicus, et ideo contra eam vigilandum est. Matth. XXVI : *Vigilate et orate, ne intretis in tentationem*. Diabolus fortissime tentat. Nam postquam conculcatur caro, insurgit alius, scilicet diabolus, contra quem est nobis magna colluctatio. Apost. Ephes. VI : *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates*, etc. Unde et signanter dicitur tentator I Thessalo. III : *Ne forte tentaverit vos is qui tentat*, etc. In tentatione autem sua callidissime procedit. Ipse enim, sicut bonus dux exercitus, qui obsidet aliquod castrum, considerat infirma ejus quæ impugnare vult, et ex illa parte unde magis est homo debilis, tentat eum. Et ideo tentat de illis vitiis, ad quæ homines conculcata carne magis proni sunt, ut de ira, de superbia, et de aliis spiritualibus vitiis. I Pet. V : *Adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret*. Facit autem duo diabolus dum tentat, quia non statim proponit illi quem tentat, malum aliquod apparens, sed aliquid quod habeat speciem boni, ut saltem in ipso principio per illud removeat eum aliquantulum a proposito suo principali, quia postmodum facilius inducit ipsum ad peccandum, quando illum vel modicum avertit. Apost. II Corint. XI : *Ipse Satanas transfigurat se in angelum lucis*. Deinde postquam induxit eum ad peccandum, sic alligat eum, ut non permittat eum a peccatis resurgere. Job. XL : *Nervi testiculorum ejus perplexi sunt*. Sic ergo duo facit diabolus : quia decipit, et deceptum delinet in

peccato. Sed mundus dupliciter tentat. Primo, per nimium et immoderatum desiderium rerum temporalium. Apostolus I Timoth. VI : *Radix omnium malorum est cupiditas.* Secundo, per persecutores et tyrannos terrendo. Job. XXXVII : *Nos quoque involvitur tenebris.* II Tim. III : *Omnes qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur.* Matth. X : *Nolite timere eos qui occidunt corpus.* Sic ergo patet quid est tentatio, et qualiter homo liberatur. Circa quod sciendum est, quod Christus docet nos rogare non ut tentemur, sed ut non inducamur in tentationem. Nam si homo vincit tentationem, meretur coronam : et ideo dicitur Jacob. I : *Omne gaudium existimate fratres, cum in tentationes varias incideritis.* Eccles. II : *Fili, accedens ad servitutem Dei, præpara animam tuam ad tentationem.* Item, Jac. I : *Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ :* et ideo docet petere ut non inducamur in tentationem per consensum : I Corint. X : *Tentatio vos non apprehendat nisi humana.* Nam tentari humanum est, sed consentire diabolicum est. Sed numquid Deus inducit ad malum, quia dicit : *Et ne nos inducas in tentationem?* Dico quod Deus dicitur inducere ad malum permittendo, in quantum scilicet propter multa peccata subtrahit homini gratiam suam, qua sublata homo labitur in peccatum : et ideo cantamus in Psal. LXX : *Cum defecerit virtus mea, ne derelinquas me, Domine.* Regit autem hominem ne inducatur in tentationem per fervorem charitatis : quia quælibet charitas quantumcumque parvum parva, potest resistere cuilibet peccato. Cantic. VIII : *Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem.* Item, per lumen intellectus, quo instruit nos de agendis : quia, sicut dicit Philosophus, omnis peccans est ignorans. Psal. XXXI : *Intellectum tibi dabo, et instruam te.* Hoc autem petebat David, qui dicebat : *Illumina oculos meos ne unquam obdormiam in morte, ne quando dicat inimicus meus : Prævalui adversus eum.* Psalm. XII. Hoc autem habemus per donum intellectus. Et quia cum non assentimus tentationi, servamus cor mundum, de quo Marc. V : *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt :* ideo ex hoc pervenimus ad visionem Dei, ad quam nos perducatur.

Septima petitio.

Sed libera nos a malo. Supra docuit nos Dominus petere veniam peccatorum, et quomodo possumus vitare tentationes : hic vero

docet petere præservationem a malis, et hæc petitio est generalis contra omnia mala, scilicet peccata, infirmitates, et afflictiones, sicut dicit August. Sed quia de peccato et tentatione dictum est, dicendum est de aliis malis, scilicet adversitatibus et afflictionibus omnibus hujus mundi, a quibus Deus liberat quadrupliciter. Primo, ne superveniat afflictio, sed hoc raro contingit quoniam sancti in mundo isto affliguntur, quia ut dicitur II Timo. III : *Omnes qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur*. Sed tamen alicui Deus concedit aliquando, ut non affligatur a malo, quando scilicet cognoscit eum impotentem, et non posse resistere : sicut medicus infirmo debili non dat violentas medicinas. Apoc. III : *Ecce dedi coram te ostium apertum, quod nemo potest claudere, quia modicam habes virtutem*. In patria autem erit generale hoc, quia nullus affligetur ibi. Job. v : *In sex tribulationibus, scilicet præsentis vitæ, quæ per sex ætates distinguitur, liberabit te, in septima non tanget te malum*. Apoc. VII : *Non esurient, neque sitient amplius*. Secundo, liberat quando in afflictionibus consolatur, nam nisi Deus consolaretur, non posset homo subsistere. II Corin. I : *Supra modum gravati sumus, supra virtutem nostram*. II Corin. VII : *Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus*. Psalm. XCIII : *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo consolationes tuæ lætificaverunt animam meam*. Tertio, quia afflictis tot bona facit, quot tradunt mala oblivioni. Tob. III : *Post tempestatem tranquillum facis*. Sic ergo afflictiones, et tribulationes hujus mundi non sunt timendæ, quia facile tolerantur et propter consolationem admistam, et propter brevitatem. Apost. II Corin. IV : *Id quod in præsentem est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis, quia ex his pervenitur ad vitam æternam*. Quarto, quia tentatio et tribulatio convertitur in bonum, et ideo non dicit : Libera nos a tribulatione, sed a malo, quia tribulationes sunt sanctis ad coronam, et inde est quod gloriantur de tribulationibus. Apostol. Roman. v : *Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur*. Tob. III : *In tempore tribulationis peccata dimittis*. Liberat ergo Deus hominem a malo et tribulationibus, eas in bonum convertendo, quod est signum maximæ sapientiæ, quia sapientis est malum ordinare in bonum : et hoc fit per patientiam, quæ habetur in tribulationibus. Cæteræ vero virtutes bonis utuntur, sed patientia malis, et ideo in malis, id est in adversitatibus, est

necessaria. Proverb. XIX : *Doctrina viri per patientiam noscitur* : et ideo Spiritus Sanctus per donum sapientiæ facit nos petere, et per hoc pervenimus ad beatitudinem ad quam ordinat pax, quia per patientiam pacem habemus et in tempore prospero, et adverso : et ideo pacifici dicuntur filii Dei, quia sunt similes Deo, quia sicut Deo nihil nocere potest, ita nec eis, quia nec prospera, nec adversa : et ideo beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur. Amen, est confirmatio universalis omnium petitionum.

Compendiosa expositio totius orationis :

Pater noster. Ut in summa exponatur, sciendum est quod in oratione Dominica continentur omnia quæ desiderantur, et omnia quæ fugiuntur. Inter omnia autem desiderabilia illud plus desideratur, quod plus amatur, et hoc est Deus : et ideo primo petis gloriam Dei cum dicis : *Sanctificetur nomen tuum.* A Deo autem desideranda sunt tria quæ pertinent ad te. Primum est, quod pervenias ad vitam æternam, et hoc petis cum dicis : *Adveniat regnum tuum.* Secundum est, quod facias voluntatem Dei et justitiam, et hoc petis cum dicis : *Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra.* Tertium est, ut habeas necessaria ad vitam, et hoc petis cum dicis : *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie* : et de his tribus dicit Dominus, Matth. vi : *Primum quærite regnum Dei,* quantum ad primum : et *justitiam ejus,* quantum ad secundum : et *hæc omnia adjicientur vobis,* quantum ad tertium. Illa autem quæ vitanda sunt, et fugienda, sunt illa quæ contrariantur bono. Bonum autem quod primo desiderabile est, est quadruplex, ut dictum est. Et primum est gloria Dei, et huic nullum malum est contrarium. Job. xxxv : *Si peccaveris, quid ei nocebis? si juste egeris, quid donabis ei?* Nam et de malo in quantum punit, et de bono in quantum remunerat, resultat gloria Dei. Secundum bonum est vita æterna, et huic contrariatur peccatum, quia per peccatum perditur : et ideo ad hoc removendum dicimus : *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus,* etc. Tertium bonum est justitia, et bona opera, et huic contrariatur tentatio, quia tentationes impediunt nos a bono operando : et ad hoc removendum petimus : *Et ne nos inducas in tentationem.* Quartum bonum sunt bona necessaria, et huic contrariantur adversitates et tribulationes : ad hoc removendum petimus : *Sed libera nos a malo. Amen.*

Explicit expositio orationis Dominicæ secundum S. Thomam de Aquino, ordinis prædicatorum.

IX
EXPOSITIO SUPER
SALUTATIONE ANGELICA

SCILICET

AVE MARIA

(Edit. Rom. Opusculum VIII.)

Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum. In salutatione ista continentur tria. Unam partem fecit angelus, scilicet *Ave gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus*. Aliam partem fecit Elisabeth, mater Joannis Baptistæ, scilicet : *Benedictus fructus ventris tui*. Tertiam partem addidit Ecclesia, scilicet *Maria*. Nam angelus non dixit : *Ave Maria*, sed *Ave gratia plena*. Et hoc nomen, scilicet *Maria*, secundum suam interpretationem convenit dictis Angeli, sicut patebit. Est ergo circa primum considerandum, quod antiquitus erat valde magnum, quod Angeli apparent hominibus : vel quod homines facerent eis reverentiam, habebant pro maxima laude. Unde et ad laudem Abrahæ scribitur quod recepit Angelos hospitio, quod exhibuit eis reverentiam. Quod autem angelus faceret homini reverentiam, nunquam fuit auditum, nisi postquam salutavit Beatam Virginem reverenter dicens, *Ave*. Quod autem antiquitus non reverebatur hominem angelus, sed homo angelum, ratio est : quia angelus erat major homine, et hoc quantum ad tria. Primo, quantum ad dignitatem : ratio est. Nam angelus est naturæ spiritualis. Psalm. cxxx : *Qui facit angelos suos spiritus*, etc. Homo vero est naturæ corruptibilis. Unde dicebat Abraham : *Loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis et cinis*. Non ergo erat decens, ut spiritualis et incorruptibilis creatura reverentiam exhiberet corruptibili, scilicet homini. Secundo, quantum ad familiaritatem ad Deum. Nam angelus est Deo familiaris, utpote assistens. Daniel. vii : *Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei*. Homo vero est quasi extraneus et elongatus a Deo per peccatum. Psal. lvi : *Elongavi fugiens*. Ideo conveniens est, ut homo reve-

reatur angelum, utpote propinquum et familiarem regis. Tertio, præminebat propter plenitudinem splendoris gratiæ divinæ. Angeli enim participant ipsum lumen divinum in summa plenitudine. Job xxv : *Numquid est numerus militum ejus, et super quem non surget lumen ejus?* Et ideo semper apparet cum lumine. Sed homines, et si aliquid participant de ipso lumine gratiæ, parum tamen et in obscuritate quadam. Non ergo decens erat, ut homini reverentiam exhiberet, quousque aliquis inveniretur in humana natura, qui in his tribus designandum, quod in his tribus excedebat eum, voluit ei angelus reverentiam exhibere, unde dixit : *Ave*. Unde Beata Virgo excessit angelos in iis tribus, et primo in plenitudine gratiæ, quæ magis est in Beata Virgine, quam in aliquo angelo, et ideo ad insinuandum hoc angelus ei reverentiam exhibuit, dicens : *Gratia plena*, quasi diceret : Ideo exhibeo reverentiam, quia me excellis in plenitudine gratiæ. Dicitur autem Beata Virgo plena gratia quantum ad tria. Primo, quantum ad animam, in qua habuit omnem plenitudinem gratiæ. Nam gratia Dei datur ad duo, scilicet ad bonum operandum, et ad vitandum malum, et quantum ad ista duo perfectissimam gratiam habuit Beata Virgo. Nam ipsa omne peccatum vitavit magis quam aliquis sanctus post Christum. Peccatum enim aut est originale, et de isto fuit mundata in utero : aut mortale, aut veniale, et de istis libera fuit. Unde Canticorum iv : *Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te*. Aug. in lib. de natura et gratia : « Excepta Sancta Virgine Maria, si omnes Sancti et Sanctæ cum hic viverent, interrogati fuissent, utrum sine peccato essent, omnes una voce clamassent : *Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est*. Excepta, inquam, hac sancta Virgine, de qua propter honorem Domini cum de peccato agitur, nullam prorsus volo quæstionem habere. » Scimus enim, quod ei plus gratiæ collatum fuerit ad peccatum ex omni parte vincendum, quæ illum concipere et parere meruit, quem constat nullum habuisse peccatum. Sed Christus excellit Beatam Virginem in hoc, quod sine originali conceptus et natus est ; Beata autem Virgo in originali est concepta, sed non nata. Ipsa etiam omnium virtutum opera exercuit, alii autem Sancti specialia quædam, quia alius fuit humilis, alius castus, alius misericors : et ideo ipsi dantur in exemplum specialium virtutum, sicut Beatus Nicolaus in exemplum misericordiæ, etc. Sed Beata Virgo in exemplum omnium virtutum : quia in ea reperis

exemplum humilitatis. Luc. 1 : *Ecce ancilla. Et post : Respexit humilitatem ancillæ suæ.* Castitatis, *quoniam virum non cognosco,* et omnium virtutum, ut satis patet. Sic ergo plena est gratia Beata Virgo et quantum ad boni operationem, et quantum ad mali vitiationem. Secundo, plena fuit gratia quantum ad redundantiam animæ ad carnem, vel corpus. Nam magnum est in sanctis habere tantum de gratia, quod sanctificet animam : sed anima beatæ Virginis ita fuit plena, quod ex ea refudit gratiam in carnem, ut de ipsa conciperet filium Dei : et ideo dicit Hugo de S. Victore : « Quia in corde ejus amor Spiritus Sancti singulariter ardebat, ideo in carne ejus mirabilia faciebat, in tantum quod de ea nasceretur Deus et homo. » Lucæ 1 : *Quod enim nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei.* Tertio, quantum ad refusionem in omnes homines. Magnum enim est in quolibet sancto, quando habet tantum de gratia, quod sufficit ad salutem multorum : sed quando haberet tantum, quod sufficeret ad salutem omnium hominum de mundo, hoc esset maximum, et hoc est in Christo, et in Beata Virgine. Nam in omni periculo potes salutem obtinere ab ipsa Virgine gloriosa. Unde Canticorum iv : *Mille clypei, id est remedia contra pericula, pendent, etc.* Item, in omni opere virtutis potes eam habere in auditorium, et ideo dicit ipsa, Ecclesiastici. xxiv : *In me omnis spes vitæ et virtutis.* Sic ergo plena est gratia, et excedit angelos in plenitudine gratiæ : et propter hoc convenienter vocatur Maria, quæ interpretatur : illuminata in se. Unde Isa. LVIII : *Implebit splendoribus animam tuam :* et illuminatrix in alios, quantum ad totum mundum, et ideo assimilatur soli, et lunæ. Secundo, excellit angelos in familiaritate divina, et ideo hoc designans angelus, dixit : *Dominus tecum,* quasi dicat : Ideo exhibeo tibi reverentiam, quia tu familiarior es Deo quam ego, nam dominus est tecum. Dominus, inquit, pater cum eodem filio, quod nullus angelus, nec aliqua creatura habuit. Luc. 1 : *Quod enim nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei.* Deus filius in utero. Isa. XII : *Exulta, et lauda, habitatio Sion, quia magnus in medio tui sanctus Israel.* Aliter est ergo Dominus cum Beata Virgine, quam cum angelo ; quia cum ea, ut filius, cum angelo, ut Dominus. Dominus Spiritus Sanctus, sicut in templo, unde dicitur : *Templum Domini, sacrum Spiritus Sancti, quia concepit ex Spiritu Sancto.* Luc. 1 : *Spiritus Sanctus superveniet in te :* sic ergo familiarior cum Deo est Beata Virgo, quam angelus : quia cum ipsa Dominus Pater,

Dominus Filius, Dominus Spiritus Sanctus, scilicet tota Trinitas. Unde cantatur de ea : « Totius Trinitatis nobile triclinium. » Hoc autem verbum. *Dominus tecum*, est nobilius verbum quod sibi dici possit. Merito ergo angelus reveretur Beatam Virginem, quia mater Domini, et ideo domina est. Unde convenit ei hoc nomen Maria, quod Syra lingua, interpretatur : Domina. Tertio excedit angelos quantum ad puritatem, quia Beata Virgo non solum erat pura in se, sed etiam procuravit puritatem aliis. Ipsa enim purissima fuit et quantum ad culpam, quia ipsa Virgo nec mortale, nec veniale peccatum incurrit. Item, quantum ad pœnam. Tres enim maledictiones datæ sunt hominibus propter peccatum. Prima data est mulieri, scilicet quod cum corruptione conciperet, cum gravamine portaret, et in dolore pareret. Sed ad hoc immunis fuit Beata Virgo, quia sine corruptione concepit, in solatio portavit, et in gaudio peperit Salvatorem. Isa. xxxv : *Germinans germinabit exultabunda, et laudans*. Secunda data est homini, scilicet quod in sudore vultus vesceretur pane suo. Ab hac immunis fuit Beata Virgo, quia, ut dicit Apost. I Corin. vii : *Virgines solutæ sunt a cura hujus mundi, et soli Deo vacant*. Tertia fuit communis viris et mulieribus, scilicet ut in pulverem revertentur. Et ab hac immunis fuit Beata Virgo, quia cum corpore assumpta est in cœlum. Credimus enim quod post mortem resuscitata fuerit, et portata in cœlum. Psal. cxxxı : *Surge Domine in requiem tuam tu, et arca sanctificationis tuæ*. Sic ergo immunis fuit ab omni maledictione : et ideo benedicta in mulieribus, quia ipsa sola maledictionem sustulit, et benedictionem portavit, et janua paradisi aperuit : et ideo convenit ei nomen Maria, quæ interpretatur : Stella maris : quia sicut per stellam maris navigantes diriguntur ad portum, ita Christiani diriguntur per Mariam ad gloriam.

Benedictus fructus ventris tui. Peccator aliquando quærit in aliquo quod non potest consequi, sed consequitur illud justus. Prov. xiii : *Custoditur justo substantia peccatoris*. Sic Eva quæsit fructum, et in illo non invenit omnia quæ desideravit : Beata autem Virgo in fructu suo invenit omnia quæ desideravit Eva. Nam Eva in fructu suo tria desideravit. Primo id quod falso promisit ei diabolus, scilicet quod essent sicut dii, scientes bonum et malum : *Eritis*, inquit ille mendax, *sicut dii*, sicut dicitur Gen. iii. Et mentitus est, quia mendax est et pater ejus. Nam Eva propter esum fructus non est facta similis Deo, sed dissimilis,

quia peccando recessit a Deo salutari suo, unde et expulsa est de paradiso. Sed hoc invenit Beata Virgo, et omnes Christiani in fructu ventris sui, quia per Christum conjungimur et assimilamur Deo, I Joan. III : *Cum apparuerit, similes ei erimus*, etc. Secundo, in fructu suo Eva desideravit delectationem, quia bonus ad edendum : sed non invenit, quia statim cognovit se nudam, et habuit dolorem : sed in fructu Virginis suavitatem invenimus, et salutem. Joan. VI : *Qui manducat meam carnem, habet vitam æternam*. Tertio, fructus Evæ erat pulcher aspectu : sed pulchrior fructus Virginis, in quem desiderant angeli prospicere. Psalm. XLIV : *Speciosus forma præ filiis hominum* : et hoc est quia est splendor paternæ gloriæ. Non ergo potuit invenire Eva in fructu suo, quod nec quilibet peccator in peccatis. Et ideo quæ desideramus quæramus in fructu Virginis. Est autem hic fructus benedictus a Deo, quia sic replevit eum omni gratia, quod pervenit ad nos exhibendo ei reverentiā. Ephe. I : *Benedictus Deus et pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spiritali in Christo*. Ab angelis. Apocalypsis VII : *Benedictio, et claritas, et sapientia, et gratiarum actio, honor, et virtus, et fortitudo Deo nostro*. Ab hominibus : Apost. Philip. II : *Omnis lingua confiteatur*, etc. Psalm. CVII : *Benedictus qui venit in nomine domini*. Sic ergo et Virgo benedicta : sed et magis benedictus fructus ejus.

*Explicit Opusculum octavum, vel expositio Salutationis Angelicæ
secundum S. Thomam de Aquino ordinis prædicatorum*

occasionem mortis ex litteris accipiunt aliqui dupliciter. Uno modo, in quantum ex littera sacra accipiunt occasionem erroris, et hoc commune est tam litteræ veteris testamenti, quam novi. Unde et Petrus dicit II Canonicæ ultimo cap. quod in epistolis Pauli sunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti et instabiles depravant, sicut et cæteras Scripturas ad suam damnationem. Alio modo, in quantum ex præceptis in littera sacræ Scripturæ contentis sumitur occasio male vivendi, dum per prohibitionem concupiscentia augetur, et gratia adjuvans non confertur : et sic littera veteris testamenti dicitur mortalis, non autem littera novi.

CAPUT XXXII.

Quomodo intelligitur quod sola definitio Nicæni concilii est unica, et vera possessio fidelium.

Item dubium est de hoc quod dicit Athanas. in eadem Epist. quod sola paterna definitio Nicæni concilii enuntiata a spiritu et non littera, est unica et vera possessio orthodoxorum. Posset enim aliquis intelligere, quod definitio dicti concilii auctoritate præferatur litteræ veteris, vel novi testamenti, quod est omnino falsum. Intelligendum est autem, quod per dictum concilium verus intellectus ex sacra Scriptura est acceptus, quem soli catholici habent, licet littera sacræ Scripturæ sit communis catholicis, et hæreticis, et Judæis.

His igitur expositis, ostendendum est quomodo ex auctoritatibus in prædicto libello contentis, vera fides docetur, et contra errores defenditur. Considerandum siquidem est, quod in hoc apparuit Filius Dei, ut dissolvantur opera diaboli, ut dicitur I. Joan. III, unde et diabolus versa vice ad hoc totum suum conatum apposuit et apponit, ut ea quæ sunt Christi dissolvat : quod quidem primo per tyrannos facere tentavit, Christi ministros corporaliter occidentes : sed postmodum per hæreticos, per quos spiritualiter plurimos interfecit. Unde, si quis diligenter inspiciat hæreticorum errores, ad hoc principaliter videntur tendere, ut Christi derogent dignitati. Derogavit namque Arius dignitati Christi, dum Filium Dei coessentialem Patri esse negavit, eum asserens creaturam. Derogavit etiam Macedonius, qui dum Spiritum sanctum creaturam esse dixit, Filio subtraxit auctoritatem spirandi divinam personam. Derogavit et Manichæus, qui dum visibilia a malo Deo creata esse asseruit, per Filium omnia

esse creata negavit. Dissolvit etiam quæ sunt Christi Nestorius, qui dum aliam personam esse Filii hominis, aliam Filii Dei docuit, Christum esse aliquid unum negavit. Dissolvit et Eutyches, qui dum ex duabus naturis, divina scilicet et humana, in Christi incarnatione unam conficere voluit, utramque subtraxit. Quod enim ex duobus conficitur, neutrum eorum veraciter dici potest. Dissolvit et Pelagius, qui dicens gratia nos non indigere ad capessendam salutem, adventum Filii Dei in carnem frustravit. Gratia enim et veritas per Jesum Christum facta est, Joan. i. Derogavit etiam Christo Jovinianus, qui dum virgines in conjugio viventibus æquavit, dignitati Christi detraxit, quia eum natum ex Virgine confitemur. Derogavit et Vigilantius, qui dum paupertatem pro Christo susceptam impugnavit, perfectioni, quam Christus servavit et docuit, contradixit : unde non immerito dicitur I Joan. iv : *Omnis spiritus qui solvit Jesum, ex Deo non est, et hic est Antichristus*. Sic ergo et in hoc tempore aliqui esse dicuntur, qui solvere Christum tentant, ejus dignitatem, quantum in ipsis est, minuentes. Dum enim dicunt Spiritum sanctum a Filio non procedere, ejus dignitatem minuunt, quia simul cum Patre est Spiritus sancti spirator. Dum vero unum caput Ecclesiæ esse negant, sanctam scilicet Romanam Ecclesiam, manifeste unitatem corporis mystici dissolvunt. Non enim potest esse unum corpus, si non fuerit unum caput : neque una congregatio, si non fuerit unus rector. Unde Joan. x, dicitur : *Fiet unum ovile, et unus pastor*. Dum vero Sacramentum Altaris ex azimis posse confici negant, manifeste ipsi Christo repugnant, quem prima die azimorum, quando nihil fermentatum secundum legem debeat in Judæorum domibus inveniri, Evangelistæ tradunt hoc Sacramentum instituisse. Videntur etiam puritati ipsius sacramentalis corporis Christi derogare, ad quam Apostolus fideles exhortatur dicens I ad Corinth. v : *quod non est epulandum in fermento malitiæ et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis*. Hujus etiam Sacramenti virtutem minuunt, dum purgatorium negant, quod in Ecclesia communiter pro vivis et mortuis consecratur, cum, purgatorio sublato, in mortuis nullam efficaciam possit habere. Non enim prodest iis qui sunt in inferno, ubi nulla est redemptio, neque illis qui sunt in gloria, qui suffragiis nostris non egent. Quomodo igitur ex præmissis auctoritatibus errores hujusmodi confutentur, breviter ostendam, incipiens prius a processione Spiritus sancti.

Quod Spiritus sanctus est spiritus Filii.

Ad ostendendum autem quod Spiritus sanctus a patre procedat et filio, primo sumendum est, quod etiam ab ipsis errantibus negari non potest, cum expresse auctoritate sacræ Scripturæ probetur, quod scilicet Spiritus sanctus sit spiritus Filii. Dicitur enim ad Gal. iv : *Quoniam autem, est is Filii Dei, misit Deus spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem Abba, Pater.* Et Rom. viii : *Si quis spiritum Christi non habet, hic non est ejus.* Et Act. xvi : *Cum venissent Misiā, tentabant ire in Bythiniam, et non permisit eos spiritus Jesu.* Dicitur etiam I Corinth. ii : *Nos autem sensum Christi habemus, quod de Spiritu sancto necesse est intelligi, ut patet per ea quæ ab Apostolo præmittuntur.* Nominatur etiam Spiritus sanctus, spiritus veritatis, Jo. xv, ubi dicitur : *Cum venerit Paraclitus, quem mittam vobis a patre, spiritum veritatis.* Dicitur et spiritus vitæ, Rom. viii. Lex spiritus vitæ in Christo Jesu, unde cum Filius de se dicat Joan. xiv : *Ego sum via, veritas, et vita,* concludunt Doctores Græcorum, quod sit spiritus Christi, quod similiter astruunt ex hoc quod habetur in Psalm : *Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Nam os Patris Filius dicitur, sicut et Verbum. Sed ne aliquis possit dicere, quod alius sit spiritus qui a Patre procedit, et alius qui est Filii, ostenditur ex Scripturis, quod idem spiritus, scilicet sit Patris et Filii. Nam Joan. xv : *Simul dicitur spiritus veritatis, et qui a Patre procedit* et Roman. octavo cap. post dixerat : *Si spiritus Dei habitat in vobis,* statim subjungit : *Si quis spiritum Christi non habet, ut ostendat eundem esse spiritum Patris et Filii :* unde Basilius dicit contra Eunomium postquam prædicta verba Apostoli induxerat : « Ecce in Patre, et Filio, et spiritu Patris et Filii, unum spiritum vidit », scilicet Apostolus. Et Theodoretus dicit super epist. ad Rom. exponens idem verbum Apostoli : « Communis est Patris et Filii Spiritus sanctus. » Quærendum est ergo, quomodo Spiritus sanctus sit spiritus Filii, vel spiritus Christi. Potest autem aliquis dicere, quod sit spiritus Christi quasi in homine Christo plenarie inhabitans, secundum illud Luc. iv : *Jesus plenus Spiritu sancto regressus est a Jordane, de cujus plenitudine nos omnes accepimus,* ut dicitur Joan. i. Hæc autem responsio sustineri non potest, ut scilicet hac tantum ratione Spiritus sanctus spiritus Christi di-

catur. Invenitur enim a Doctoribus Græcorum, quod Spiritus sanctus sit naturalis spiritus Filii. Dicit enim Atha. in sermone tertio Nicæni concilii : « Sicut in Christo vivit nostra natura deifice, et ipse in ea regnat : ita et nos in suo naturali spiritu simus, vivamus et regnemus. » Idem in ep. ad Serapionem : « Accepistis spiritum adoptionis, » id est, naturalem spiritum de natura Filii naturalis, et Cyrillus dicit super Joan : « Existit siquidem Filius in proprio genitore, habens in seipsum gignentem se. » Et sic Patris spiritus veraciter et naturaliter Filii videtur et est spiritus. Spiritus autem non est naturalis Christo secundum humanitatem, quia non pertinet ad naturam humanitatis, sed gratis a Deo in natura humanitatis effunditur. Non ergo potest propter hoc dici spiritus Filii, quia Christum excellenter replevit secundum humanitatem. Item Athanasius dicit in sermone de Incarnatione Verbi, quod ipse Christus mittebat spiritum e sursum sicut Deus Filius, et ipse deorsum accipiebat spiritum ut homo. Ex ipso ergo in ipsum habitat de deitate ejus et humanitate ejusdem. Non solum ergo Spiritus sanctus est spiritus Christi, quia humanitatem ejus replevit, sed magis, quia est ex divinitate ipsius. Potest autem aliquis dicere, quod Spiritus sanctus est Filii secundum deitatem, sicut a Filio Dei datus et missus, non autem sicut a Filio personaliter et æternaliter existens. Sed hoc etiam stare non potest. Dicit enim Cyrillus super Joannem : « Proprius est Spiritus sanctus Dei Patris, sed non est minus ipsius Dei Filii, non tanquam alius, et alius spiritus. » Idem dicit in exhortatorio sermone ad Theodosium Imperatorem : « Spiritus sanctus, sicut est proprius Patris a quo procedit, sic et in veritate est ipsius Filii. » Si ergo Patris est, non solum quia ab ipso temporaliter datur, et mittitur, sed etiam quia ab ipso æternaliter existit, eadem etiam ratione, et Filii erit, quasi ab eo æternaliter existens. Item Cyrillus dicit super Joan. : « Veracissimus fructus essentiae ipsius Filii existit Spiritus sanctus. » Est ergo Filii quasi a Filio essentiam habens. Patet ergo, quod ex hoc quod Spiritum sanctum, spiritum Christi confitentur, necesse est quod ulterius discant eum esse a Filio ab æterno.

Quod Filius mittit Spiritum sanctum.

Similiter autem patet ex auctoritate sacræ Scripturæ, quod Filius mittit Spiritum sanctum. Dicitur enim Joan. xv cap. :

Cum venerit paraclitus, quem ego mittam vobis, etc. et xvi : Si enim non abiero, paraclitus non veniet ad vos : si autem abiero, mittam eum ad vos. Habetur etiam ex auctoritate Scripturæ, quod Pater dat Spiritum sanctum : Joan. xiv : *Ego rogabo Patrem, et alium paraclitum dabit vobis.* Sed quod et Filius det eundem Spiritum sanctum, dicitur Joan. xx quod *post resurrectionem Dominus discipulis insufflavit, et dixit eis : Accipite Spiritum sanctum,* quod et Athanas. confitetur in sermone Nicæni concilii, dicens ex persona Filii : « Quomodo erunt consummati ipsi, nisi ego Verbum tuum consummem, id est perfectum assumam, et perficiam in me hominem, et eis mihi æqualem per omnia mihi cooperantem donem Spiritum sanctum? » Et idem in epistola ad Serapionem : « Hunc Spiritum sanctum a Filio te recepisse credo, o sancte Sacerdos. » Dicit autem idem Athanas. in eadem epistola : « Hic est ordo naturæ divinæ a Patre, et Filio, ut qui a nullo est, a nullo mittatur; et qui est ab alio, in nomine suo non veniat, sed in nomine illius a quo existit. » Ita et Spiritus sanctus qui a se non est, a se venire non debuit, sed in nomine illius a quo est, et a quo habet, ut hypostasi sit Deus, quemadmodum de eo dicit Filius : *Paraclitus Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo.* Patet ergo, quod ex hoc quod Spiritus sanctus mittitur a Filio, sequitur quod a Filio existat æternaliter, et ab eo habeat, quod sit Deus. Item, Niceta dicit super Joannem : « Non alia proprietate Pater mittit spiritum, qua proprietate non mittat Filius : vel aliqua alia proprietate Filius mittit Spiritum sanctum, qua non mittit et Pater. » Ex quo patet, quod eadem proprietate et ratione Pater et Filius mittunt Spiritum sanctum. Si ergo Pater mittit Spiritum sanctum quasi ab ipso æternaliter existentem, et similiter Filius Spiritum sanctum mittet quasi de se æternaliter existentem. Item Athanas. dicit in sermone Nicæni concilii ex persona Filii loquens : « Sicut me perfectum genuisti Deum, et perfectum me fecisti assumere hominem, sic ex te, et ex mea essentia, da eis perfectum Spiritum sanctum. » Idem dicit in epistola ad Serapionem : « Sicut in Filio Dei nostra sibi unita manet natura, quam de nobis assumpsit : ita et ipse manet in nobis per suum spiritum coessentialem sibi, quem de sua essentia essentialiter spirat, et donat nobis. » Idem dicit in sermone de incarnatione verbi, quod datus est Spiritus sanctus Discipulis de plenitudine Deitatis. Item Niceta super Joannem dicit : « Filius Spiritum sanctum de se dat, ut Pater. » Ex quibus omnibus ac-

cipitur, quod non solum sic dicitur spiritus a Filio dari, vel mitti, in quantum donum gratiæ per quod Spiritus sanctus nos inhabitat est a Filio, sed in quantum ipse Spiritus sanctus est a Filio. Impossibile est enim quod donum gratiæ, cum sit quoddam creatum, sit ex essentia Filii, sed Spiritus sanctus coessentialis est Filio, quare de essentia Filii dari potest, vel mitti. Item, a nullo potest dari, nisi quod ejus est. Spiritus ergo sanctus datur ab eo cujus est, sicut habetur I Joannis iv : *In hoc cognoscimus, quoniam in eo manemus, et ipse in nobis, quia de spiritu suo dedit nobis.* Si ergo Filius mittit, vel dat Spiritum sanctum, oportet quod sit spiritus ejus. Ex hoc autem quod est spiritus ejus, sequitur quod ab eo sit æternaliter, ut ostensum est. Ex hoc ergo quod Filius mittit, vel dat Spiritum sanctum, sequitur quod ab eo similiter æternaliter existat.

Quod Spiritus sanctus accipit de eo quod est Filii.

Uterius autem ex auctoritate sacræ Scripturæ habetur, quod Spiritus sanctus accipiat de eo quod est Filii. Dicitur enim Joan. xv : *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis.* Potest autem aliquis dicere, quod licet Spiritus sanctus accipiat id quod est Filii, non tamen accipit a Filio. Accipit enim essentiam Patris a Patre, quæ quidem essentia est etiam Filii. Et pro tanto dicit Filius quod de meo accipiet, quod videtur innui ex consequentibus Domini verbis : subdit enim, quasi se exponens : *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt, propterea dixi vobis, quia de meo accipiet* : sed ex hac Domini expositione de necessitate concluditur quod Spiritus sanctus a Filio accipiat. Si enim omnia quæ sunt Patris, sunt etiam Filii, oportet quod auctoritas Patris secundum quam est principium Spiritus sancti, sit etiam Filii. Sicut ergo Spiritus sanctus accipit de eo quod est Patris a Patre, ita accipit de eo quod est Filii a Filio : hinc est quod Athanasius dicit in epistola ad Serapionem : « De sua propria essentia Spiritum sanctum existentem Deum de se essentialiter suis Apostolis, et suæ sponsæ Ecclesiæ demonstrando Christus affirmavit, sic dicens : *De meo accipiet*, id est, de mea essentia habet ut sit Deus ; sic a me habet esse et loqui. » Item Athanas. in sermone Nicæni concilii : « Spiritus sanctus quidquid habet, habet a Verbo Dei ». Et in epistola ad Serapionem dicit : « Spiritus sanctus est coessentialis Filio, a quo habet omnia quæcumque habet. » Item

in eadem epistola : « Filius ait : *Ille*, scilicet Spiritus sanctus, *me clarificabit*, id est, in se meam, ut habet a me, Deitatem, me gloriosum Deum demonstrabit : *sicut et ego glorifico Patrem meum*, id est, sicut in me ab ipso ejus habeo Deitatem ». Et Basilius contra Eunomium dicit : « Denominatio a Patre transit in Filium, ut de Deo Patre sit Deus Filius, ex domino dominus, ex omnipotente omnipotens, ex sapiente sapientia, ex summo loquente Verbum, ex virtute virtus ; verus Filius dominationes Patris habet in se ». Ita etiam et Spiritus sanctus est Dominus et Deus, omnipotens, sapiens, virtus ; naturaliter sumens habet a Domino Deo Patre et Filio, a quo est, et datur. Patet autem quod per hoc quod Filius habet Deitatem, et quidquid habet a Patre, æternaliter est a Patre. Spiritus ergo sanctus, æternaliter a Patre et Filio sicut ab eis accipiens Deitatem, et quidquid habet.

Quod Filius operatur per Spiritum sanctum.

Habetur et ex auctoritate sacræ Scripturæ, quod Filius operetur in Spiritu sancto, vel per Spiritum sanctum. Dicit enim Apostolus Rom. xv : *Non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non efficit Christus in obedientiam genitum verbo et factis, in virtute signorum et prodigiorum, in virtute Spiritus sancti*. Et I Corinth. II. dicitur : *Nobis revelavit Deus per spiritum suum : est autem spiritus Patris et Filii*. Pater ergo et Filius per Spiritum sanctum revelando operantur. Hinc est quod Athanas. dicit in epistola ad Serapionem : « Filius Dei illuminando nos præveniens, et justificando in fide corroborans, et Scripturas reserando donis suæ sapientiæ nos replens, non in alieno et non suo spiritu dona concedit, remittens peccata, et charismatibus nos imbuens, sed potius in suo proprio Spiritu sancto. » Cyrillus etiam dicit in sermone dogmatum Dei, quod « Filius proprium habet in se essentialiter Spiritum sanctum, et ex se naturaliter missum, in quo operatur divina miracula, tanquam in propria et vera sua virtute. » Ex hoc autem quod Filius operatur per Spiritum sanctum, de necessitate concluditur quod Spiritus sanctus sit a Filio. Potest enim dici aliquis per aliquod operari dupliciter. Uno modo ex eo, quod id per quod operatur, est sibi principium et causa operandi sive efficiens et movens, sicut dicitur balivus operari per Regem : sive causa formalis, sicut dicitur homo per artem operari. Alio modo ita, quod id per quod operatur, sit causa operato, et non ope-

ranti, sicut cum dicitur Rex operari per balivum, et artifex operari per instrumentum. Et tunc oportet quod e contrario, operans sit principium operandi ei per quod operatur, sicut rex balivo, et artifex instrumento. Cum autem dicitur Filius per Spiritum sanctum operari, non potest intelligi quod Spiritus sanctus sit principium operandi Filio, quia Filius a Spiritu sancto non accipit. Relinquitur ergo quod Filius sit principium operandi Spiritui sancto, quod quidem esse non potest, nisi per hoc quod dat ei virtutem operativam. Non autem dat ei tanquam prius non habenti, sic enim daret ei tanquam indigenti, et sequeretur quod Spiritus sanctus esset Filio minor. Relinquitur ergo quod ab æterno ei dederit, nec est aliud virtus operativa Spiritus sancti, quam ejus essentia, cum Spiritus sanctus sit simplex, sicut et Pater. Relinquitur ergo quod ab æterno Filius Essentiam divinam Spiritui sancto dederit. Et hoc expresse ostendit Athanas. in Epistola ad Serapionem, dicens : « Sicut Pater per Filium, et in Filio a se deoriginato naturaliter operatur, et non e converso : ita et Filius in Spiritu sancto a se deoriginato naturaliter operatur tanquam in sua propria virtute, et non e converso. »

Quod Spiritus sanctus sit imago Filii.

Habetur etiam ex auctoritate sacræ Scripturæ, quod Spiritus sanctus sit imago Filii secundum expositionem Doctorum Græcorum, ut supra habitum est, qui hoc quod dicitur Rom. viii : *Quos præscivit conformes fieri imaginis Filii*, etc. et iterum I Corinth. xv : *Sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cælestis*, exponunt per imaginem Filii, Spiritum sanctum esse dicentes. Hinc est quod Athanas. dicit in ep. ad Serapionem ex persona Filii Dei loquens : « Accipite ipsam imaginem meam, Spiritum sanctum scientiæ. » Et Greg. Cæsariensis. dicit : « Spiritus sanctus est imago Filii ; sequitur quod Spiritus sanctus sit a Filio. Posset autem aliquis dicere, quod est imago Filii, in quantum assimilatur Filio secundum aliquem effectum quem facit, sicut et Filius, vel quia est a Patre sicut et Filius : sed hoc excluditur per auctoritates Sanctorum, qui Spiritum sanctum naturalem imaginem Filii esse dicunt. Non enim potest dici imago naturalis Filii Spiritus sanctus, nisi in quantum secundum naturam Filio similatur, accipiens a Filio naturam. Semper enim oportet quod forma imaginis proveniat a forma ejus cujus est imago. Hinc est quod

Athanas. in prædicta epist. dicit : « Quemadmodum consubstantiavit se Deus Ecclesiæ formam ejus in se assumens, ita ipsam eandem sua imagine naturali, scilicet Spiritu sancto de sua essentia naturaliter existente deifice et superabunde insignivit, » et Cyrillus dicit in libr. Thesaurorum : « Qui accipit Filii imaginem naturalem, hoc est Spiritum sanctum, habet veraciter per ipsum spiritum eundem Filium et Filii Patrem. Quomodo ergo connumerabitur creaturis Spiritus sanctus, cum sit naturalis et incommutabilis imago Filii Dei. » Item Basilius dicit contra Eunomium : « Naturalis Filii imago est spiramen ejus spiritus. »

Quod est character Filii.

Secundum vero eandem rationem dicunt prædicti Doctores, quod Spiritus sanctus sit character Filii. Dicit enim Athanas. in præfata epistola, quod « Filius Spiritum sanctum tanquam characterem et suam imaginem ad reformandam Ecclesiam et sibi deifice conformandam transfundendo impressit, » et Basilius dicit in libr. contra Arium et Sabellium : « Sicut Filius acquisivit nos Patri, ex Patre idem ipse; sic et spiritus acquirit nos Filio per fidem, imprimens nobis characterem Filii in baptisate, a quo Filio existit, et ejus spiritus, et character prædicatur verus. »

Item quod est sigillum Filii.

Similiter etiam dicunt, quod Spiritus sanctus sit sigillum Filii. Dicit enim Athanas. in prædicta epistola : « Equidem Spiritus sanctus est unctio, et sigillum impressivum imaginis in se habitæ, in quo spiritu vere tanquam in suo sigillo, id est, imagine suæ naturæ consignat et characterizat imprimendó ipsam suam imaginem Deus verbum Ecclesiæ sponsæ suæ » et infra : « Christus in suo proprio spiritu ungit et superungit, et eo tanquam suo sigillo continente ipsius essentiam, se imprimit Ecclesiæ suæ sponsæ. » Chrysost. et dicit super epist. ad Ro. : « Si spiritus est character et sigillum Christi, qui non habet sigillum et characterem Christi, hic non est ipsius Christi. » Constat autem quod character et sigillum derivantur ab eo cujus sunt. Unde per auctoritates Doctorum dictorum aperte ostenditur, quod Spiritus sanctus a Filio derivatur. Horum autem Doctorum auctoritates etiam ex auctoritate sacre Scripturæ confirmantur. Dicitur enim

II Cor. 1 : « Unxit nos Deus, et signavit nos, et dedit pignus spiritus in cordibus nostris. » Quod quidem de Patre et Filio intelligi oportet, cum uterque Spiritum sanctum det, ut ostensum est, et ad Ephes. 1, 13 : *In quo, scilicet Christo, credentes, signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ.*

Item quod Spiritus sanctus est a Patre per Filium.

Traditur etiam a prædictis Græcorum Doctoribus, quod Spiritus sanctus est a Patre per Filium. Dicit enim Cyril. in lib. The-saurorum : « Deus Pater per manum suam propriam, id est suam sapientiam et potentiam, cuncta produxit in esse in uno suo vero et vivifico atque deifico coessentiali sibi spiritu, quem de se essentialiter per eundem Filium naturaliter coæternum spiravit » ; et Basil. dicit : « Non est Filius Filii Spiritus, quia est ex Deo, scilicet Patre per Filium », et idem dicit contra Eunomium : « Si ex verbo tuo (o qui inimicaris veritati) ex proprio intellectu tuo spiritum producis, aerem per verbum verberans, unde ejusdem essentiæ Spiritum sanctum a Patre per verbum unigenitum dubitas provenire ? » et infra : « Ex Patre se ipsum Filius nominat Verbum, et ex Patre per se Verbum Spiritum nobis indubitanter affirmavit. » Ex hoc autem ostenditur de necessitate, quod Spiritus sanctus sit a Filio. Dictum est enim supra quod cum dicitur aliquis per aliquid operari, oportet quod sit principium operandi ipsi operanti, vel saltem sit principium operationis ex parte ejus ad quod terminatur operatio. Filius autem non potest esse principium spirandi Patri, unde si Pater per Filium Spiritum sanctum spirat, de necessitate sequitur, quod Filius sit principium Spiritus sancti. Idem autem habetur ex eo quod Greg. Nyssenensis dicit : « Spiritum sanctum ex Patre esse mediante Filio tenemus. » Sic enim dicitur Spiritus sanctus esse a Patre mediante Filio, sicut et a Patre per Filium in quantum Pater est principium Filii, et Filius principium Spiritus sancti.

Quod Spiritus sanctus sit a Filio.

Sed jam accedere oportet ad ponendum auctoritates Doctorum Græcorum, ex quibus habetur expresse, quod Spiritus sanctus sit a Filio. Dicit enim Athanas. in epist. ad Serapionem : « Christus

de suo spiritu dixit : Non loquetur a semetipso, sed quæcumque audiet loquetur, id est, non est ut sit imprincipiatus spiritus, quod est solius Patris : sed maxime et proprie est ab ipso Filio, a quo et accipit ut sit Deus essentialiter, ab eo etiam audit quæ et loquitur. » Basil. dicit contra Arium et Sabellium : « Quomodo adoptat in Filio Spiritus sanctus, si alienus est a Patre et Filio? Quomodo inhabitat extraneus in illis quos Christus redimit, si non est a Christo? »

Quod simul est a Patre et Filio.

Ne autem aliquis dicat aliter esse Spiritum sanctum a Patre, et aliter a Filio, simul ab utroque a prædictis Doctoribus esse asseritur. Dicit enim Epiphanius in lib. de Trinitate : « Deus ex Deo Patre et Filio est Spiritus sanctus. »

Quod est ab utroque ab æterno.

Si vero dicat aliquis, quod Spiritus sanctus esse a Patre et Filio dicitur, tanquam ab eis temporaliter datus et missus, et non ab æterno ab eis existens, per sequentia ostenditur esse falsum. Dicit enim idem Epiphanius in lib. de Vestibus pellicinis Adæ et Evæ : « Sicut dicit Christus, Spiritus veritatis qui a Patre procedit, » ita et « de meo accipiet. » Ecce ex ambobus duorum semper spiritus existit. Idem dicit in sermone de Incarnatione Verbi : « Pater siquidem erat semper, et Filius erat semper, et Spiritus sanctus a Patre et Filio erat semper. Est ergo æternaliter ab utroque. »

Quod Spiritus sanctus sit Persona de Personis.

Item ex auctoritatibus prædictorum Doctorum habetur, quod Spiritus sanctus sit persona de personis Patris et Filii. Dicit enim Athanas. in sermone Nicæni concilii : « Damnat mater Ecclesia hic congregata, adinventores hujus hæreseos, » scilicet Ariarum, « et Spiritum sanctum increatum, Deum verum, hypostasim de Patris et Filii hypostasibus, eisdem coessentialem confitetur, » et Epiphanius dicit in lib. Anchorali : « Spiritus sanctus in se hypostasis vera non alia a Patre et Filio essentia, nec aliena, sed ejusdem essentiæ veraciter existens : hypostasis vero per se ex hypostasibus Patris et Filii. » Non ergo solum est a Patre et Filio

secundum donum gratiæ, in quo datur, vel mittitur, sed ratione suæ personæ. Est ergo a Patre et Filio ab æterno.

Item quod sit ex Essentia Patris et Filii.

Item ex auctoritatibus prædictorum habetur, quod sit ex essentia Patris et Filii. Dicit enim Athan. in sermone Nicæni concilii : « In Spiritu sancto omnium peccatorum, et omnis blasphemiae fit remissio, qui, ut dictum est, de essentia existens Patris et Filii, eorum habet virtutem, cuncta per omnia cum eisdem et disposens, et creans. » Item in ep. ad Serapionem dicit : « Christus de sua et Patris communi essentia sempiternaliter existens Spiritum sanctum spiravit, » et infra : « Christus in suo proprio Spiritu sancto de sua, ut supra dictum est, usia existente, omnia nobis condonat, » et in eadem epist. : « Ab una et eadem Deitate Patris et Filii de Filio existens Spiritus sanctus, unus et Filius. »

Item quod sit naturaliter a Filio.

Item habetur, quod sit naturaliter a Filio. Dicit enim Cyrillus : « Quis est vita ? Ille, equidem qui dixit Christus : Ego sum via, veritas, et vita, tanquam in ipso veraciter et de ipso naturalis spiritus ejus existens spiritualem legem ponit. » Ex quibus omnibus habetur, quod Spiritus sanctus non tantum est a Filio sicut temporaliter datus, vel missus, sed sicut ab æterno ab eo procedens, utpote essentiam et naturam ab ipso accipiens. Hoc etiam haberi potest ex ipso modo loquendi : quia prædicti Doctores non solum dicunt, quod Spiritus factus est a Filio, quod posset referri ad temporalem missionem, sed etiam quod a Filio existit, quod non potest referri nisi ad æternam processione : existit enim unum quodque, secundum quod in se est. Dicit enim Cyrillus Hierosolymitanus Patriarcha : « Spiritus sanctus a Patre procedit, et ex Deitate Patris et Filii existit. » Basilius etiam dicit contra Eunomium : « Spiritus sanctus a Filio habet existere, et ab ipso accipere et annuntiare nobis. »

Item quod Filius spirat Spiritum sanctum.

Uterius autem habetur ex auctoritatibus prædictorum expresse, quod Filius spirat Spiritum sanctum. Dicit enim Athanasius in epistola ad Serapionem : « Filius de Patre genitus de sua

immensa essentia non extra se, sed intra se, immensum Deum spirat Spiritum sanctum. » Item Cyrillus dicit in exhortatorio sermone ad Theodosium Imperatorem : « Salvator de seipso producit spiritum, et spirat, sicut et ipse Pater. »

Quod hoc quod spirat, ex sua proprietate habet Filius.

Ne autem aliquis dicat, quod Filius non proprie spirat Spiritum sanctum, nominatur a prædictis Doctoribus Filius Spiritus sancti spirator, tanquam sit ex sua proprietate habens quod Spiritum sanctum spiret. Dicit enim Athanasius in epistola ad Serapionem : « Hæretici ipsum Filium spiratorem veri spiritus paracliti blasphemant, et negant, » et in eadem epistola : « Qui blasphematur in spiritum spiratum, blasphematur equidem in spiratorem ejus, id est, in ipsum Filium, et per Filium blasphematur in genitorem ejus, » Item Basilius dicit contra Eunomium : « Filium Spiritus sancti spiratorem et datorem sine aliquo dubio credimus. »

Quod eadem ratione spiratur a Patre et Filio.

Ut autem ostendatur, quod simul et eadem spiratione Spiritus sanctus a Patre spiratur et a Filio, dicit Athanas. in prædicta epist. ad Serapionem : quod Filius est conspirans Patri, sic inquit : « Deus Pater per Deum verbum, non tanquam per organum, quod absit, sed per coessentialem suæ essentiæ vere viventi conspirantem vivum et deificum spiramen spirat, Deum plenum et beatum, Spiritum sanctum.

Quod est æternaliter a Filio spiratus.

Ne quis autem dicat, quod spiratio ad processionem pertinet temporalem, exprimunt prædicti Doctores, quod Spiritus sanctus sit æternaliter a Filio spiratus. Dicit enim Athanasius in sermone Nicæni concilii ex persona Filii loquens : « Ut credat mundus a me essentialiter spiritum paraclitum, et æternaliter spiratum. » Item Cyrillus in lib. Thesaurorum : « Spiritum sanctum a Christo æternaliter et essentialiter credimus et confitemur spiratum existere Deum. »

Quod de essentia Filii spiratur Spiritus sanctus.

Ad hoc etiam facit quod in eisdem auctoritatibus continetur, quod de essentia Filii spiratur Spiritus sanctus. Dicit enim Athanasius

nasius in sermone Nicæni concilii : « De essentia ipsius Verbi adoramus spiramen, spiritum coæternaliter spiratum Deum » et in eodem : « Deus ex sua essentia spiravit Spiritum sanctum » et in epistola ad Serapionem : « Hæretici a Filio sunt exhæredati, quia ab ejus essentia essentialiter Deum spiratum non recipiunt, Spiritum sanctum, » et in eadem quasi exponens quod dicit ex sua essentia, id est, ex se sua essentia, sic dicit : « Filius natus a Patre in se Patris naturam tenens equidem nomen non paternitatis, sed communicabilitatis cum ordine naturæ servavit, ut ex se sua essentia non filium gignitive, sed spiritum sibi per omnia æqualem Deum et coæternum spiraret; » et hoc quidem multoties ex verbis ejus habetur. Ex quo patet, quod cum dicitur Spiritus sanctus spiratus esse a Filio, non potest referri ad processionem temporalem tantum, sed ad æternam secundum quam Spiritus sanctus a filio essentiam divinam accepit.

Quod Spiritus sanctus emanat a Filio.

Habetur etiam ex auctoritatibus eorundem doctorum processio Spiritus sancti a Filio sub verbo emanationis. Dicit enim Athanasius in prædicta epistola ad Serapionem : « A verbo vivente spiritus vivus emanans, et a forti virtus indeficiens desuper effunditur ecclesiæ. » Item Theodoretus super Epistol. ad Ephes. . « Spiritus sanctus de sursum emanat a Christo, et sine invidia datur omnibus accipientibus. »

Quod Spiritus sanctus perfluit a Filio, et quod ab æterno.

Utuntur autem prædicti Doctores ad processionem Spiritus sancti a Filio ostendendam, verbo profluxus. Dicit enim Athanasius in sermone Nicæni concilii ex persona Christi loquens : « Mitto Apostolos in mundum non in virtute hominis, sed in virtute Spiritus sancti ex mea usia profluentis. » Et in eodem sermone : « Si non ita credendum est de Spiritu sancto et prædicandum, quod sit veritas Patris et Filii, coessentialis utrique, de essentia eorum profluens, quomodo in divino symbolo salutiferi baptismatis salvator Deus Filius sibi et Patri cooperanti salutem nostram connumeraret ? » Et in epistola ad Serapionem dicit : « Spiritus sanctus coessentialem Patri Filium, cujus ipse erat spiritus, et eidem coessentialis, ipse tanquam de essentia ejus profluens Deus, per patres Nicænos credi et prædicari fecit ; » et

Cyrillus dicit in lib. Thesaurorum : « Quando Spiritus sanctus in nobis effunditur, configuratos demonstrat nos Deo : profuit enim a Patre et Filio. » Ex quo etiam habetur, quod Spiritus sanctus ab æterno est a Filio tanquam ab ipso essentiam habens.

Item quod Filius deoriginat Spiritum sanctum.

Ex auctoritatibus eorumdem etiam habetur, quod Filius deoriginat Spiritum sanctum. Dicit enim Athanasius in sermone Nicæni concilii, quod ipse Filius ex se naturaliter et coessentialiter ut est Deus, deoriginat spirando spiritum. Et in epistola ad Serapionem dicit, quod Filius in spiritu a se deoriginato naturaliter operatur tanquam in sua propria virtute, quod non videtur convenienter ad temporalem processionem posse trahi. Nam ab illo deoriginatur aliquis, a quo habet suum esse. Deoriginare enim est originem alicui dare.

Quod Filius est auctor Spiritus sancti.

Habetur etiam a prædictis Doctoribus quod Filius sit auctor Spiritus sancti. Dicit enim Athanasius in epistola ad Serapionem : « Apostolus quæ in eo operatur spiritus et efficit, Filio auctori ejus attribuit : sicut et filius quæ ipse facit opera, suo auctori Deo Patri attribuit. » Auctoritas autem in divinis Personis unius ad alteram non est, nisi secundum quod æternaliter una est ab alia. Est ergo Spiritus sanctus æternaliter a Filio.

Item quod Filius est principium Spiritus sancti.

Habetur etiam in prædictis auctoritatibus, quod Filius sit principium Spiritus sancti. Dicit enim Gregor. Nazianzenus in sermone concilii Constantinopolitani : « Necessarium est credere sanctam Trinitatem, Patrem scilicet sine principio, Filium vero principium a Patre principio, Spiritum autem sanctum cum principio Filio unum Deum esse per omnia. » Pater autem per hoc est principium Filii, quod Filius est ab eo æternaliter. Spiritus ergo sanctus æternaliter est a Filio.

Item quod Filius sit fons Spiritus sancti.

Habetur etiam ex auctoritatibus eorum, quod Filius sit fons Spiritus sancti. Dicit enim Athanasius in sermone Nicæni concilii :

« Sic spiritus est in Filio, sicut fluvius est in fonte : et Filius est in Patre, sicut splendor in sole gloriæ per naturam : sic per gratiam Spiritus sancti electi sunt in Patre et Filio. » Et in epistola ad Serapionem dicit : « Est equidem Filius apud Patrem fons et lux, cujus fontis et lucis Spiritus sanctus est verus fluvius et splendor æternæ gloriæ. » Et in eadem epistola dicit : « Non enim Spiritus sanctus operatur in Deo Christo Verbo, suo scilicet naturali fonte, » et infra : « Filius et fons Spiritus sancti utrumque in se continet, Patrem scilicet et Spiritum, quorum ipse medium ordinem tenet. » Et idem Athanasius in sermone de incarnatione Verbi, dicit : « David psallit dicens : *Quoniam apud te est fons vitæ* : quoniam equidem apud Patrem Filius est fons Spiritus sancti. » Ex quo etiam habetur, quod Filius sit principium Spiritus sancti, sicut a se æternaliter existentis.

*Conclusio ex omnibus, quod Spiritus sanctus
procedit a Filio.*

Volunt autem quidam adversarii veritatis post tot testimonia, veræ fidei confessioni resistere dicentes, quod Spiritus sanctus, quamvis probetur esse, existere, spirari, emanare, et profluere a Filio, non tamen est concedendum, quod a Filio procedat. Hoc enim in nulla præmissarum auctoritatum continetur : neque etiam in auctoritate sacræ Scripturæ, quæ Spiritum sanctum a Patre dicit procedere, Patri in hoc Filium non adjungens, cum dicitur Joan. v : *Cum venerit paraclitus quem ego mittam vobis a Patre, spiritum veritatis qui a Patre procedit*. Ostendendum est ergo quod ex præmissis de necessitate sequitur, quod Spiritus sanctus procedat a Filio. Verbum enim processionis inter omnia quæ ad originem pertinent, magis invenitur esse commune, et minus modum originis determinare. Quidquid enim quocunque modo est ab aliquo, secundum consuetum modum loquendi ab ipso procedere dicimus, sive sit ab eo naturaliter, sicut Petrus dicitur a suo patre processisse : seu emanasse, sicut spiramen procedit a spirante : seu effluxisse, sicut fluvius procedit a fonte : sive artificialiter, sicut domus procedit ab artifice : seu localiter tantum, sicut sponsus dicitur de thalamo procedens. Non autem quidquid est ab alio quocunque modo, potest dici spirari, vel generari, vel fluere, vel mitti : et propter hoc, verbum processionis etiam origini divinarum personarum est maxime accommodum : quia,

sicut supra dictum est, divina per communia melius quam per specialia designantur. Ex quocunque ergo eorum quæ sunt ostensa, scilicet quod Spiritus sanctus existit a Filio, vel fluit, vel spiratur, vel emanat, de necessitate concluditur, quod Spiritus sanctus a Filio procedat.

Quod idem est in divinis personis profluere et procedere.

Item Cyrillus in expositione Nicæni symboli dicit : « Coessentialis est spiritus Patri et Filio, et profluit, hoc est, procedit tanquam a fonte ex Deo et patre. » Ex quo habetur, quod idem est in divinis personis profluere et procedere. Spiritus autem sanctus profluit a Filio, ut supra ostensum est, ergo a filio procedit. Hoc autem magis confirmatur ex hoc, quod in epistola Nestorio directa dicit, quod Christus est veritas, et Spiritus sanctus profluit ab eo sicut ex Deo patre. Si ergo idem est ipsum profluere a Patre quod procedere, etiam per hoc quod a Filio profluit, ostenditur ab eodem procedens. Item Greg. Nazianzenus in serm. de Epiphania : « Spiritus sanctus unde est, inde procedit. » Est autem a Filio, sicut probatum est : a Filio ergo procedit. Item Cyrillus dicit super Johelam : « Spiritus sanctus est proprius ipsius Christi, et in ipso, et ex ipso, quemadmodum et ab ipso intelligitur Deo, et Patre, » et Maximus Monachus in sermone de candelabro et septem lucernis : « Spiritus sanctus quemadmodum per naturam existit a Deo Patre secundum essentiam veraciter tanquam ex Patre per Filium procedat Deus, intelligitur autem, et est ex Patre sicut ab ipso procedens. » Item Athanasius dicit in epistola ad Serapionem : « Quemadmodum Filius se habet ad Patrem ordine naturæ, ita et Spiritus sanctus se habet ad Filium, » et in eadem epistola dicit ex persona Filii loquens : « Eundem ordinem, et eandem naturam habet Spiritus ad me Filium, ut sit Deus de Deo, quem ordinem, et quam naturam habeo ego ad Patrem, ut sim Deus de Deo. » Item Basilius contra Eunomium : « Sicut Filius se habet ad Patrem, eodem modo Spiritus sanctus se habet ad Filium. » Filius autem hoc modo se habet ad Patrem, sicut ab eo procedens. Dicit enim Filius Joan. viii : *Ego ex Deo processi, et veni*; ergo et Spiritus sanctus procedit ex Filio. Sed et verbo ipso processioneis utilis Epiphanius in lib. de Trinit. dicens : « Secundum quem modum nemo novit Patrem nisi Filius, neque Filium novit quis, nisi Pater, sic audeo dicere, neque Spiritum

sanctum novit quis nisi Pater et Filius a quo accipit, et a quo procedit, » et Athanasius in Symbolo dicit : « Spiritus sanctus a Patre et Filio, non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens. »

Quod ad ostendendam processionem Spiritus sancti, eisdem rationibus utantur Græci, et Latini Doctores.

Considerandum est etiam, quod eisdem rationibus utuntur Doctores Græcorum ad ostendendam processionem Spiritus sancti a filio, quibus et utuntur Latini Doctores. Argumentatur enim Anselmus in lib. de Processione Spiritus sancti ad ostendendam processionem Spiritus sancti, ex hoc quod Pater et Filius sunt unius essentialitæ. Ex quo sequitur, quod Pater et Filius non differant ab invicem nisi in hoc, quod hic est Pater, ille Filius. Habere autem Spiritum sanctum ex se procedentem non pertinet ad rationem paternitatis, neque ad rationem filiationis. Non enim ex hoc Pater dicitur Pater, quia Spiritus sanctus ab eo procedit. Neque filiationi repugnat, quod habeat ex se Spiritum procedentem. Relinquitur ergo, quod habere ex se Spiritum procedentem, est commune Patri et Filio. Et similiter Athanasius in Teca super Joannem sic argumentatur : « Ex quo Filius omnia quæ Patris sunt essentialiter habet, habet et spiritum, » et Cyrillus dicit in lib. Thesaurorum : « Vere spiritum Christi et spiritum Patris Apostolus dicit esse unum et non plures, quoniam omnia quæ sunt Patris, veraciter et proprie transeunt secundum naturam in vero Filio. » Ex hoc autem patet, quod cum dicitur in Evangelio, Spiritum sanctum a Patre procedere, datur intelligi, quod procedat et a Filio, licet in Evangelio non addatur. Ea enim quæ essentialiter dicuntur de Patre et Filio, dicta de Patre, oportet quod intelligantur et de Filio, etiam si cum exclusionem dicantur. Sicut cum dicitur Joan. xvii : *Ut cognoscant te solum Deum verum, et I Tim. vi : Quem, scilicet Christum, suis temporibus ostendet beatus et solus potens Rex regum et Dominus dominantium, qui solus habet immortalitatem.* Intelliguntur enim hujusmodi et de Filio verificari ea ratione : quia Filius et Pater secundum essentialitatem unum sunt, secundum quod dicitur Joan. x : *Ego et Pater unum sumus.* Cum igitur habere spiritum ex se procedentem, sit commune Patri et Filio, sicut ea quæ dicuntur essentialiter, ut ex dictis patet, cum dicitur in Evangelio, Spiritum sanctum a Patre procedere, intelligendum est, quod procedat et a Filio. Eadem

ratione cum in symbolo a patribus edito dictum est, quod Spiritus sanctus procedit a Patre, intelligi oportet, quod procedit et a Filio. Sicut cum de Patre in eodem Symbolo dicitur, quod sit omnipotens, visibilium et invisibilium factor, oportet quod et de Filio intelligatur.

Quod Spiritus sanctus distinguitur a Filio per hoc quod est ab eo.

Ostenditur etiam ex dictis dictorum Patrum, quod Spiritus sanctus a Filio distinguitur per hoc, quod ab eo est. Dicit enim Greg. Nyssenus : « Dogma facientes de deitate, immutabilem esse naturam divinam confitemur : sed differentiam quæ est secundum causam et causatum, non negamus », id est, secundum principium, et quod est de principio, ut supra expositum est, et postea subdit : « Item aliam differentiam intelligimus, unum nempe propinquum ex primo », scilicet Filium ex Patre, « alium autem ex propinquo et ex primo », scilicet spiritum ex Filio et ex Patre. Patet ergo quod per primam differentiam, Spiritus sanctus et Filius a Patre distinguuntur : per secundam autem distinguitur Spiritus sanctus a Filio, quia scilicet Filius a Patre procedit, non per spiritum, sed Spiritus sanctus per Filium. Sicut et Ricard. de S. Vict. in v de Trinit. ostendit duarum processionum differentiam per hoc, quod Filius procedit ab uno tantum, Spiritus vero sanctus a duobus. Relinquitur ergo secundum utriusque sententiam, quod Filius et Spiritus sanctus ab invicem non distinguerentur, si unus ab alio non esset.

Quod oportet distinctionem Personarum esse secundum aliquem ordinem naturæ.

Item distinctio personarum oportet quod sit secundum aliquem ordinem, qui est ordo naturæ, ut August. dicit. Unde et ordinem personarum distinctarum Athanas. in epist. ad Serapionem catenæ assimilat dicens : « Equidem sicut qui caput catenæ trahit, medium et aliam extremitatem trahit, sic et qui in Spiritum blasphematur, scilicet tertiam personam, et in Filium medium, et in Patrem extremum, id est principium caput catenæ tertii discreti inconfusi ordinis divini blasphematur. » Sicut et e converso qui Spiritum credit et recipit Deum, recipit et Filium ejus a quo est, sicut qui tenet unum caput catenæ ad se trahens, medium ejus tenet, et per medium aliud caput apprehendit, et propter hoc etiam in

eadem epistola idem dicit, quod « Spiritum paraclitum dicimus terminum beati et superessentialis divini ordinis, et quod infallibiliter terminat proprium finem in se sua hypostasi, sicut et Pater tenet ipsius ordinis caput et fontale principium imprincipiatum ipse. Medium autem extremitatum ordinis, veraciter tenet Filius inter Patrem et Spiritum sanctum. » Et paulo post : « Pater a se principio trini ordinis divini per medium Filium genitum terminat ipsius ordinis finem naturali proprietate in tertio spirato Spiritu. » Cyrillus etiam dicit, in libr. Thesaurorum, Spiritum sanctum ex Filio secundum naturam existentem, et ab ipso ad creaturam missum, renovationem Ecclesiæ operantem, et terminum sanctæ Trinitatis existentem. Et concludit : « Si hoc ita est Deus, ergo ex Deo Filio Spiritus sanctus est. » Si enim Spiritus sanctus non esset a Filio, non magis Spiritus sanctus esset terminus Trinitatis quam filius, nec ordo Trinitatis assimilaretur catenæ, sed magis triangulo. Hanc etiam rationem tangit Ricard. de S. Victo. in quarto de Trinit. ubi ostendit, quod in divinis personis non potest esse nisi una sola persona, a qua non procedat divina persona, nec etiam possunt esse duæ personæ quæ sint ab una sola persona. Utrumque enim prædicto ordini, qui in divinis personis attenditur, repugnaret, quorum tamen utrumque oporteret poni, si Spiritus sanctus a Filio non procederet. Hunc etiam personarum divinarum ordinem Cyril. in libr. Thesaurorum ostendit sub alia similitudine ex auctoritate sacræ Scripturæ assumpta, quæ Spiritum sanctum digitum Dei nominat in Evangelio, cum dicit : *Si in digito Dei ejicio Dæmonia*, loco cujus in alio Evangelio dicitur : *Si in Spiritu Dei*, etc. Filius autem dicitur brachium Patris Isa. LI : *Induere fortitudinem brachium Domini*. Dicit ergo : « Sicut brachium et manus naturaliter a corpore innatum et propagatum existit, et a manu naturaliter fluit digitus, ita a Deo Patre naturaliter Filius brachium et manus ejus, generative a Deo oriuntur, Deus de Deo : et ab ipso Filio tanquam a naturali manu Patris naturaliter producit profluens Spiritus sanctus Deus digitus. » Concludi ergo potest, quod Spiritus sanctus sit a Filio per rationes uniformiter a Doctoribus Latinis et Græcis prolatas.

*Quod credere Spiritum sanctum esse a Filio, est
de necessitate salutis.*

Quia vero inter disputantes plerumque contradictio accidit circa aliqua, quæ non sunt de necessitate salutis, ne aliquis opi-

netur non esse de necessitate fidei per quam salvamur, credere Spiritum sanctum esse a Filio, ostendendum est per auctoritates doctorum Græcorum, hoc esse de necessitate fidei et salutis. Dicit enim Athanasius in epistola ad Serapionem : « Juxta quod mandat Apostolus : Hæreticum hominem post primam et secundam correctionem evita, etiam si quos videris cum Elia volantes per aera, et cum Petro et Moyse sicco pede calcantes maria, nisi Spiritum sanctum profiteantur Deum essentialiter ex Deo Filio existentem, sicut et Filium naturaliter Deum genitum æternaliter ex Deo Patre existentem, ut nos profiteamur, eos non recipias. » Et iterum : « Blasphemantibus et negantibus Spiritum sanctum Deum esse de natura Dei filii, non communices. » Item Cyrillus dicit in libro Thesaurorum : « Necessarium salutis nostræ est confiteri Spiritum sanctum de essentia Filii existere, tanquam ex ipso secundum naturam existentem. » Item Epiphanius in libro de Trinitate : « Te ipsum alienas a gratia Dei, cum non recipis a Patre Filium, neque Spiritum sanctum a Patre et Filio dicis. » Patet igitur, quod nullo modo sunt tolerandi, qui Spiritum sanctum a Filio procedere negant.

*Quod Pontifex Romanus est primus et maximus
inter omnes Episcopos.*

Similis autem error est dicentium Christi Vicarium, Romanæ Ecclesiæ Pontificem non habere universalis Ecclesiæ primatum, errori dicentium, Spiritum sanctum a Filio non procedere. Ipse enim Christus Dei filius suam Ecclesiam consecrat, et sibi consignat Spiritu sancto quasi suo caractere et sigillo, ut ex supra positis auctoritatibus manifeste habetur. Et similiter, Christi Vicarius suo primatu, et providentia universam Ecclesiam, tanquam fidelis minister, Christo subjectam conservat. Ostendendum est ergo ex auctoritatibus Græcorum doctorum prædictorum Christi Vicarium in totam Ecclesiam Christi potestatis plenitudinem obtinere. Quod enim Romanus Pontifex successor Petri et Christi Vicarius, sit primus et maximus omnium episcoporum, Canon concilii expresse ostendit, sic dicens : « Veneramur secundum Scripturas et Canonum definitionem sanctissimum antiquæ Romæ Episcopum, primum esse et maximum omnium episcoporum. » Hoc autem auctoritati consonat sacræ Scripturæ, quæ inter Apostolos Petro attribuit primum locum tam in Evangeliiis, quam in

Actibus apostolorum. Unde dicit Chryso. super Matth. super illud : « *Accesserunt discipuli ad Jesum dicentes : Quis major est in regno cœlorum?* Quia quoddam humanum scandalum conceperunt, quod et in se occultare jam non poterant, et tumorem cordis non sustinebant, in eo quod videbant Petrum sibi præferri et præhonorari. »

Quod idem Pontifex in totam Ecclesiam Christi universalem prælationem habet.

Ostenditur etiam, quod prædictus Christi Vicarius in totam Ecclesiam Christi universalem prælationem obtineat. Legitur enim in Chalcedonensi concilio, quod tota Synodus clamavit Leoni Papæ : « Leo sanctissimus Apostolicus et OEcumenicus », id est, universalis Patriarcha, « per multos annos vivat. » Et Chryso. super Matth. : « Filius, quæ Patris est et ipsius Filii, potestatem Petro ubique terrarum concessit, et homini mortali omnium quod in cœlo sunt, dedit auctoritatem, dando eidem claves ad hoc, ut Ecclesiam ubique terrarum amplifcet. » Et super Joan. in Homel. LXXXV : « Jacobum localiter in loco terminat, Petrum autem totius orbis ordinat magistrum et doctorem. » Item super Actus Apostolorum : « Petrus a Filio super omnes qui filii sunt, potestatem accepit, non ut Moyses in gente una, sed in universo orbe. » Hoc etiam trahitur ex auctoritate sacræ Scripturæ. Nam Petro indistincto oves suas Christus commisit dicens, Joan. ultimo : *Pasce oves meas.* Et Joan. x : *Ut sit unum ovile, et unus pastor.*

Quod idem habet in Ecclesia potestatis plenitudinem.

Habetur etiam ex prædictorum doctorum auctoritatibus, quod Romanus Pontifex habeat in Ecclesia plenitudinem potestatis. Dicit Cyrillus Patriarcha Alexandrinus in libro Thesaurorum : « Sicut Christus accepit a Patre dux sceptrum Ecclesiæ gentium ex Israel egrediens super omnem principatum, et potestatem super omne quodcumque est, ut ei cuncta curventur, plenissimam potestatem, sic et Petro et ejus successoribus plenissime commisit. » Et etiam : « Nulli alii quam Petro Christus quod suum est plenum, sed ipsi soli dedit. » Et infra : « Pedes Christi humanitas est, scilicet ipse homo, cui tota æternitas plenissimam dedit potestatem, quem unus trium assumpsit in unitate personæ, transvexit ad Patrem super omnem principatum, et potestatem,

ut adorent eum omnes angeli Dei, quem totum dimisit per sacramentum et potestatem, Petro et Ecclesiæ ejus. » Et Chrysost. dicit ad consulta Bulgarorum, ex persona Christi loquens : « Ter te interrogo, an ames, an ames, an diligas, quia ter me trepidus, et timidus negasti. Nunc autem reductus, ne credant te fratres gratiam, et clavium auctoritatem amisisse, quia amas me, coram ipsis id tibi jam confirmo quod meum est plenum. » Hoc etiam trahitur auctoritate Scripturæ. Nam Dominus Matth. xvi, universaliter Petro dixit : *Quodcumque solveris, super terram, erit solutum, et in cælis.*

Quod in eadem potestate quæ collata est Petro a Christo.

Ostenditur etiam, quod Petrus sit Christi Vicarius, et Romanus Pontifex Petri successor, in eadem potestate ei a Christo collata. Dicit enim Canon concilii Chalcedonensis : « Si quis episcopus prædicatur infamis, liberam habeat sententiam appellandi beatissimum episcopum antiquæ Romæ, quia habemus Petrum petram refugii, ut ipsi soli libera potestate, loco Dei, sit jus decernendi episcopi criminati infamiam, secundum claves a domino sibi datas. » Et infra : « Et omnia ab eo definita ab eo teneantur tanquam a Vicario apostolici throni. » Item Cyrillus Hierosolimitanus Patriarcha, dicit ex persona Christi loquens : « Tu cum fine, et ego sine fine, cum omnibus, quos loco tui ponam, plene et perfecte sacramento et auctoritate cum eis ero sicut sum et tecum. » Et Cyrillus in libro Thesaurorum dicit, quod Apostoli in Evangeliiis et Epistolis affirmaverunt in omni doctrina Petrum esse loco Dei, et ejus Ecclesiam, eidem dantes locum in omni capitulo et synagoga in omni electione et affirmatione. Et infra : « Cui, » scilicet Petro, « omnes jure divino caput inclinant et primates mundi tanquam ipsi domino Jesu obediant. » Et Chryso. dicit ex persona filii loquens : *Pasce oves meas*, id est : « Loco mei præpositus esto fratrum. »

Quod ad eum pertinet determinare, quæ sunt fidei.

Ostenditur etiam, quod ad dictum Pontificem pertineat quæ fidei sunt determinare. Dicit enim Cyrillus in libro Thesaurorum. « Ut membra maneamus in capite nostro, Apostolico throno Romanorum Pontificum, a quo nostrum est quærere quid credere, et quid tenere debemus. » Item Maximus in epistola Orientalibus

directa dicit : « Omnes fines orbis qui dominum sincere receperunt, et ubique terrarum catholici veram fidem confitentes in ecclesiam Romanorum tanquam in solem respiciunt, et ex ipsa lumen catholicæ et apostolicæ fidei recipiunt, nec immerito. Nam Petrus legitur primo perfectam fidem esse confessus, domino revelante, cum dixit Matth. xvi : *Tu es Christus filius Dei vivi*. Unde et idem dominus dicit : *Ego pro te rogavi, Petre, ut non deficiat fides tua.* »

Patet etiam, quod ipse patriarchis prælatus existat, ex hoc quod Cyrillus dicit, quod ipsius, scilicet apostolici throni Romanorum Pontificum, solius est reprehendere, corrigere, statuere, solvere, disponere, et loco illius ligare qui ipsum ædificavit. Et Chrys. super Act. Apostolorum, dicit quod Petrus est vertex sanctissimus beati apostolici throni, pastor bonus. Item etiam hoc patet ex auctoritate Domini dicentis, Luc. xxii : *Tu aliquando conversus, confirma fratres tuos.*

Ostenditur etiam, quod subesse Romano Pontifici, sit de necessitate salutis. Dicit enim Cyrillus in libro Thesaurorum : « Itaque, fratres, si Christum imitamur, ut ipsius oves vocem ejus audiamus, manentes in Ecclesia Petri, et non inflemur vento superbiam, ne forte tortuosus serpens propter nostram contentionem nos ejiciat, ut Evam olim de paradiso. » Et Maximus in Epistola Orientalibus directa dicit : « Coadunatam, et fundatam super petram confessionis Petri dicimus universalem Ecclesiam, secundum definitionem Salvatoris in qua necessario salutis animarum nostrarum est remanere, et ei est obedire, suam servantes fidem et confessionem. »

Sicut autem prædicti errantes contra unitatem corporis mystici peccant, Romani Pontificis potestatem plenariam abnegantes, sic contra puritatem sacri corporis Christi delinquant, dicentes, ex azymo pane corpus Christi consecrari non posse, quod in Græcorum doctorum auctoritatibus improbatur. Dicit enim Chrysostomus super illud Evangelii : *Prima die azymorum* : « Primam diem dicit diem Jovis, in quo incipiebant legis cultores pascha celebrare, id est, azyma comedere, omni expulso fermento. Dominus ergo mittit discipulos die Jovis, quam dicit evangelista primam diem azymorum in qua ad vespertas Salvator comedit pascha : in quo facto etiam per omnia apertissime demonstravit a principio suæ circumcissionis usque ad extremum diem paschæ, quod non erat contrarius divinarum legum. » Patet autem, quod esset contrarius,

si fermentato pane usus fuisset. Patet ergo quod Christus in institutione hujus sacramenti, ex pane azymo corpus suum consecravit. Sciendum tamen quod quidam dicunt Christum prævenisse diem azymorum propter passionem imminentem et tunc fermentato eum usum fuisse. Quod quidem ostendere nituntur ex duobus. Primo ex hoc quod dicitur, Joan. XIII, quod ante diem festum paschæ dominus cum discipulis cœnam celebravit, in qua corpus suum consecravit, sicut Apostolus tradit I Corinthiorum XI. Unde videtur quod Christus cœnam celebravit ante diem azymorum, et sic in consecratione sui corporis usus fuerit pane fermentato. Hoc etiam confirmare volunt per hoc, quod habetur, Joan. XVIII, quod feria sexta qua Christus crucifixus est, Judæi non intraverunt prætorium Pilati, ut non contaminarent Pascha. Pascha autem dicitur azyma, ergo concludunt quod cœna fuit celebrata ante azyma. Ad hoc autem respondet Chrysost. super Joannem, super illud : *Non contaminarentur*, et cæt : « Quid est hoc dicere, nisi quia in alia die comederunt Pascha, et legem solverunt ut pessimum animi sui adimplerent desiderium in morte Christi ; Christus autem non præteriit tempore Paschæ diem sanctum Jovis, sed in ipso Pascha comedit. » Sed quia hoc non constat, melius potest dici, quod sicut dominus mandat, Exod. XII, festum azymorum septem diebus celebrari, inter quas dies prima erat sancta atque sollemnis præcipue inter alias, quod erat quinta decima die mensis. Sed quia apud Judæos solemnitates a præcedenti vespere incipiebant, ideo quarta decima die ad vesperam, incipiebant comedere azyma, et comedebant per septem subsequentes dies. Et ideo dicitur in eodem capitulo : « Primo mense, quarta decima die mensis ad vesperam comedetis azyma usque ad diem vicesimam primam ejusdem mensis ad vesperam. septem diebus fermentum non inveniatur in domibus vestris. » Et eadem quarta decima die ad vespertas immolabatur agnus paschalis. Prima ergo dies azymorum a tribus Evangelistis Matthæo, Marco, et Luca dicitur quarta decima dies mensis, quia ad vesperam comedebatur azyma, et tunc immolabatur Pascha, id est, agnus Paschalis, et hoc erat, secundum Joan. ante diem festum Paschæ, id est, ante quintum decimum diem mensis, quia erat solemnior inter omnes in quo Judæi volebant comedere Pascha, id est, panes azymos Paschales, et etiam agnum Paschalem. Et sic nulla discordia inter Evangelistas existente, planum est quod Christus ex pane azymo corpus suum con-

secravit in cœna. Hoc etiam patet, quod magis congruit puritati corporis mystici, id est, Ecclesiæ, quæ in hoc Sacramento figuratur. Unde dicit Greg. Nazianzenus de Pascha Domini. « Celebramus domino festum in jubilo, non in fermento veteris malitiæ et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis. » Non autem propter hoc intendimus, quod ex fermentato hoc Sacramentum confici non possit. Dicit enim Greg. Papa in Registro : « Romana Ecclesia offert azymos panes, propterea quod dominus sine ulla commixtione suscepit carnem : sed cæteræ Ecclesiæ offerunt fermentatum, pro eo quod Verbum Patris indutum est carne, et est verus Deus, et verus homo. Item, et fermentum commiscetur farinæ, et efficitur Corpus Domini nostri Jesu Christi vivi. »

Quod est Purgatorium, in quo purgantur animæ a peccatis, quæ non in vita præsentī purgantur.

Diminuitur autem virtus hujus Sacramenti ab iis qui Purgatorium negant post mortem. Nam in Purgatorio existentibus præcipuum remedium in hoc Sacramento confert. Dicit enim Greg. Nyssenus in sermone de defunctis : « Si aliquis in hac labili vita peccata purgare minus potuit, post transitum hinc per Purgatorii ignis conflationem citius magis ac magis fidelis sponsa sponso dona, et hostias in passionis memoriam offert pro filiis, quos ipsi sponso Verbo et Sacramento rei præclare genuit, pœna alacriter expeditur, secundum quod prædicamus dogma veritatis servantes, ita et credimus. » Item, Theodoretus Episcopus Cyren. super illud I ad Corinth. III : *Si cujus opus arserit*, etc. sic dicit : « Dicit Apostolus, quod salvabitur sic tanquam per conflatorium ignem purgantem quidquid intervenit per incautelam præteritæ vitæ, ex pulvere saltem pedum terreni sensus, in quo tamdiu manet, quamdiu quidquid corpulentiae et terreni affectus inhæsit, purgetur, pro quo mater Ecclesia hostias et dona pacifica devote offert : et sic per hoc mundus inde prius exiens, domini Sabaoth purissimis oculis immaculatus assistit. »

Hæc sunt, Pater sanctissime, quæ ex auctoritatibus Doctorum Græcorum secundum vestram jussionem excepi et exponenda, et ad confirmationem veræ fidei inducenda. Inveniuntur tamen inter prædictas auctoritates quædam indecentes expositiones interpositæ, sicut quod *logos*, exponit translator fere ubique *sermonem mentalem*, cum secundum usum scripturæ latinæ convenientius

exponeret, *verbum*. Et *hypostasim*, exponit *essentialem personam*, quam expositionem sequens aliquando cogitur inconueniens dicere, sicut ubi dicit : *Deus Trinipostases*, id est, Trinus essentialiter personalis. Hoc enim est omnino erroneum, quod Deus sit essentialiter trinus. Sufficere autem pro hypostasi transferre simpliciter personam. Sic enim utimur nomine *personæ* in confessione fidei, sicut Græci nomine *hypostasis*, ut dicit August. licet non sit omnino eadem ratio significandi per nomen. Inducit etiam ad laudem Sanctorum Patrum aliqua quæ modum puri hominis excedunt, aliquos nominans Patres fidei, quod solius Christi est, a quo, secundum Apostolum ad Hebr. II, principium accipit fides enarrandi. Cæteri vero possunt dici doctores, vel expositores fidei, non autem Patres. Inducit etiam in principio hujus libelli quasdam auctoritates Sacræ Scripturæ, quæ si nudæ proferantur, non expresse probant processionem Spiritus Sancti a Filio, sicut quod inducit : *Spiritus domini ferebatur super aquas*. Utitur etiam et ipse aliquibus modis loquendi, quos in auctoritatibus sanctorum Patrum invenit, qui sicut superius dictum est, magis sunt reverenter in dictis Patrum exponendi, quam ab aliis usurpandi, sicut quod in divinis personis, sit primum, secundum, tertium, causa, et causatum. In suis etiam expositionibus multis impropriis verbis et indecentibus utitur, sicut quod dicit, quod « Filius habet proprietatem geminam inter Patrem et Spiritum, ut ita dicam, subalternam per modum prædicandi. Prima se habet ad Patrem tanquam subjectum ad prædicatum, et secunda, ut prædicatum ad subjectum, et ita ad Spiritum Sanctum, » quod est omnino erroneum. Item dicit, quod *imago* in Græco idem est quod *entitas secunda*, quod omnino indecenter dicitur. Item dicit, quod *imago* non importat originem, quod est contra Aug. in lib. LXXXIII quæstionum. Sunt autem fortassis et alia in prædicto libello, quæ vel dubia esse possunt, et expositione indigent : sed quæ ad fidei assertionem utilia esse possent, ad ea quæ præmissa sunt, ut credo, omnia possunt reduci.

Explicit Opusculum primum, S. Thomæ Aquinatis, ordinis Prædicatorum contra errores Græcorum ad Urbanum Pontificem Maximum.

INDEX

Cap.	Pag.
I. — COMPENDIUM THEOLOGIAE.	1
I. Proœmium.....	1
II. Ordo dicendorum circa fidem.....	2
III. Quod Deus sit.....	2
IV. Quod Deus est immobilis.....	3
V. Quod Deus est æternus.....	4
VI. Quod Deum esse per se est necessarium.....	4
VII. Quod Deus semper est.....	4
VIII. Quod in Deo non est aliqua successio.....	5
IX. Quod Deus est simplex.....	5
X. Quod Deus est sua essentia.....	6
XI. Quod Dei essentia non est aliud quam suum esse.....	6
XII. Quod Deus non est in aliquo genere sicut species.....	7
XIII. Quod impossibile est Deum esse genus alicujus.....	7
XIV. Quod Deus non est aliqua species prædicata de multis indi- viduis.....	8
XV. Quod necesse est dicere Deum esse unum.....	8
XVI. Quod impossibile est Deum esse corpus.....	9
XVII. Quod impossibile est esse formam corporis, aut virtutem in corpore.....	9
XVIII. Quod Deus est infinitus secundum essentiam.....	10
XIX. Quod Deus est infinitæ virtutis.....	10
XX. Quod infinitum in Deo non importat imperfectionem.....	11
XXI. Quod in Deo est omnimoda perfectio, quæ est in rebus, et eminentius.....	11
XXII. Quod in Deo omnes perfectiones sunt unum secundum rem....	12
XXIII. Quod in Deo nullum accidens invenitur.....	12
XXIV. Quod multitudo rationis nominum, quæ dicuntur de Deo, non repugnat simplicitati ejus.....	13
XXV. Quod licet diversa nomina dicantur de Deo, non tamen sunt synonyma.....	14
XXVI. Quod per definitionem ipsorum nominum, non potest definiri id quod est in Deo.....	14
XXVII. Quod nomina de Deo, et aliis, non omnino univoce nec æquivoce dicuntur.....	14
XXVIII. Quod oportet Deum esse intelligentem.....	15
XXIX. Quod in Deo non est intellectio, nec potentia nec habitu, sed in actu.....	16
XXX. Quod Deus non intelligit per aliam speciem, quam per essentiam suam.....	16
XXXI. Quod Deus est suum intelligere.....	17
XXXII. Quod oportet Deum esse volentem.....	17
XXXIII. Quod ipsam Dei voluntatem oportet nihil aliud esse quam ejus intellectum.....	17
XXXIV. Quod voluntas Dei est ipsum ejus velle.....	18
XXXV. Quod omnia supradicta uno fidei articulo comprehenduntur....	18
XXXVI. Quod hæc omnia a philosophis posita sunt.....	19
XXXVII. Qualiter ponatur Verbum in divinis.....	19
XXXVIII. Quod verbum in divinis conceptio dicitur.....	19
XXXIX. Quomodo Verbum comparatur ad Patrem.....	20
XL. Quomodo intelligitur generatio in divinis.....	20
XLI. Quod Verbum quod est Filius, idem esse habet cum Deo Patre, et eandem essentiam.....	20
XLII. Quod catholica fides hæc docet.....	21
XLIII. Quod in divinis non est differentia verbi a Patre secundum tem- pus, vel speciem, vel naturam.....	21

Cap.	Pag.
XLIV. Conclusio ex præmissis.....	22
XLV. Quod Deus est in se ipso sicut amatum in amante.....	23
XLVI. Quod amor in Deo dicitur spiritus.....	23
XLVII. Quod spiritus, qui est in Deo, est sanctus.....	23
XLVIII. Quod amor in divinis non importat accidens.....	24
XLIX. Quod Spiritus Sanctus a Patre Filioque procedit.....	24
L. Quod in divinis Trinitas personarum non repugnat unitati essentiæ.....	25
LI. Quomodo videtur esse repugnantia Trinitatis personarum in divinis.....	26
LII. Solutio rationis, et quod in divinis non est distinctio nisi se- cundum relationes.....	25
LIII. Quod relationes quibus Pater et Filius et Spiritus Sanctus distinguuntur, sunt reales, et non rationis tantum.....	28
LIV. Quod hujusmodi relationes non sunt accidentaliter inhærentes.....	29
LV. Quod per prædictas relationes in Deo personalis distinctio constituitur.....	29
LVI. Quod impossibile est plures personas esse in divinis quam tres.....	29
LVII. De proprietatibus, seu notionibus in divinis, et quot sunt numero in Patre.....	30
LVIII. De proprietatibus Filii et Spiritus Sancti quæ et quot sunt....	31
LIX. Quare illæ proprietates dicantur notiones.....	31
LX. Quod licet relationes in divinis subsistentes sint quatuor, tamen non sunt nisi tres personæ.....	32
LXI. Quod remotis per intellectum proprietatibus personalibus, non remanent hypostases.....	34
LXII. Quomodo, remotis per intellectum proprietatibus personalibus, remaneat essentia divina.....	34
LXIII. De ordine actuum personalium ad proprietates personales.....	35
LXIV. Quomodo oportet recipere generationem respectu Patris et respectu Filii.....	35
LXV. Quomodo actus notionales a personis non differunt nisi secun- dum rationem.....	36
LXVI. Quod proprietates relativæ sunt ipsa divina essentia.....	36
LXVII. Quod relationes non sunt exterius affixæ, ut Porretani dixerunt.....	37
LXVIII. De effectibus Divinitatis, et primo de esse.....	38
LXIX. Quod Deus in creando res non præsupponit materiam.....	38
LXX. Quod creare soli Deo convenit.....	39
LXXI. Quod materiæ diversitas non est causa diversitatis in rebus....	39
LXXII. Quomodo Deus diversa produxit, et quomodo pluralitas rerum causata est.....	39
LXXIII. De diversitate rerum, gradu, et ordine.....	40
LXXIV. Quomodo res creatæ quædam plus habent de potentia, minus de actu, quædam e converso.....	40
LXXV. Quod quædam sunt substantiæ intellectuales, quæ immateriales dicuntur.....	42
LXXVI. Quomodo tales substantiæ sunt arbitrio liberæ.....	42
LXXVII. Quod in eis est ordo, et gradus secundum perfectionem naturæ.....	43
LXXVIII. Qualiter est in eis ordo et gradus in intelligendo.....	43
LXXIX. Quod substantia, per quam homo intelligit, est infima in genere substantiarum intellectualium.....	44
LXXX. De differentia intellectus, et modo intelligendi.....	45
LXXXI. Quod intellectus possibilis in homine accipit formas intelli- gibiles a rebus sensibilibus.....	45
LXXXII. Quod homo indiget potentiis sensitivis ad intelligendum.....	46
LXXXIII. Quod necesse est ponere intellectum agentem.....	46
LXXXIV. Quod anima humana est incorruptibilis.....	47
LXXXV. De unitate intellectus possibilis.....	48
LXXXVI. De intellectu agente, quod non est unus in omnibus.....	51
LXXXVII. Quod intellectus possibilis et agens fundantur in essentia animæ.....	52
LXXXVIII. Qualiter istæ duæ potentiæ convenient in una essentia animæ..	54
LXXXIX. Quod omnes potentiæ in essentia animæ radicanter.....	54
XC. Quod unica est anima in uno corpore.....	54
XCI. Rationes quæ videntur probare, quod in homine sunt plures animæ.....	55

Cap.	Pag.
XCH. Solutio rationum præmissarum.....	56
XCIII. De productione animæ rationalis, quod non sit ex traductione..	58
XCIV. Quod anima rationalis non est de substantia Dei.....	59
XCV. Quod illa, quæ dicuntur in esse a virtute extrinseca, sunt immediate a Deo.....	59
XCVI. Quod Deus non agit naturali necessitate, sed a voluntate.....	60
XCVII. Quod Deus in sua actione est immutabilis.....	61
XCVIII. Ratio probans motum ab æterno fuisse, et solutio ejus.....	61
XCIX. Rationes ostendentes, quod est necessarium materiam ab æterno creationem mundi præcessisse, et solutiones earum.....	63
C. Quod Deus operatur omnia propter finem.....	65
CI. Quod ultimus finis omnium est divina bonitas.....	65
CII. Quod divina assimilatio est causa diversitatis in rebus.....	66
CIII. Quod non solum divina bonitas est causa rerum, sed etiam omnis motus et operationis.....	67
CIV. De duplici potentia, cui in rebus respondet duplex intellectus, et quis sit finis intellectualis creaturæ.....	69
CV. Quomodo finis ultimus intellectualis creaturæ est Deum per essentiam videre, et quomodo hoc possit.....	70
CVI. Quomodo naturale desiderium quiescit ex divina visione per essentiam, in qua beatitudo consistit.....	71
CVII. Quod modus in Deum ad beatitudinem consequendam assimilatur motui naturali, et quod beatitudo est in actu intellectus.....	72
CVIII. De errore ponentium felicitatem in creaturis.....	72
CIX. Quod solus Deus est bonus per essentiam, creaturæ vero per participationem.....	73
CX. Quod Deus non potest suam bonitatem amittere.....	73
CXI. Quod creatura possit deficere a sua bonitate.....	74
CXII. Quomodo deficient a bonitate secundum suas operationes.....	74
CXIII. De duplici principio actionis, et quomodo, aut in quibus potest defectus esse.....	75
CXIV. Quid nomine boni vel mali intelligatur in rebus.....	76
CXV. Quod impossibile est malum esse aliquam naturam.....	76
CXVI. Qualiter bonum et malum sunt differentię entis, et contraria, et genera contrariorum.....	77
CXVII. Quod nihil potest esse essentialiter malum, vel summe, sed est corruptio alicujus boni.....	78
CXVIII. Quod malum fundatur in bono sicut in subjecto.....	78
CXIX. De duplici genere mali.....	79
CXX. De triplici genere actionis, et de malo culpæ.....	79
CXXI. Quod aliquod malum habet rationem pœnæ, et non culpæ.....	80
CXXII. Quod non eodem modo omnis pœna contrariatur voluntati.....	80
CXXIII. Quod omnia reguntur divina Providentia.....	81
CXXIV. Quod Deus per superiores creaturas regit inferiores.....	82
CXXV. Quod inferiores substantię intellectuales reguntur per superiores.....	83
CXXVI. De gradu et ordine angelorum.....	83
CXXVII. Quod per superiora corpora, inferiora, non autem intellectus humanus, disponuntur.....	85
CXXVIII. Quomodo intellectus humanus perficitur mediantibus potentiis sensitivis, et sic indirecte subditur corporibus cœlestibus.....	85
CXXIX. Quod solus Deus movet voluntatem hominis, non res creata.....	87
CXXX. Quod Deus omnia gubernat, et quædam movet mediantibus causis secundis.....	88
CXXXI. Quod Deus omnia disponit immediate, nec diminuit suam sapientiam.....	89
CXXXII. Rationes quæ videntur ostendere, quod Deus non habet providentiam de particularibus.....	89
CXXXIII. Solutio prædictarum rationum.....	90
CXXXIV. Quod Deus solus cognoscit singularia futura contingentia.....	91
CXXXV. Quod Deus omnibus adest per potentiam, essentiam, et præsentiam, et omnia immediate disponit.....	92
CXXXVI. Quod soli Deo convenit miracula facere.....	92
CXXXVII. Quod dicantur esse aliqua casualia et fortuita.....	94
CXXXVIII. Utrum fatum sit aliqua natura, et quid sit.....	94

Cap.	Pag.
CXXXIX. Quod non omnia sunt ex necessitate.....	95
CXL. Quod divina providentia manente multa sunt contingentia.....	95
CXLI. Quod divinæ providentiæ certitudo non excludit mala a rebus.....	96
CXLII. Quod non derogat bonitati Dei, quod mala permittat.....	97
CXLIII. Quod Deus specialiter homini providet per gratiam.....	97
CXLIV. Quod Deus per dona gratuita remittit peccata, quæ etiam gratiam interimunt.....	99
CXLV. Quod peccata non sunt irremissibilia.....	100
CXLVI. Quod solus Deus potest remittere peccata.....	100
CXLVII. De quibusdam articulis fidei, qui sumuntur penes effectus divinæ gubernationis.....	101
CXLVIII. Quod omnia sunt facta propter hominem.....	101
CXLIX. Quis est ultimus finis hominis.....	102
CL. Quomodo homo ad æternitatem pervenit, ut ad consummationem.....	103
CLI. Quomodo ad perfectam beatitudinem animæ rationalis oportet eam corpori reuniri.....	104
CLII. Quod separatio animæ a corpore sit secundum naturam, et quomodo contra naturam.....	104
CLIII. Quod anima omnino idem corpus resumet, et non alterius naturæ.....	105
CLIV. Quod resumet idem numero corpus sola Dei virtute.....	105
CLV. Quod non resurgemus ad eundem modum vivendi.....	108
CLVI. Quod post resurrectionem usus cibi et generationis cessabunt.....	109
CLVII. Quod tamen omnia membra resurgent.....	109
CLVIII. Quod non resurgent cum aliquo defectu.....	110
CLIX. Quod resurgit solum quæ sunt de veritate naturæ.....	110
CLX. Quod Deus omnia supplebit in corpore reformato, aut quidquid deficiet de materia.....	111
CLXI. Solutio ad quædam quæ ibi objici possent.....	111
CLXII. Quod resurrectio mortuorum in articulis fidei exprimitur.....	112
CLXIII. Qualis erit resurgentium operatio.....	113
CLXIV. Quod Deus per essentiam videbitur, non per similitudinem.....	113
CLXV. Quod videre Deum est summa perfectio, et delectatio.....	114
CLXVI. Quomodo omnia videntia Deum confirmata sunt in bono.....	114
CLXVII. Quod corpora erunt omnino obedientia animæ.....	115
CLXVIII. De dotibus corporum glorificatorum.....	116
CLXIX. Quod homo tunc innovabitur, et omnis creatura corporalis.....	116
CLXX. Quæ creaturæ innovabuntur, et quæ manebunt.....	117
CLXXI. Quod corpora cælestia cessabunt a motu.....	119
CLXXII. De præmio hominis secundum ejus opera, vel miseria.....	120
CLXXIII. Quod præmium hominis est post hanc vitam, et similiter miseria.....	121
CLXXIV. In quo est miseria hominis quantum ad pœnam damni.....	122
CLXXV. Quod peccata mortalia non dimittuntur post hanc vitam, sed bene venialia.....	123
CLXXVI. Quod corpora damnatorum erunt passibilia, et tamen integra, et sine dotibus.....	124
CLXXVII. Quod corpora damnatorum, licet passibilia, erunt tamen incorruptibilia.....	124
CLXXVIII. Quod pœna damnatorum est in malis ante resurrectionem.....	125
CDXXIX. Quod pœna damnatorum est in malis tam spiritualibus, quam corporalibus.....	126
CLXXX. Utrum anima possit pati ab igne corporeo.....	126
CLXXXI. Quod post hanc vitam sunt quædam purgatoriæ pœnæ non æternæ ad implendas pœnitentias de mortalibus non impletas in via.....	127
CLXXXII. Quod sunt aliquæ pœnæ purgatoriæ etiam venialium.....	128
CLXXXIII. Utrum æternam pœnam pati repugnet justitiæ divinæ, cum culpa fuerit temporalis.....	128
CLXXXIV. Quod prædicta conveniunt etiam aliis spiritualibus substantiis, sicut animabus.....	129
CLXXXV. De fide ad humanitatem Christi.....	130
CLXXXVI. De præceptis datis primo homini, et ejus perfectione in primo statu.....	130
CLXXXVII. Quod ille perfectus status nominabatur originalis justitia, et de loco, in quo homo positus est.....	131

Cap.	Pag.
CLXXXVIII. De ligno scientiæ boni et mali, et primo hominis præcepto.....	132
CLXXXIX. De seductione diaboli ad Evam.....	132
CXC. Quid fuit inductivum mulieris.....	133
CXCI. Quomodo pervenit peccatum ad virum.....	133
CXCII. De effectu sequente culpam quantum ad rebellionem virium inferiorum rationi.....	133
CXCIII. Quomodo fuit pœna illata quantum ad necessitatem moriendi..	134
CXCIV. De aliis defectibus, qui consequuntur in intellectu, et voluntate.	134
CXCV. Quomodo isti defectus derivati sunt ad posterios.....	134
CXCVI. Utrum defectus originalis justitiæ habeat rationem culpæ in posteris.....	135
CXCVII. Quod non omnia peccata traducuntur in posterios.....	136
CXCVIII. Quod meritum Adæ non profuit posteris ad reparationem	136
CXCIX. De reparatione humanæ naturæ per Christum.....	137
CC. Quod per solum Deum, et per incarnatum debuit natura repa- rari.....	138
CCI. De aliis causis incarnationis Filii Dei.....	138
CCII. De errore Photini circa incarnationem Filii Dei.....	139
CCIII. Error Nestorii circa incarnationem et ejus improbatio.....	139
CCIV. De errore Arii circa incarnationem, et improbatio ejus.....	140
CCV. De errore Apollinaris circa incarnationem, et improbatio ejus..	142
CCVI. De errore Eutychetis ponentis unionem in natura.....	142
CCVII. Contra errorem Manichæi dicentis, Christum non habuisse verum corpus, sed phantasticum.....	143
CCVIII. Quod Christus verum corpus habuit, non de cœlo, contra Valen- tinum.....	244
CCIX. Quæ sit sententia fidei circa incarnationem.....	145
CCX. Quod in ipso non sunt duo supposita.....	146
CCXI. Quod in Christo est unum tantum suppositum, et est una tantum persona.....	147
CCXII. De his quæ dicuntur in Christo unum, vel multa.....	150
CCXIII. Quod oportuit Christum esse perfectum in gratia, et sapientia veritatis.....	154
CCXIV. De plenitudine gratiæ Christi.....	154
CCXV. De infinitate gratiæ Christi.....	157
CCXVI. De plenitudine sapientiæ Christi.....	159
CCXVII. De materia corporis Christi.....	163
CCXVIII. De formatione corporis Christi, quæ non est ex semine.....	164
CCXIX. De causa formationis corporis Christi.....	164
CCXX. Expositio articuli in Symbolo positi de Conceptione et Nativi- tate Christi.....	165
CCXXI. Quod conveniens fuit Christum nasci ex Virgine.....	166
CCXXII. Quod beata Virgo sit Mater Christi.....	167
CCXXIII. Quod Spiritus Sanctus non sit Pater Christi.....	167
CCXXIV. De sanctificatione Matris Christi.....	168
CCXXV. De perpetua Virginitate Matris Christi.....	170
CCXXVI. De defectibus assumptis a Christo.....	171
CCXXVII. Quare Christus mori voluit.....	174
CCXXVIII. De morte crucis.....	175
CCXXIX. De morte Christi.....	176
CCXXX. Quod mors Christi fuit voluntaria.....	177
CCXXXI. De passione Christi quantum ad corpus.....	178
CCXXXII. De passibilitate animæ Christi.....	179
CCXXXIII. De oratione Christi.....	181
CCXXXIV. De sepultura Christi.....	182
CCXXXV. De descensu Christi ad inferos.....	183
CCXXXVI. De resurrectione, et tempore resurrectionis Christi.....	183
CCXXXVII. De qualitate Christi resurgentis.....	185
CCXXXVIII. Quomodo convenientibus argumentis Christi resurrectio de- monstratur.....	
CCXXXIX. De duplici vita reparata in homine per Christum.....	187
CCXL. De duplici præmio humiliationis Christi, scilicet resurrectione, et ascensione.....	189
CCXLI. Quod Christus secundum naturam humanam judicabit.....	190
CCXLII. Quod Deus ipse omne judicium dedit Filio suo, qui horam scit judicii.....	191

Cap.	Pag.
CCXLIII. Utrum omnes judicabuntur, an non.....	193
CCXLIV. Quod non erit examinatio in iudicio, quia ignoret, et de modo, ejusque loco.....	195
CCXLV. Quod Sancti judicabunt.....	196
CCXLVI. Quomodo distinguantur articuli de prædictis.....	198
De Spe.....	199
I. In quo ostenditur, quod ad perfectionem christianæ vitæ necessaria est virtus spei.....	199
II. Quod hominibus convenienter indicitur oratio, per quam obtineant, quæ a Deo sperant, et de diversitate orationis ad Deum, et ad hominem.....	199
III. Quod conveniens fuit ad consummationem spei, ut nobis forma orandi traderetur a Christo.....	202
IV. Causa quare, quæ speramus, debemus ab ipso Deo orando petere....	201
V. Quod Deus, a quo orando sperata petimus, debet vocari ab orante : Pater noster, et non meus.....	203
VI. Ubi ostenditur Dei Patris nostri, quem oramus, potestas ad sperata concedendum per hoc, quod dicitur : Qui es in cælis....	204
VII. Qualia sunt, quæ sunt a Deo speranda, et de ratione spei.....	206
VIII. De petitione in qua docemur desiderare, quod cognitio Dei quæ est in nobis inchoata, perficiatur et quod hoc sit possibile.....	207
IX. Secunda petitio, ut participes gloriæ nos faciat.....	209
X. Quod regnum obtinere est possibile.....	219
 II. — DECLARATIO CONTRA GRÆCOS.	220
I. Proæmium.....	220
II. Qualiter sit disputandum contra infideles.....	221
III. Qualiter in divinis sit accipienda generatio.....	222
IV. Qualiter in divinis sit accipienda processio Spiritus sancti a Patre et Filio.....	224
V. Quæ fuit causa incarnationis filii Dei.....	226
VI. Qualiter debet intelligi hoc quod dicitur : Deus factus est homo....	229
VII. Qualiter sit accipiendum, quod dicitur Verbum Dei passum.....	234
VIII. Qualiter accipiendum, quod fideles accipiunt Corpus Christi.....	238
IX. Qualiter est specialis locus ubi animæ purgantur antequam sint beatæ.....	239
X. Quod divina prædestinatio humanis actibus necessitatem non imponat.....	244
 III. — DE PRÆCEPTIS CHARITATIS ET LEGIS PRÆ- CEPTIS.	247
De dilectione Dei.....	253
De dilectione proximi.....	256
De primo præcepto legis.....	260
De secundo præcepto legis	263
De tertio præcepto legis.....	266
De quarto præcepto legis.....	270
De quinto præcepto legis.....	274
De sexto præcepto legis.....	278
De septimo præcepto legis.....	281
De octavo præcepto legis.....	283
De nono præcepto legis.. . . .	286
De decimo præcepto legis.....	287
 IV. — DE PERFECTIONE VITÆ SPIRITUALIS.	290
I. Quod perfectio spiritualis attenditur simpliciter secundum charitatem.	290
II. Quod perfectio attenditur tam secundum dilectionem Dei, quam proximi.....	291
III. De perfectione divinæ dilectionis, quæ soli Deo convenit.....	292
IV. De perfectione divinæ dilectionis, quæ convenit comprehensoribus..	292
V. De perfectione divinæ dilectionis, quæ in statu hujus viæ est necessitate salutis.....	294

INDEX

517

Cap.	Pag.
VI. De perfectione divinæ dilectionis, quæ cadit sub consilio.....	294
VII. De secunda via perfectionis, quæ est per dimissionem temporalium..	295
VIII. De secunda perfectionis via, quæ est per abdicationem corporalium affectionum, et matrimonii.....	298
IX. De his, quibus homo invitatur ad continentiam servandam.....	301
X. De tertia via perfectionis, quæ est per abjectionem propriæ voluntatis.	305
XI. Quod tres viæ prædictæ perfectionis propriæ ad statum religionis pertinent.....	308
XII. Contra errores illorum, qui præsumpserunt diminuire meritum obedientiæ, vel voti.....	309
XIII. De perfectione dilectionis proximi, quæ est necessaria ad salutem..	315
XIV. De perfectione dilectionis proximi, quæ cadit sub consilio.....	318
XV. Quid requiratur ad statum perfectionis.....	323
XVI. Quod esse in statu perfectionis convenit Episcopis et religiosis.....	324
XVII. Quod status pontificalis est perfectior, quam status religionis.....	327
XVIII. Solutio rationum, quibus impugnari videbatur perfectio pontificalis status.....	328
XIX. Quod status episcopalis, quamvis sit perfectior quam status religionis, non tamen ambiendus.....	332
XX. Rationes quorundam, qui adstruere conantur, quod presbyteri curati et archidiaconi sunt in statu perfectiori quam religiosi, et earum solutiones.....	325
XXI. Rationes quorundam destruere volentium immediate determinatam veritatem.....	339
XXII. Rationes ad ostendendum quod amissio curæ non sufficit ad probandum, quod presbyteri curati vel archidiaconi sint in statu perfectionis.....	343
XXIII. Solutio præmissarum, in quibus probari videbatur, quod curati, vel archidiaconi sunt magis in statu perfectionis quam religiosi.....	344
XXIV. Solutio rationum, quæ inducebantur ad probandum, quare defectus sollemnis benedictionis vel consecrationis non derogat statui perfectionis presbyteri curati vel archidiaconi.....	351
XXV. Solutio rationum, quæ inducebantur ad probandum, quod non derogant statui perfectionis presbyteri vel archidiaconi quod curam dimittere possunt.....	353
XXVI. Quæ opera ad religiosos pertinere possunt.....	256

V. — DE ARTICULIS FIDEI ET SACRAMENTIS ECCLESIAE.

359

1 ^o De articulis fidei.....	359
2 ^o De Ecclesiæ Sacramentis.....	369

VI. — OFFICIUM DE FESTO CORPORIS CHRISTI. .

377

VII. — EXPOSITIO SUPER SYMBOLO APOSTOLORUM.

393

VIII. — EXPOSITIO DEVOTISSIMA ORATIONIS DOMINI-

NICÆ. 430

Prooemium.....	430
Prima petitio.....	438
Secunda petitio.....	440
Tertia petitio.....	442
Quarta petitio.....	445
Quinta petitio.....	448
Sexta petitio.....	451
Septima petitio.....	453
Compendiosa expositio totius Orationis.....	455

IX. — EXPOSITIO SUPER SALUTATIONE ANGELICA.

456

X. — CONTRA ERRORES GRÆCORUM.

461

Prooemium	461
----------------	-----

Cap.	Pag.
I. Quomodo intelligitur hoc quod dicitur, quod Filius habet esse a Patre sicut causatum a causa.....	462
II. Quomodo intelligitur cum dicitur, quod Filius sit secundus a Patre et Spiritus sanctus sit tertius.....	464
III. Quomodo intelligitur hoc quod dicitur, quod Spiritus sanctus sit tertium lumen.....	465
IV. Quomodo intelligitur, quod essentia sit genita in Filio, et spirata in Spiritu sancto.....	465
V. Quomodo intelligitur, quod Jesus dicitur Filius Paternæ essentiae..	467
VI. Quomodo intelligitur, quod quæ sunt propria naturaliter Patris, sunt propria Filii.....	468
VII. Quomodo intelligitur, quod Pater neque Filio, neque Spiritu sancto indiget ad sui perfectionem.....	468
VIII. Quomodo intelligitur quod Spiritus sanctus dicitur ingenuus.....	469
IX. Quomodo intelligitur, quod Spiritus sanctus dicitur medius Patris et Filii.....	470
X. Quomodo intelligitur hoc quod dicitur, quod Spiritus sit imago Filii.	470
XI. Quomodo intelligitur, quod Filius sit in Patre sicut in sua imagine..	472
XII. Quomodo intelligitur, quod Spiritus sanctus sit Verbum Filii.....	472
XIII. Quomodo intelligitur quod dicitur, quod nomine Christi intelligitur Spiritus sanctus.....	473
XIV. Quomodo intelligitur quod dicitur, Spiritus sanctus non mittit Filium.....	474
XV. Quomodo intelligitur quod dicitur, quod Spiritus sanctus vere per Filium operatur.....	475
XVI. Quomodo intelligitur quod dicitur in Ecclesia, Deus non erat in hominibus ante Christi incarnationem.....	475
XVII. Quomodo intelligitur, Divinam Essentiam increatam conceptam esse et natam.....	476
XVIII. Quomodo intelligitur cum dicitur, Deitas homo facta.....	477
XIX. Quomodo intelligitur, quod Filius Dei assumpsit humanam naturam in sua Essentia.....	477
XX. Quomodo intelligitur cum dicitur, hominem esse assumptum.....	478
XXI. Quomodo intelligitur quod dicitur, quod Deus fecit hominem esse Deum.....	479
XXII. Quomodo intelligitur amotam esse a Christo imaginem primi parentis.	479
XXIII. Quomodo intelligitur quod creatura non potest cooperari Creatori..	480
IVXX. Quomodo intelligitur quod dicitur, creaturam creatori non esse propriam.....	480
XXV. Quomodo intelligitur quod in Angelis, quantum ad naturam, non dicimus esse secundum et tertium.....	481
XXVI. Quomodo intelligitur quod dicitur, quod, docente Paulo, etiam Seraphim addiscit.....	481
XXVII. Quomodo intelligitur quod dicitur, quod spiramen, quod inspiravit Deus in faciem hominis, non est anima rationalis, sed sancti Spiritus effusio.....	482
XXVIII. Quomodo intelligitur, quod eum qui semel blasphemavit, impossibile, est non blasphemare.....	482
XXIX. Quomodo intelligitur quod dicitur, quod fides non sit prædicabilis..	483
XXX. Quomodo intelligitur quod dicitur, quod fides non sit nobis ministrata per Angelos.....	483
XXXI. Quomodo intelligitur quod dicitur, littera mortalis etiam novi testamenti.....	473
XXXII. Quomodo intelligitur quod sola definitio Nicæni concilii est unica, et vera possessio fidelium.....	484
Quod Spiritus sanctus est spiritus Filii.....	486
Quod Fil us mittit Spiritum sanctum.....	487
Quod Spiritus sanctus accipit de eo quod est Filii.....	489
Quod Filius operatur per Spiritum sanctum.....	490
Quod Spiritus sanctus sit imago Filii.....	491
Quod est character Filii.....	492
Item quod est sigillum Filii.....	492
Item quod Spiritus sanctus est a Patre per Filium.....	493
Quod Spiritus sanctus sit a Filio.....	493
Quod simul est a Patre et Filio.....	494
Quod est ab utroque ab æterno.....	494

	Pag.
Quod Spiritus sanctus sit Persona de Personis.....	494
Item quod sit ex Essentia Patris et Filii.....	495
Item quod sit naturaliter a Filio.....	495
Item quod Filius spirat Spiritum sanctum.....	495
Quod hoc quod spirat, ex sua proprietate habet Filius.....	496
Quod eadem ratione spiratur a Patre et Filio.....	497
Quod est æternaliter a Filio spiratus.....	496
Quod de essentia Filii spiratur Spiritus sanctus.....	496
Quod Spiritus sanctus emanat a Filio.....	497
Quod Spiritus sanctus perfluit a Filio, et quod ab æterno.....	497
Item quod Filius deoriginat Spiritum sanctum.....	498
Quod Filius est auctor Spiritus sancti.....	498
Item quod Filius est principium Spiritus sancti.....	498
Item quod Filius sit fons Spiritus sancti.....	498
Conclusio ex omnibus, quod Spiritus sanctus procedit a Filio.....	499
Quod idem est in divinis personis profluere, et procedere.....	500
Quod ad ostendendam processionem Spiritus sancti, eisdem ratio- nibus utantur Græci, et Latini Doctores.....	501
Quod Spiritus sanctus distinguitur a Filio per hoc quod est ab eo..	502
Quod oportet distinctionem Personarum esse secundum aliquem or- dinem naturæ.....	02
Quod credere Spiritum sanctum esse a Filio, est de necessità salutis.....	503
Quod Pontifex Romanus est primus et maximus inter omnes Epis- copos.....	504
Quod idem Pontifex, in totam Ecclesiam Christi universalem præla- tionem habet.....	505
Quod idem habet in Ecclesia potestatis plenitudinem.....	505
Quod in eadem potestate quæ collata est Petro a Christo.....	506
Quod ad eum pertinet determinare, quæ sunt fidei.....	506
Quod est Purgatorium, in quo purgantur animæ a peccatis, quæ non in vita præsentī purgantur.....	509



Paris. — J. MERSCH et C^{ie}, 3, r. Campagne Première